

**Kansalaisuus ja sen ideaalit vammaispolitiikassa kriittisen
kyvykkyyksien tutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna**

Aarno Kauppila

013293736

Pro gradu -tutkielma

Kasvatustieteet (yleinen ja aikuiskasvatustiede)

Käyttäytymistieteiden laitos

Helsingin yliopisto

Kevät 2013

Ohjaaja Sirpa Lappalainen

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Käyttätymistieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution - Department Käyttätymistieteiden laitos	
Tekijä - Författare - Author Aarno Erkki Tapani Kauppila			
Työn nimi - Arbetets titel - Title Kansalaisuus ja sen ideaalit vammaispolitiikassa kriittisen kyvykkyytutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna			
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustieteet (yleinen ja aikuiskasvatustiede)			
Työn laji ja ohjaaja(t) - Arbetets art och handledare - Level and instructor Pro gradu -tutkielma Ohjaaja Sirpa Lappalainen		Aika - Datum - Month and year Kesäkuu 2013	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 95
Tiivistelmä - Referat - Abstract Tutkielmani on kriittiselle kyvykkyyksien tutkimukselle perustuva tarkastelu kansalaisuudesta ja sen ideaaleista vammaispolitiikassa. Kriittisessä kyvykkyyksien tutkimuksessa lähtökohtana on usein sosiaalisessa vammaistutkimuksessa analysoimatta jääneen vammattomuuden ja vallitsevien kyvykkyyshanteiden tarkastelu sekä se, miten kyvykkyyshanteet tuottavat käsitystä täydellisestä ihmisyydestä muodostaen vammaisuudesta sietämätöntä, ei-toivottavaa ja ontologialtaan negatiivista. Tarkasteluni kohdistui vammaispoliittiseen paradigmaan, joka on muotoutunut vuonna 2006 Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen hyväksymän yleissopimuksen vammaisten ihmisten oikeuksista jälkeen. Keskeisinä tavoitteina paradigmassa on vammaisiksi määritetyille ihmisille täysivaltaisen kansalaisuuden takaaminen ja yhteiskunnallisen osallistumisen lisääminen. Tutkimusaineisto koostui eurooppalaisista, valtakunnallisista ja kunnallisista vammaispoliittisista dokumenteista, joita oli yhteensä 20. Tutkimustehtävänä oli tarkastella sitä, miten kyvykkyyshanteet määrittelevät täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalin rakentumista ja yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina vammaispolitiikassa. Lukutapana sovelsin uuteen retoriikkaan perustuvaa luentaa. Vallitsevassa vammaispoliittisessa paradigmassa täysivaltaisen kansalaisuuden ideaali perustui omatoimisuutta ja itsenäisyyttä painottavalle uusliberalistiselle individualismia korostavalle ihmiskäsitykselle. Tällainen kansalaisuuden ideaali muodostui mahdottomaksi vammaisiksi määritetyille yksilöille, koska käsityksen mukaan omatoimisuus ja itsenäisyys tarkoittavat samaa kuin olla riippumaton muista ihmisistä ja sosiaalipalveluista. Ideaalin ulkopuolelle paikantuminen muodostui ontologialtaan negatiivisena. Vammaiseksi määriteltyä ruumista ei tällöin ole mahdollista käsittää muuten kuin sekä puutteellisena ja viallisena että taloudellisena rasitteena. Yksilön toimintamahdollisuuksia kansalaisena ruumiillisen puutteellisuuden korostaminen määrittää siten, että yhteiskunnallinen osallistuminen on pääsääntöisesti ideaalia jäljittelevää. Lisäksi yksilö pakotetaan toistamaan puheessaan omaa puutteellisuuttaan ja viallisuuttaan saadakseen osallistumisen mahdollistavia sosiaalipalveluita. Vammaispolitiikassa on havaittavissa vammaisiksi määriteltyihin ja kansalaisideaalin ulkopuolella oleviin yksilöihin kohdistuvaa ontologista diskriminaatiota, joka on ristiriidassa poliittisten tavoitteiden kanssa.			
Avainsanat - Nyckelord - Keywords vammaisuus, kyvykkyyksien tutkimus, kansalaisuus, sosiaalinen vammaistutkimus, vammattomuus			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampanuksen kirjasto, Käyttätymistieteet / Minerva			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Faculty of Behavioural Sciences		Laitos - Institution - Department Institute of Behavioural Sciences	
Tekijä - Författare - Author Aarno Erkki Tapani Kauppila			
Työn nimi - Arbetets titel - Title Citizenship and its ideals in disability policy from the perspective of critical ability studies			
Oppiaine - Läroämne - Subject Education (General and Adult education)			
Työn laji ja ohjaaja(t) - Arbetets art och handledare - Level and instructor Master's Thesis Instructor Sirpa Lappalainen		Aika - Datum - Month and year June 2013	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 95
Tiivistelmä - Referat - Abstract My master's thesis is a study of citizenship and its ideals in disability policy from the perspective of critical ability studies. The main focus of ability studies is to analyze ableism and how it produces ideals of perfect humanness. Therefore, from the perspective of ableism these ideals produce disability and impairments as something intolerable as well as inherently and ontologically negative. My study focused on the disability policy paradigm as it is after the convention on the rights of persons with disabilities from the year 2006. The disability policy paradigm emphasizes both the rights of people with disabilities to full citizenship and their participation in society. The study data included 20 documents from European, national and municipal disability policies, released from 2006 onwards. In this study I explored how ableism defines the construction of full citizenship and how ableism affects individual's possibilities to participate as citizen according to the current disability policy. As my research method, I applied interpretative reading style based on the New Rhetoric. In the current disability policy paradigm the ideal of full citizenship is based on individualistic and neoliberalistic views, which emphasize self-mastery and independence. This ideal is impossible for people with disabilities because self-mastery and independence are defined as autonomy from other people and social services. Moreover, falling short from the ideal is located in ontologically negative space. Subsequently the bodies with impairments are always seen as imperfect and defective as well as economically burdening. Emphasizing the physical imperfectness of individuals defines their possibilities to participate in society because this participation is emulating the ideal. Also, the individuals with disabilities are forced to repeat their imperfectness in order to obtain social services, which enable participation. Ontological discrimination of people with disabilities is evident in the disability policy, even though it contradicts the aims of the policy.			
Avainsanat - Nyckelord - Keywords ability, disability, ability studies, disability studies, citizenship			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library, City Centre Campus, Behavioural Sciences / Minerva			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	3
2 Sosiaalinen vammaistutkimus - keskustelua vammaisuuden määrittelystä ja vammoista..	5
2.1 Sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtökohtia ja sosiaalinen malli vammaisuudesta ..	5
2.2 Postmoderni kritiikki ja kysymys vammoista ..	12
2.3 Diskursiivinen lähestymistapa vammaisuuteen ja vammojen kulttuuris-historiallinen muodostuneisuus ..	15
3 Kriittinen kyvykkyyksien tutkimus.....	19
3.1 Vammaisuuden negatiivinen ontologia ja ”normaalius” ..	19
3.2 Ableismi tietojärjestelmänä.....	22
3.3 Kansalaisuus ja sen ideaalit erojen tekijöinä.....	25
4. Tutkimustehtävä ja tutkimusote.....	29
4.1 Tutkimustehtävä ..	30
4.2 Diskursiivinen lähestymistapa politiikkaan ..	32
4.3 Uuteen retoriikkaan perustuvan lukutavan periaatteet ja tutkielman tekemiseen liittyvää pohdintaa ..	37
5. Omatoimisuus ja taloudellinen itsenäisyys täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalin määrittäjänä ja ontologialtaan negatiivisen kansalaisuuden tuottajana ..	49
5.1 Vammaispoliittinen muutos - potilaista aktiivisiksi kansalaisiksi ..	49
5.2 Omatoimisesti ja itsenäisesti suoriutuvan kansalaisen ideaalin ja ”apua” tarvitsevan yksilön välinen jännite ..	54
5.3 Omatoiminen työntekijäkansalaisuus ideaalina ja ruumiillisen puutteellisuuden tuottajana.....	58

6 Kyvykkyyshanteet kansalaisen toimintamahdollisuuksien määrittäjänä ja tuottajana	63
6.1 Vammainen ruumis taloudellisena kysymyksenä	63
6.2 Ruumiillisen puutteellisuuden pakotettu toistaminen.....	66
6.3 Työntekijäkansalaisuus ihanteena ja erottelevana järjestelmänä	70
7. Yhteenveto ja diskussio	75
7.1 Yhteenveto	75
7.2 Diskussio	78
Aineisto- ja lähdeluettelo	80
Liitteet	91

1 Johdanto

Chantal Mouffe (1992, 70) painottaa sen, miten määrittelemme kansalaisuuden, kertovan siitä, minkälaisen yhteiskunnan haluamme. Kansalaisuuden määrittelyllä rajataan myös se, kenellä on oikeus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Samalla määritelmä sulkee tietyt ihmisryhmät yhteiskunnan ulkopuolelle. (mm. Yuval-Davis 1997; 2011.) Vammaisiksi määritellyt ihmiset ovat viime vuosisatoina olleet yksi tällainen ryhmä, jolta on evätty oikeus kansalaisuuteen (ks. Vehmas 2005a). Tilanne on osittain muuttunut vuodesta 2006 lähtien Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen hyväksyttyä yleissopimuksen vammaisten ihmisten oikeuksista. Suomi allekirjoitti sopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 2007 (ks. Suomen YK-liitto 2009, 3; STM 2010.) Yleissopimus on vaikuttanut vammaispolitiikkaan, jossa keskeiseksi tavoitteeksi on muodostunut lisätä vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden yhteiskunnallista osallistumista ja taata heille oikeus täysivaltaiseen kansalaisuuteen (mm. STM 2006a; 2010).

Vammaisuus ja kansalaisuus ovat käsitteinä samankaltaisia sillä molemmat tuottavat yhteiskunnallisia jaotteluja. Vammaisuuden käsitettä käytetään luokittelukeinona, joka jakaa ihmiset heidän kykyjensä perusteella vammattomiin ja vammaisiin. Luokittelu tuottaa yksilöille erilaisia yhteiskunnallisia toimintamahdollisuuksia sekä samalla se määrittelee toiset ominaisuudet toivottavaksi ja toiset ei-toivottavaksi. (mm. Campbell 2009; Davis 2010; Galvin 2006.) Tällainen jaottelu vammaisiin ja vammattomiin on herättänyt kriittistä keskustelua sosiaalisessa vammaistutkimuksessa, jossa on alettu painottaa usein analysoimatta jääneen vammattomuuden tutkimista vammaisuuden rinnalla (mm. Campbell 2009; Vaahtera 2012).

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kansalaisuutta ja sen ideaaleja vallitsevassa vammaispoliittisessa paradigmassa. Lähestymistapani perustuu kriittiselle kyvykkyyksien tutkimukselle, jossa tarkastelun keskiössä ovat kulttuuriset käytännöt ja se, miten ne tuottavat käsitystä oikeanlaisesta ruumiillisuudesta sekä se, miten vallitsevat käsitykset määrittelevät ihmisyyttä ja sen ontologisia ulottuvuuksia. Tutkielmani on osa Sirpa Lappalaisen johtamaa Citizenship and ideals of the body: physical education in the life course -tutkimushanketta.

Tutkielmani etenee siten, että seuraavassa luvussa esittelen sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtöoletuksia sekä tutkimussuuntauksen piirissä käytyä keskustelua vammaisuudesta, vammoista ja niiden määrittelystä. Esittelyn ohella tarkastelen sitä, miten määritelmät ovat osaltaan vaikuttaneet tämänhetkisen vammaispoliittisen paradigman muodostumiseen. Sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtöoletuksien tarkastelu perustuu pääasiassa brittiläiseen perinteeseen ja siellä muodostettuun vammaisuuden sosiaaliseen malliin. Esiteltyäni sosiaalisen mallin perusajatuksen siirryn tarkastelemaan mallia kohtaa esitettyä kritiikkiä. Luvussa kolme esittelen kriittisen kyvykkyyksien tutkimuksen lähtökohtia ja ableismin käsitettä.

Luvussa neljä esittelen tutkielmani tutkimustehtävän ja tutkimusaineiston sekä tarkennan lähestymistapani. Samalla myös perustelen metodologisia valintojani ja esittelen aineiston lukutapani sekä pohdin vammaispoliittisten ohjelmien yhteiskunnallista asemaa. Tämän jälkeen luvuissa viisi ja kuusi esittelen analyysini. Luvun viisi tarkastelu keskittyy kansalaisuuden ideaaleihin ja siihen, miten vallitsevat kyvykkyyshanteet määrittelevät täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalin rakentumista. Luvussa kuusi tarkastelu kohdistuu siihen, miten vallitsevat kyvykkyyshanteet määrittelevät yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina. Lopuksi esitän yhteenvedon tutkielmani tuloksista ja hahmottelen jatkotutkimusta.

2 Sosiaalinen vammaistutkimus - keskustelua vammaisuuden määrittelystä ja vammoista

Tämä luku on lyhyt johdatus sosiaaliseen vammaistutkimukseen, sen lähtökohtiin sekä siinä käytyyn keskusteluun vammaisuuden määrittelystä. Sosiaalinen vammaistutkimus ei ole yhtenäinen tutkimussuuntaus, vaan sillä viitataan laajaan kulttuurintutkimukselliseen ja yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun (Vaahtera 2012, 41). Suomalaisessa vammaisuutta käsittelevässä tieteellisessä keskustelussa sekä sosiaaliset että kulttuuriset lähestymistavat ja niiden teoreettiset lähtökohdat ovat suhteellisen vähän keskusteltuja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (mm. Teittinen 2000; 2006; Vehmas 2005a; Reinikainen 2007). Siksi esittelenkin aluksi tutkimussuuntauksen lähtöoletuksia ja sitä, miten se on muodostunut. Esittelyn ohella erittelen tapoja määritellä vammaisuutta ja sitä, miten määritelmät ovat osaltaan vaikuttaneet vammaispolitiikkaan. Luvun lopussa keskityn tarkastelemaan vammaisuuden määrittelyä käytyä kriittistä keskustelua ja samalla paikannan tutkielmani tähän keskusteluun.

2.1 Sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtökohtia ja sosiaalinen malli vammaisuudesta

Sosiaalisella vammaistutkimuksella (Disability Studies) viitataan Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1970- ja 1980-luvuilla syntyneeseen akateemiseen oppiaineeseen, jota kutsutaan myös yhteiskunnalliseksi vammaistutkimukseksi. Teoreettiset lähestymistavat eroavat osittain brittiläisessä ja yhdysvaltalaisessa tutkimussuuntauksessa. Ensiksi mainitussa teoriapohjana ovat pääasiassa yhteiskuntatieteet, etenkin sosiologia. Yhdysvaltalaisessa lähestymistavassa teoretisointi puolestaan nojaa enemmän kulttuurintutkimukseen kuin yhteiskuntatieteisiin. Lähestymistapoja yhdistävä tekijä on se, että niissä lähestytään vammaisuutta sosiaalisesti muodostuvana ilmiönä. (Vehmas 2005a, 115; Oliver & Barnes 2010; ks. myös Corker & Shakespeare 2002.) Tässä esittelemäni sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtökohdat perustuvat pääasiassa brittiläiselle teoretisoinnille. Kyseisellä lähestymistavalla on ollut vaikutusta Yhdistyneiden kansakuntien vammaisuuden määrittelyyn (mm. Harpur 2012) sekä kansainväliseen että kansalliseen vammaispolitiikkaan (mm. STM 2006a; 2006b; 2010).

Sosiaalinen vammaistutkimus on saanut alkunsa vammaisten henkilöiden poliittisen aktivoitumisen myötä ja sen keskeisenä lähtökohtana on ollut kyseenalaistaa yksilökeskeinen käsitys vammaisuudesta painottamalla yhteiskunnallisia vammaisia syrjiviä käytänteitä (ks. mm. Oliver 1996; Rioux 1997). Yksilökeskeisen lähestymistavan mukaan yksilön vammat¹ (impairment) muodostavat vammaisuuden (disability). Tällainen vammaisuuden määritelmä perustuu yleisesti ottaen sekä lääketieteelliseen että psykologiseen näkemykseen vammaisuudesta (ks. Vehmas 2005b, 126–127). Vammaisuuden (disability) määrittelyssä lääketieteellinen ja psykologinen diagnoosiin perustuva näkemys vammaisuudesta on johtanut siihen, että yksilön vamma (impairment) redusoituu yksilöön ja vammaisuus on yhtä kuin yksilön diagnosoitu vamma. Tällainen näkemys vammaisuudesta johtaa siihen, että esimerkiksi AD/HD -diagnoosin saaneen lapsen käytös selitetään yksinomaan diagnoosiin kuuluvilla piirteillä. (ks. Vehkakoski 2006.)

Yksilökeskeiseen vammaisuuden määritelmään perustuen oikeutetaan esimerkiksi erilaisia lääketieteellisiä interventioita, joiden tavoitteena on tehdä vammaisesta yksilöstä vähemmän vammaisen. Tällaisilla biomedikaalisilla yksilön tilaa ja ominaisuuksia korostavilla vammaisuuden määrittelyillä perustellaan niin sikiödiagnoosin kuin erilaisten hoitomenetelmien tarpeellisuutta. Esimerkiksi yksilön motoriset ja kognitiiviset vammat pyritään korjaamaan erilaisilla lääketieteellisillä tai neurologisilla hoitomuodoilla, jotta yksilöstä tulee yhteiskunnan kriteereillä kyvykkäämpi kansalainen ja jotta yksilö pystyy toimimaan paremmin ei-vammaisille suunnitellussa yhteiskunnassa. (Vehmas 2005b, 129–130.) Yksilökeskeinen vammaisuuden määrittelyminen on myös osaltaan vaikuttanut vammaispolitiikkaan. Korostamalla yksilöiden poikkeavuutta on oikeutettu muun muassa kehitysvammaisten laitostaminen ja yhteiskunnasta ulossulkeminen (ks. Teittinen 2010)

¹Vammoilla viitataan kognitiivisiksi ja fyysisiksi tai elimellisiksi poikkeavuuksiksi sekä kehitysvammoiksi määriteltyihin lääketieteellisiin diagnooseihin. Esimerkiksi alaruumiin halvausta pidetään fyysisenä tai/ja elimellisenä vammana. Kognitiivisella vammalla viitataan aivotoiminnallisiin ominaisuuksiin. Kehitysvammalla puolestaan viitataan yksilön kehityksen viallisuutta korostaviin diagnooseihin. (ks. esim. Rioux 1997; Vehmas 2005b; WHO 2004.)

sekä joissain tapauksissa myös syntymättä jääminen ¹ (ks. THL 2013). Toiminnanvajavuuksia korostavat luokittelukäytännöt vaikuttavat myös yksilöiden kouluttautumisen- ja työllistymismahdollisuuksiin (ks. Hakala tulossa). Esimerkiksi erityisopetus, sen tarpeellisuus ja sinne siirtäminen legitimoidaan nojautumalla erilaisiin yksilön piirteitä korostaviin luokituskategorioihin (Saloviita 2006). Erilaisista lääketieteellisistä ja neurologisista diagnooseista on myös muodostunut ehto sille, minkälaisiin sosiaalipalveluihin tietty vamma oikeuttaa (Rioux 1997, 103).

Yksilökeskeinen vammaisuuden määritelmä perustuu Simo Vehmaksen (2005b, 130–131) mukaan reduktionistiselle ² virhepäätelmälle, jolla tarkoitetaan monimutkaisen kokonaisuuden selittämistä yhdellä sen osalla tai syyllä. Yksilökeskeisessä vammaisuuden määrittelyssä virhepäätelmä perustuu siihen, että määritelmän mukaan yksilön vamma on syy sille, ettei hän kykene osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Sosiaalisen vammaistutkimuksen keskeisenä lähtökohtana onkin kyseenalaistaa yksilökeskeinen ja yksipuolinen näkemys vammaisuudesta. Lähestymistavassa vammaisuus käsitetään ihmisten vuorovaikutuksessa syntyvä yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä, ei yksilön ominaisuutena (Vehmas 2005a, 5). Etenkin brittiläisessä vammaistutkimuksen paradigmassa korostetaan sitä, ettei yksilön vamma (impairment) ole vammaisuuden (disability) muodostaja vaan vammaisuus (disability) on yhteiskunnallisen sarron muoto (Oliver 1996, 22–23; Vehmas 2005a, 131).

¹Esimerkiksi lisääntyneen sikiöseulonnan myötä vuonna 2010 noin 60 % prosenttia 21-trisomia-diagnoosin saaneista sikiöistä abortoitiin (ks. THL 2013).

²Reduktionismilla tarkoitetaan sitä, että jokin teoria tai käsite on palautettavissa, redusoitavissa, johonkin toiseen teoriaan tai viitekehykseen. Tätä toista teoriaa tai viitekehystä pidetään perustana redusoitavalle käsitteelle. Näkökulman mukaan esimerkiksi yksilön käyttäytyminen on selitettävissä yksinomaan hänen biologisten ominaisuuksien perusteella. (ks. Raatikainen 2004, 24, 27–28.)

Vammaisuuden sosiaalinen malli

Vammaisuuden sosiaalisesta mallista (The Social Model of Disability) puhuttaessa viitataan yleensä brittiläisen Michael Oliverin (1996) teoretisointiin¹. Lähestymistavassa keskeisenä tarkastelun kohteena on ympäröivä yhteiskunta ja miten se vammaistaa elimellisiä vammoja omaavia yksilöitä (Reinikainen 2007, 12; Oliver 1996). Vammaisuuden sosiaalinen malli on muodostunut pääasiassa elimellisiä vammoja omaavien yksilöiden kokemuksista yhteiskunnallisesta syrjinnästä ja ulossulkemista (Oliver 1996, 31). Tutkimussuuntaukseen kuuluu vaatimus vammoja omaavien yksilöiden valtauttamisesta. Suuntausta kutsutaan myös emansipatoriseksi vammaistutkimukseksi ja sen poliittisena päämääränä on ajaa vammaisten ihmisten oikeuksia (Vehmas 2005b 140; Teittinen 2000, 26–29).

Sosiaalisen mallin teoretisointi vammaisuudesta perustuu marxilaiselle tutkimusperinteelle, jossa korostetaan yhteiskunnan syrjiviä ja alistavia rakenteita vammaisuuden aiheuttajina. Lähestymistavan mukaan kapitalistinen yhteiskunta on rakenteellisesti vammaistanut vammoja omaavat yksilöt, koska heitä ei ole huomioitu yhteiskunnallisessa muutoksessa. Lähestymistavan emansipaatiovaatimus korostaa sitä, että yhteiskunnalliset esteet, jotka estävät vammoja omaavia yksilöitä osallistumasta täysivaltaisesti yhteiskunnan toimintaan, tulee poistaa ja tämän jälkeen vammaisten yksilöiden valtautuminen on mahdollista. (Oliver 1996, 34–42.) Keskeisessä osassa sosiaalista mallia onkin sosiaalipoliittinen vaatimus vammoja omaavien yksilöiden oikeuksista, jotka toteutuvat poistamalla yhteiskunnan disabilistiset käytännöt. *Disabilismi* tarkoittaa yksilön vammojen perusteella tapahtuvaa yhteiskunnallista syrjintää ja ulossulkemista (Reinikainen 2007, 23).

Oliverin (1996, 30–31; ks. myös Reinikainen 2007, 29–30) mukaan yksilöllinen (The individual model) ja sosiaalinen malli (The social model) vammaisuudesta ovat toisilleen vastakkaisia ja niillä on antagonistinen suhde toisiinsa. Yksilöllinen malli painottaa

¹Reinikainen (2007, 31) huomauttaa, että vaikka sosiaalinen malli yleensä henkilöidään Michael (Mike) Oliveriin, on sen ensimmäisenä muotoillut poliittinen vammaisjärjestö *Union of Physically Impaired Against Segregation* (UPIAS), joka 1970-luvulla määritteli vammaisuuden seuraavasti: ”*In our view, it is society which disables physically impaired people. Disability is something imposed on top of our impairments, by the way we are unnecessarily isolated and excluded from full participation in society. Disabled people are therefore an oppressed group in society.*” (UPIAS 1975/1997, 4–5; ks. myös Reinikainen 31–32.)

henkilökohtaista onnettomuutta, jota vammaisuus aiheuttaa. Tällöin yksilön vamma (impairment) on se, joka vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa toimia yhteiskunnassa esimerkiksi yksilön fyysisten rajoitteiden vuoksi. Sosiaalinen malli puolestaan painottaa sitä, etteivät vammaistavat tekijät ole yksilössä vaan yhteiskunnassa, joka erilaisine käytäntöineen vammaistaa yksilöitä¹. (Oliver 1996, 32–33.) Keskeistä sosiaalisessa mallissa on sen korostaminen, että vammaisuutta ja vammaisiin kohdistuvaa politiikkaa pitäisi tarkastella yhteiskunnallisena toimintana, ei yksilöihin kohdistuvana. Esimerkiksi kysymys siitä, miten yksilön *elimelliset vammat* estävät yksilöä toimimasta yhteiskunnassa, ei ole relevantti sosiaalisen mallin mukaan. Kysymys on mallin mukaan relevantti silloin, kun se muotoillaan seuraavasti: miten *yhteiskunnalliset järjestelyt* estävät elimellisiä vammoja omaavia yksilöitä toimimasta yhteiskunnassa. (ks. Barnes, Mercer & Shakespeare 1999, 29.) Seuraavalla sivulla oleva taulukko 1. kuvaa sosiaalisen ja yksilöllisen mallin antagonistista suhdetta. Lähtökohtana sosiaalisessa mallissa on kyseenalaistaa yksilökeskeiset vammaisuuden määritelmät korostamalla sitä, miten yhteiskunnalliset rakenteet sortavat vammojen kanssa eläviä yksilöitä.

¹ Englanninkielisessä vammaistutkimuksessa käytetään usein termiä ”disabled people” yksilöistä, joilla on vammoja. Näin korostetaan sitä, miten yhteiskunnalliset järjestelyt syrjivät ja vammaistavat vammoja omaavia yksilöitä sekä sitä, miten vammaisuus on sosiaalisesti muodostunutta. (ks. Campbell 2009, 199.)

Vammaisuuden mallit

Yksilöllinen malli (The Individual Model)	Sosiaalinen malli (The Social Model)
Henkilökohtaisen tragedian teoria (Personal tragedy theory)	Yhteiskunnallisen sorron teoria (Social oppression theory)
Henkilökohtainen ongelma (Personal problem)	Yhteiskunnallinen ongelma (Social problem)
Yksilöllinen hoito (Individual treatment)	Yhteiskunnallinen toiminta (Social action)
Medikalisaatio (Medicalisation)	Omatoimisuus (Self-help)
Professionaalinen dominanssi (Professional dominance)	Yksilöllinen ja yhteisöllinen vastuu (Individual and collective responsibility)
Asiantuntemus (Expertise)	Kokemus (Experience)
Hoito (Care)	Oikeudet (Rights)
Kontrolli (Control)	Valinta (choice)
Politiikan kohde (Policy)	Politikointi, Poliittisuus (Politics)
Henkilökohtainen sopeutuminen (Personal adaptation)	Yhteiskunnallinen muutos (Social change)

Taulukko 1. Ero sosiaalisen mallin ja yksilöllisen mallin painopisteiden välillä (Oliver 1996, 34, käännökset A. K).

Oliverin (1996) muotoileman vammaisuuden sosiaalisen mallin pyrkimyksenä on tuoda esille yhteiskunnan rakenteelliset esteet, jotka rajoittavat vammoja omaavia yksilöitä toimimasta täysivaltaisesti yhteiskunnassa. Marjo-Riitta Reinikaisen (2007, 12) mukaan sosiaalisessa mallissa tehty vamma/ vammaisuus -jaottelu on käytännössä analoginen feministisessä sukupuoliteoriassa tehtyyn jaotteluun *biologisesta* (sex) ja *sosiaalisesta* (gender) sukupuolesta. Biologisella sukupuolella (sex) viitataan anatomiseen sukupuoleen, sosiaalisella sukupuolella (gender) puolestaan viitataan sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneisiin, mutta biologisesti perusteltuihin, käsityksiin naisista ja miehistä sekä heidän toiminnallisista ominaisuuksista ja rooleista yhteiskunnassa. (Reinikainen 2007, 12; ks. myös Rossi 2010, 26–28).

Vamma/vammaisuus -jaottelun myötä tarkastelun painopiste on siirtynyt pois yksilön vammoista vammaisuuden tarkasteluun yhteiskunnallisena ilmiönä ja siihen, miten vammaisuutta on kulttuurisesti ja materiaalisesti tuotettu. Vammaisuus ei siis

lähestymistavan mukaan ole yksilössä tai yksilön ominaisuus, vaan se seurausta yhteiskunnallisista järjestelyistä, joita vammaiset ihmiset kohtaavat ei-vammaisille suunnitellussa ja heidän ehdoillaan toimivassa yhteiskunnassa. Yksilön toimintaa ei niinkään rajoita yksilön vamma vaan se, miten yhteiskunta kohtelee sekä vammoja että sairauksia omaavia ihmisiä. (Reinikainen 2007, 30.) Lähestymistavan keskeisenä tavoitteena onkin ”korjata” yhteiskunta, joka syrjii vammoja omaavia yksilöitä (Vehmas 2005b 128). Sosiaalinen malli on näin ollen keskittynyt pääasiassa tarkastelemaan yhteiskunnan asettamia rajoitteita, jotka estävät vammaisten kansalaisuuden toteutumisen (Teittinen 2000, 28).

Sosiaalisella vammaistutkimuksella ja vammaispoliittisella liikkeellä on ollut vaikutusta myös vammaispolitiikkaan ja kansainvälisiin vammaisuuden määritelmiin, joissa on alettu huomioida myös ympäristötekijät ja niiden aiheuttamat esteet vammoja omaaville yksilöille (ks. Oliver & Barnes 2010). Esimerkiksi WHO:n (2004) Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälisessä ICF -luokituksessa (International Classification of Functioning) huomioidaan sekä sosiaaliset että lääketieteelliset tekijät toimintakykyä ja -rajoitteita määritettäessä. Kyseiselle luokitusjärjestelmälle perustuu esimerkiksi Euroopan neuvoston vammaispoliittisessa toimintaohjelmassa käytetty vammaisuuden määritelmä (ks. STM 2006a). WHO:n IFC -määritelmässä toimintakyvyn ja toimintarajoitteiden käsitteellistä mallia kuvataan seuraavasti: ”ICF -luokituksessa on pyritty synteisiin, joka tarjoaisi tasapainoisen kuvan terveyden eri puolista kattaen niin biologisen, yksilöpsykologisen kuin yhteiskunnallisen näkökulman.” (WHO 2004, 20.) Ympäristötekijät huomioidaan myös Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksessa vammaisten ihmisten oikeuksista (2006) käytettävässä vammaisuuden määritelmässä, joka on seuraavaa¹: ”vammaisuus on kehittyvä käsite ja että vammaisuus on seurausta vuorovaikutuksesta vammoja omaavien henkilöiden sekä asenteista ja ympäristöstä

¹¹ Suomessa ei tällä hetkellä ole saatavissa virallista käännöstä YK:n yleissopimuksesta. Virallinen käännös ilmestyy sopimuksen ratifioinnin yhteydessä. (Suomen YK-liitto 2009, 5.) Tässä käytetty määritelmä on käännökseni virallisesta englanninkielisestä dokumentista. Käännöksessäni olen myös tukeutunut Suomen YK-liiton käännökseen muuttaen siinä käytetyn termin vammaisen ihminen muotoon vammoja omaava henkilö (ks. emt. 2009, 14–15).

johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.¹” (UN 2006, 1.)

Sosiaalinen vammaistutkimus, ja siihen liittyen sosiaalinen malli, sekä vammaisten yksilöiden poliittinen aktivoituminen ovat olleet keskeisessä osassa nostaessaan vammoja omaavien yksilöiden kokemia yhteiskunnallisia epäkohtia esille. Sosiaalisella näkökulmalla on ollut vaikutusta muun muassa tämänhetkisen vammaispolitiikan muotoutumiseen ja siihen, miten vammaisuus hahmotetaan ja määritellään. Itse vammaistutkimusta ja sen teoreettisia lähtökohtia on kuitenkin tieteenalan vanhetessa alettu kritisoida. Samalla tieteelliseen keskusteluun on muodostunut uusia näkökulmia (ks. mm. Vehmas 2009; Shakespeare 2006; Campbell 2009; Tremain 2002; Corker & Shakespeare 2002b). Kriittiset puheenvuorot ovat tuoneet keskusteluun mukaan postmoderneiksi kutsuttuja teoretisointeja. Tätä käännettä on nimitetty muiden muassa postmoderniksi kritiikiksi ja toisen aallon vammaistutkimukseksi. (Campbell 2009, 99–100; Corker & Shakespeare 2002b).

2.2 Postmoderni kritiikki ja kysymys vammoista

Sosiaalinen vammaistutkimus on ollut keskeisessä osassa kyseenalaistaessaan yksilökeskeistä vammaisuuden määrittelyä ja nostaessaan esille yhteiskunnan sortavia rakenteita, jotka estävät vammaisia yksilöitä osallistumasta yhteiskunnan toimintaan täysivaltaisesti. Varsinkin brittiläinen sosiaalinen malli on keskittynyt tarkastelemaan yhteiskunnallisia rakenteita ja korostanut vammaisia syrjiviä materiaalisia ulottuvuuksia. Lähestymistapaan sisältyvän emansipaatiovaatimuksen mukaisesti mallissa korostetaan yhteiskunnan syrjiviä rakenteita vammaisuuden muodostajina ja sitä, miten nämä rakenteet tulee muuttaa, jotta emansipaatio mahdollistuu (ks. Oliver 1996). Vammat ovat puolestaan jätetty tutkimussuuntauksessa tarkastelun ulkopuolelle. Niitä ei ole pidetty tärkeinä, koska suuntauksessa keskeisenä tarkoituksena on ollut tuoda esille yhteiskunnan sortavat

¹ YK:n alkuperäisessä tekstissä vammaisuus on määritelty seuraavasti: “...disability is an evolving concept and that disability results from the interaction between persons with impairments and attitudinal and environmental barriers that hinders their full and effective participation in society on an equal basis with others” (UN 2006, 1).

rakenteet (ks. Vehmas 2009, 113). Tätä ulottuvuutta on myös pidetty sosiaalisen mallin heikkoutena ja se on ollut keskeinen kritiikin kohde (mm. Shakespeare 2006; Tremain 2002; Corker & Shakespeare 2002; Campbell 2008; 2009).

Sosiaalista mallia on myös kritisoitu siitä, että sen on nähty pyrkivän selittämään vammaisuus tyhjentävästi ja sen vuoksi tuottavan, yksilökeskeisen näkökulman tapaan, yksipuolista kuvaa vammaisuudesta. Lisäksi mallia on kritisoitu siitä, että se on selittänyt vammaisuuden yhteiskunnallisen sarron muodoksi, joka johtuu ainoastaan yhteiskunnallisista tekijöistä jättäen huomioimatta yksilöiden kokemukset. (mm. Vehmas 2005b, Shakespeare 2006, Corker & Shakespeare 2002a; Campbell 2009; Shakespeare 2006; Tremain 2002.) Kriittinen keskustelu sosiaalista mallia kohtaan on vaihdellut näkökulmista, joiden mukaan sosiaalinen malli tulisi hylätä¹, näkökulmiin, joiden mukaan sosiaalista mallia tulisi täydentää muilla lähestymistavoilla (ks. mm. Shakespeare 2006; Corker & Shakespeare 2002a; Oliver & Barnes 2010; Barnes & Sheldon 2010; Reinikainen 2007; Vehmas 2009).

Tom Shakespeare (2006, 31) on muiden muassa kritisoinut sosiaalista mallia siitä, että sen mukaan kaikki vammoja omaavat yksilöt kokevat samanlaista yhteiskunnallista sortoa, eikä tällöin yksilöiden omia kokemuksia ole huomioitu. Kyseiseen kritiikkiin on vastattu muun muassa siten, että sosiaalinen malli on muodostunut vammaisten yksilöiden kokemusten pohjalta. Näin on perusteltu sosiaalisen mallin huomioivan vammaisten yksilöiden omat kokemukset. Vammaisuuden tyhjentävään selittämiseen esitettyyn kritiikkiin on puolestaan vastattu siten, ettei sosiaalisen mallin tarkoituksena ole ollut selittää vammaisuutta tyhjentävästi. Pikemminkin sen tarkoituksena on ollut tuoda esille yhteiskunnallisia rakenteita, jotka sortavat vammoja omaavia ihmisiä. (ks. mm. Oliver 1996, Reinikainen 2007; Shakespeare 2006.)

¹ Sosiaalisen mallin hylkääminen liittyy Tom Shakespearen (2006) teokseen *Disability Rights and Wrongs*. Kyseisessä teoksessa Shakespeare esittää kriittisen kannanoton brittiläiseen vammaistutkimuksen perinteeseen ja perustelee sitä, miksi brittiläinen sosiaalinen malli tulisi hylätä. Teoksessa Shakespeare ruotii muun muassa sosiaalisen mallin emansipaatiovaatimusta ja sanoutuu irti lähestymistavan teoreettisista oletuksista korostamalla mallin puutteellisuutta ja utopistisuutta. Teoksen julkaisun jälkeen akateemisilla foorumeilla on käyty kiivasta keskustelua teoksesta ja siinä esitetyistä näkemyksistä. Varsinkin Britanniassa keskustelu on ollut kiivasta ja se on paikoin mennyt henkilökohtaiselle tasolle. (ks. mm. Koch 2008; Shakespeare 2008; Sheldon et al. 2007; Vehmas 2008; 2009.)

Kritiikki, johon tässä tutkielmassa keskityn ja jonka kautta perustelen tutkimusongelmani asettelua, perustuu sosiaalista mallissa tehtyyn elimellisen vamman (impairment) ja vammaisuuden (disability) erotteluun. Esimerkiksi Fiona Kumari Campbell (2008, 152) kritisoi jaottelun olevan epäselvä vammojen aseman vuoksi. Jos vammaisuus on sekä yhteiskunnallisesti että taloudellisesti muodostunut ilmiö, kuten sosiaalisessa mallissa on vammaisuutta lähestytty, niin voidaan kysyä mikä on vammojen osa sosiaalisessa vammaistutkimuksessa. Postmoderneiksi kutsutuissa lähestymistavoissa, joissa on alettu tarkastella vammoja ja niille annettuja merkityksiä, viitekehys on perustunut yleisesti ottaen jälkistrukturalistisille teoretisoinneille (Corker & Shakespeare 2002b, 3; Teittinen 2000, 27). Teoreettisena kehyksenä on käytetty muiden muassa Michel Foucault'n muotoilemia geneologista (ks. Foucault 2005/1975) ja arkeologista (ks. Foucault 2008/1969) lähestymistapoja. Foucault'n tuotannossa keskeisenä kysymyksenä on se, miten erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot, kuten vankila ja sairaala, toimivat luokittelevina järjestelminä ja miten ne tuottavat tietynlaista subjektiviteettia sekä se, miten tieto muodostuu erilaisissa historiallisissa diskursseissa (ks. esim. Hurri 2010). Luokittelevia järjestelmiä Foucault on lähestynyt biovallan ja -politiikan muotona, joka tuottaa tietynlaista, historiallisesti muodostunutta, käsitystä muun muassa oikeanlaisesta ruumiista ja käyttäytymistavoista (ks. Foucault 2005/1975).

Kyseisiä historia- ja tiedonmuodostuskäsityksiä sekä biopoliittisia ulottuvuuksia on hyödynnetty uudelleen käsitteellistettäessä ja korostaessa vammojen historiallista muotoutuneisuutta sekä sitä, millaista tietoa vammaisuudesta on tuotettu (ks. mm. Campbell 2005; 2008; 2009; Teittinen 2000; 2008; Tremain 2002; 2006; Miettinen 2010). Vammaistutkimuksessa on myös feministisen tutkimuksen tavoin alettu kyseenalaistaa impairment/disability -jaottelua samaan tapaan kuin naistutkimuksen piirissä sex/gender -jaottelun ylittämiseksi on tehty (ks. Tremain 2002; Butler 2006). Lisäksi on alettu korostaa sukupuolinäkökulman huomioimisen tärkeyttä vammaistutkimuksessa (ks. esim. Hall 2011; Reinikainen 2007). Keskeistä ja yhdistävää postmoderneiksi kutsutuilla teoretisoinneilla on ensinnäkin se, ettei niissä pyritä tyhjentävään vammaisuuden määrittelyyn. Toisena yhdistävänä tekijänä on kielellisten käytäntöjen analysointi sekä vammaisuutta ja vammoja tuottavien käytäntöjen tarkastelu erilaisissa kulttuurisissa luokitusjärjestelmissä ja diskursseissa (ks. mm. Corker & Shakespeare 2002a).

2.3 Diskursiivinen lähestymistapa vammaisuuteen ja vammojen kulttuuris-historiallinen muodostuneisuus

Tässä esittelemäni ja tutkielmani kannalta keskeinen kielellinen käänne vammaistutkimuksessa perustuu diskurssin käsitteeseen ja jälkistrukturalistiseen näkemykseen kielen käytöstä. Keskeistä jälkistrukturalistisissa teoretisoinneissa on ensinnäkin se, ettei kielen oleteta heijastavan kielen ulkopuolella olevia merkityksiä myötäsyttyisesti, vaan merkitykset muodostuvat kielessä. Toiseksi yksittäisillä merkeillä ei ole myötäsyttyisiä merkityksiä, vaan merkit saavat merkityksensä sen mukaan, miten ne sijaitsevat kielen ketjussa. Näistä merkitysten muuttuvuudesta ja moneudesta käytetään diskurssin käsitettä. (Lehtonen 2004, 67.) Michel Foucault'n (2008/1969, 155) mukaan diskurssiksi kutsutaan samasta diskursiivisesta muodostelmasta peräisin olevaa lausumien kokonaisuutta, joka on historiallisesti muodostunut. Diskurssien historiallinen muodostuneisuus määrittää sitä, millaisia merkityksiä lausumat diskurssissa saavat.

Foucault'n (2008/1969) tiedon arkeologinen näkökulma painottaa diskurssien historiallisuutta sekä sitä, miten tieto muodostuu erilaisissa diskursiivisissa käytännöissä tiettyinä ajanjaksona oikeuttaen olemassa olonsa. Diskursiivinen käytäntö määrittää myös sen, miten eri ilmiöistä ja asioista on mahdollista puhua missäkin ajassa ja paikassa (Lehtonen 2004, 68). Sitä, mitä diskurssissa on mahdollista sanoa ja miten se on muodostunut, sääntelee *historiallinen a priori*, joka viittaa lausumien esiintuloehtoihin tiettyinä ajanjaksona (Foucault 2008, 167–170). Tämä ei tarkoita sitä, ettei ilmiöstä ole mahdollista puhua kuin yhdellä tavalla, vaan samasta ilmiöstä voi olla toisiaan tukevia ja toisiaan poissulkevia diskursseja (Lehtonen 2004, 68). Esimerkiksi vammaisuudesta on mahdollista puhua eri diskursseilla, kuten edellä käsiteltyjen yksilökeskeisen ja sosiaalisen mallin mukaisesti. Ensin mainittu diskurssi vammaisuudesta korostaa yksilön vammoja vammaisuuden muodostajana. Tällaisessa diskurssissa vamman nähdään olevan biologinen tila, joka määrittää vammaisuuden. Tällöin yksilön vamma on se, jota pyritään hoitamaan ja/tai jonka vaikutuksia yritetään vähentää. Sosiaaliseen malliin perustuva vammaisuuden diskurssi puolestaan korostaa yhteiskunnallisia ulottuvuuksia vammaisuuden muodostajana, sillä yhteiskunta ei huomioi vammaisia ihmisiä esimerkiksi ympäristöä rakennettaessa. Tällaiset käytännöt estävät esimerkiksi elimellisiä vammoja omaavien yksilöiden yhteiskunnallisen osallistumisen. (ks. Teittinen 2008, 139–143.)

Diskurssin käsite sisältää ajatuksen liikkeestä, eikä sen nähdä viittaavan johonkin staattiseen tilaan tai oloon. Diskurssi käsitteenä sisältää Mikko Lehtosen (2004, 69.) mukaan kaksi ulottuvuutta. Se viittaa samanaikaisesti sekä vuorovaikutukselliseen prosessiin, jossa merkityksiä tuotetaan, että tämän prosessin lopputulokseen. Merkityksiä siis tuotetaan diskursseissa, jotka ovat historiallisia, sosiaalisia ja institutionaalisia. Toisin sanoen me tarvitsemme sanoja, joilla voimme puhua ”ei-diskursiivisista maailmoista” ja kun puhumme näistä maailmoista sanoilla, tulevat ne diskursseille alisteisiksi. (Jokinen, 2004, 192). Kielen käytön avulla sosiaalista järjestystä sekä vastustetaan että ylläpidetään, eikä se ole koskaan neutraalia vaan kielellisissä prosesseissa rakennetaan sosiaalista todellisuutta ja tällaisilla prosesseilla on materiaalisia seurauksia (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17–18; ks. myös Brunila 2009). Esimerkiksi kielen käytössä tehdyt erottelut ovat tekemällä tehtyjä, eivätkä erilaiset luokitusjärjestelmät ole kielestä riippumattomia, vaan niissä tuotetut merkitykset ja erot ovat kielellisten prosessien seurausta (Lehtonen 2004, 60–61; ks. myös Foucault 2008/1969, 87–95).

Luokittelujärjestelmät myös määrittelevät ja lokeroivat yksilöitä. Vammaisuuden määrittely perustuu esimerkiksi erilaisiin luokittelujärjestelmiin, jossa vammaisuudeksi määritellään ”normaalista” poikkeavuus. Tällainen poikkeavuudeksi luokitseminen perustuu erilaisiin kielellisiin prosesseihin, jotka rakentuvat historiallisesti muodostuneelle diskurssille. (ks. Miettinen 2010.) Erilaiset luokitusjärjestelmät tuottavat myös materiaalisia seurauksia (ks. Brunila 2009, 39). Esimerkiksi kuuroudeksi luokiteltua ominaisuutta pyritään vähentämään tietyissä tilanteissa erilaisilla kuuloimplanteilla, jotta yksilö vastaisi kykyjensä puolesta käsitystä normaalista. Tällöin ”normaaliksi” kyvyksi määritellään kuuleminen. Kuulemattomuus puolestaan määritellään kuuroudeksi, joka käsitetään tällöin puutteellisuutena ja joissakin luokitusjärjestelmissä se määritellään vammaisuudeksi. (ks. Campbell 2009, 79–96.) Näistä lähtökohdista sosiaalisessa vammaistutkimuksessa on alettu tarkastelemaan myös vammoja ja sitä, miten niitä tuotetaan ja millaisia merkityksiä niille annetaan missäkin kulttuurisessa kontekstissa ja diskurssissa (mm. Tremain 2002; Campbell 2009).

Vammojen kulttuurinen ja historiallinen muodostuneisuus

Sosiaalisessa mallissa vammoja lähestytään ainoastaan kuvauksena fyysisestä ruumiista. Ne eivät kuulu Oliverin (1996, 33) mukaan sosiaalisen vammaistutkimuksen piiriin, koska vammaisuus on syrjinnän muoto ja tämän vuoksi sosiaalinen vammaistutkimus keskittyy yhteiskunnallisten rakenteiden, eikä yksilön ominaisuuksien tutkimiseen. Shelley Tremain (2002) on kritisoinut sosiaalista mallia edelliseen liittyen, koska tällöin vammojen oletetaan olevan objektiivisia, historiattomia ja kulttuurittomia entiteettejä, joita lääketieteelliset termit kuvaavat tarkasti. Sosiaaliseen malliin pohjautuva vammaisuutta määrittelevä diskurssi on siis suhtautunut vammoihin ”luonnollisina”, historiattomina ja neutraaleina faktoina.

Shakespeare (2006, 35) on muun muassa kritisoinut sosiaalista mallia Tremainin tapaan siitä, että jos vamma (impairment) ja vammaisuus (disability) nähdään sosiaalisen mallin mukaisesti toisistaan erillisinä, niin tällöin vammat jäävät itsenäisiksi kategorioiksi ja niiden nähdään olevan yhteiskunnallisen diskurssin ulkopuolella. Esimerkiksi dyslexiaa ei välttämättä määriteltäisi vammaksi tai häiriöksi yhteiskunnassa, jossa lukutaito ei ole oleellinen. Historiallis-kulttuurisesti muodostunut diskurssi näkyy myös vammojen käsitteellistämässä. Esimerkiksi käsitteet mongolismi, Downin syndrooma ja trisomia 21-kromosomihäiriö ovat kuvanneet samaa ilmiötä eri aikoina. Toisin sanoen se, mitä pidetään vammana ja vammaisuutena, muodostuu laajojen yhteiskunnallisten määritelmien, asenteiden, arvojen ja diskurssien vuorovaikutuksessa. (Shakespeare 2006a, 34–35.) Näkökulman mukaan ei ole olemassa vammaksi nimettyä ominaisuutta tai vammaisuudeksi nimettyä ilmiötä, *a priori*, ennen siitä historiallisesti muodostunutta diskurssia. Diskurssi vammaisuudesta määrittää myös sen, mitä vammaisuus on ja sen, mitä se tietynä ajanjaksona tarkoittaa.

Tremainin (2002), ja osittain myös Shakespearen (2006)¹, argumentti perustuu samaan analogiaan kuin Judith Butlerin (2006) argumentti biologisen sukupuolen ”luonnollisuudesta”. Butler (2006, 192) painotta biologian kielen olevan tietynlaista kielenkäyttöä, diskurssia, joka on osana muita puhetapoja. Tällainen biologinen puhetapa

¹ Shakespeare (2006) kritisoi teoksessaan sosiaalista mallia myös sen muuttumattomuudesta, siihen sisältyvistä poliittisista ongelmista ja siihen sisältyvästä utopiasta, joka koskee täysin esteetöntä maailmaa (ks. kritiikki tarkemmin emt. 29–53).

uusintaa kulttuurista kerrostuneisuutta sellaisissa kohteissa, joita se väittää kuvaavansa neutraalisti. Kriitikki kohdistuu näin neutraaleina kuvattuihin lääketieteellisiin ja biologisiin vammoja koskeviin diskursseihin, joiden kulttuurista muodostuneisuutta ei ole kyseenalaistettu ja joiden on oletettu kuvaavan vammoja poliittisesti neutraaleina, diskurssin ulkopuolella olevina, *esidiskursiivisina* entiteetteinä. Tämä neutraali puhetapa on myös uusintanut sellaista kulttuuria, jossa vammoja pidetään lääketieteellisinä ja biologisina faktoina. (Tremain 2002, 34–35.) Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että neliraajahalvaukseksi nimetty tila katoaisi, jos siitä tuotettaisiin erilaista tietoa (vrt. Vehmas 2009, 113–115). Kyse on siitä, miten jotkut ominaisuudet nimetään vammoiksi ja miten näistä vammoista tuotetaan tietoa sekä siitä, miten vammaisuudesta yleisesti puhutaan.

Esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien vuoden 2006 yleissopimuksessa vammaisten ihmisten oikeuksista todetaan vammaisten yksilöiden kokevan yhtäläillä taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista diskriminaatiota (ks. UN 2006). Tähän liittyen Campbell (2009, 16) esittää kysymyksen siitä, onko diskriminaatio seurausta vammoista ja siitä, miten ne estävät yksilöä toimimasta yhteiskunnassa. Tällaisen yleisen näkemyksen mukaan vammat ovat itsessään yksilölle haitallisia, jolloin vammojen lievittämistä oikeutetaan sillä, että se lisää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan. Campbell (2009, 16–17) korostaa että vaikka monet vammaiset yksilöt kokevat esimerkiksi elimellisten vammojen olevan välillä epämiellyttäviä ja kivuliaita, eivät ne ole haitta tai syy syrjinnälle. Syrjinnän ydin on Campbellin mukaan siinä, miten vammaisuutta kuvataan ja miten siitä muodostetaan aina jotain sellaista, mitä voidaan sietää, mutta sitä pidetään ei-toivottuna, henkilökohtaisena tragediana ja alempiarvoisena ihmisyytenä. Vammaisuus onkin Campbellin mukaan ontologialtaan aina negatiivista, koska sen katsotaan poikkeavan vallitsevasta ihmisyyden ihanteesta ja vammaisiin kohdistuva diskriminaatio on ennen kaikkea ontologinen kysymys (ks. Campbell 2005; 2008; 2009).

3 Kriittinen kyvykkyyksien tutkimus

Edellisessä luvussa esittelin sosiaalisen vammaistutkimuksen pääpiirteitä ja tutkimussuuntauksen piirissä käytyä keskustelua vammaisuudesta. Keskustelun keskittyessä pääasiassa vammaisuuteen ja sen määrittelyyn, on vammattomuus ja sen kriittinen tarkastelu jäänyt vähemmälle sosiaalisessa vammaistutkimuksessa. Tässä luvussa tarkastelen vammattomuutta ja vammaisuutta sekä sitä, miten ne suhteutuvat toinen toisiinsa käsitteinä. Tarkastelu keskittyy kriittiseen kyvykkyyksien tutkimuksen lähtöoletuksien valottamiseen sekä ableismin ja kansalaisuuden käsitteisiin.

3.1 Vammaisuuden negatiivinen ontologia ja ”normaalius”

Campbell (2005, 2008, 2009) korostaa että vammaisuutta tulisi ensisijaisesti tarkastella ontologisena kysymyksenä. Vammaisuus rakentuu Campbellin (2005) mukaan aina negatiiviselle ontologialle ja siitä on myös käytetty nimitystä *laiton ontologia (outlaw ontology)* (ks. myös Baker 2002). Korostamalla vammaisuuden ontologian laittomuutta on huomio siirretty siihen, miten vammaisuudesta muodostetaan sellaista, jota ei hyväksytä ja joka pitää sekä parantaa että vangita. Kysymys ontologiasta muodostuu keskeiseksi silloin, kun vammaisuutta kuvataan erilaisissa luokitteluissa poikkeavuudeksi ”normaaliuden” ihanteesta (Baker 2002, 663). Tällaisesta vammaisdiskurssista on käytetty myös nimitystä *uusi eugeniikka* korostettaessa sitä, miten erilaiset diagnoosit toimivat ”laadunvarmistuksena” erotellessaan terveen ja vammaisen ruumiin toisistaan (ks. Baker 2002; Teittinen 2011). Esimerkiksi erilaiset vammaisuutta määrittävät diagnoosit ovat aina suhteessa siihen, mitä pidetään normaalina ja terveenä ruumiina. Lisäksi hyvinvointiyhteiskunnassa diagnoosit määrittävät sitä, mihin palveluihin tietyn diagnoosin saaneella yksilöllä on oikeus (ks. Teittinen 2000; 2011).

Antti Teittinen (2008; ks. myös 2011) korostaa Foucault'n teoretisointiin biopolitiikasta ja -vallasta tukeutuen sitä, että lääketieteellisistä diagnooseista on muodostunut yksi modernin yhteiskunnan keskeisimmistä tavoista tuottaa erontekoja ja kategorioita. Vammaisuus ja vammat kuvataan aina erilaisissa eroja muodostavissa kategorioissa

jonkinasteiseksi puutteellisuudeksi ja viallisuudeksi. Esimerkiksi Suomessa vammaispalvelulaki (1987/380, 2 §) määrittelee vammaiseksi sellaisen yksilön, ”jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista”. Elina Vaahtera (2012, 43; ks. myös Campbell 2005) painottaa edelliseen liittyen sitä, että esimerkiksi sosiaalipalveluita saadakseen vammaisiksi määritellyt yksilöt ovat pakotettuja toistamaan oman ruumiillisuutensa ja kykyjensä puutteellisuutta. Ruumiin ja kykyjen määrittelemisen ”puutteelliseksi” perustuu usein lääketieteelliseen diskurssiin, jossa korostuu yksilön poikkeavuus normaaliuden ihanteesta.

Simi Linton (2010; ks. myös Campbell 2009) kritisoi sitä, miten vammaisuutta kuvataan. Yleinen fraasi vammaisuudesta puhuttaessa on Lintonin (2010, 228) mukaan vammaisuudesta *ylitsepääseminen*. Tähän liittyy oleellisesti vammaisuuden sosiaalinen stigma. Erving Goffmanin (1963, 5) mukaan stigma tarkoittaa yksilön ei-toivottuja ominaisuuksia. Stigmatisoitu yksilö ei tällöin täytä vallitsevaa käsitystä ihmisyydestä. Puolestaan se, mikä määritellään stigmaksi, riippuu aina sosiaalisesta kontekstista, jolloin mitkä tahansa ominaisuudet voivat stigmatisoitua (Coleman Brown 2010, 180). Puhe vammaisuudesta ylitsepääsemisestä liittyy vammaisten stigmatisoituun statukseen, ja sellaisista tilanteista, joissa yksilö pystyy täyttämään yhteiskunnan vaatimukset vammoistaan huolimatta, muodostuu poikkeus. Tällainen toiminta kuvataan usein siten, että yksilö on ”ylitsepäässyt” vammaisuudestaan kun yksilö on tehnyt jotain mitä häneltä ei odoteta. Erilaisten suoritusten ja ”ylitsepääsemisien” myötä vammaisella yksilöllä on esimerkiksi mahdollisuus saada tunnustusta, jota hän ei voisi muuten saada, sekä näin kompensoida stigmatisoitua statustaan. (Linton 2010, 228.) Samanaikaisesti muut määriteltyyn ryhmään kuuluvat yksilöt pysyvät stigmatisoituina ja vammaisuudesta ”ylitsepäässeeseen” yksilön menestys kuvataan sekä yksilöllisenä että poikkeuksellisenä saavutuksena. Tällaisessa ylitsepääsemisdiskurssissa myös uusinnetaan käsitystä esimerkiksi siitä, mitkä ovat yhteiskunnan kansalaisilleen asettamat ”normaalit” vaatimukset.

Vammaisuuden muodostuminen stigmaksi ja ontologialtaan negatiiviseksi on aina suhteessa siihen, mitä pidetään ”normaalina”. Lennard J. Davis (2010, 3) painottaa vammaisen vartalon olevan ymmärrettävissä ainoastaan suhteessa vallitsevaan normiin normaalista vartalosta. Vammaistutkimuksessa on yleensä lähestytty vammaisia henkilöitä ja vammaisuutta siten, että ne ovat olleet tutkimuksen objekteina. Samaan tapaan kuin

esimerkiksi rasismia tutkittaessa ovat ”vähemmistöryhmät” olleet tutkimuksen kohteena. Kriittisessä rasismien tutkimuksessa on siirrytty tutkimaan myös vallitsevaa normia, joka on Davisin mukaan länsimaissa yleisesti ottaen valkoisuuden ja maskuliinisuuden normi. (emt., 3.) Tällöin esimerkiksi ”maahanmuuttajan” on mahdollista saada tunnustusta silloin, kun hänen toimintansa on jotenkin vallitsevan yhteiskunnan ihanteen mukaista. Ihanteen ulkopuolella olevat yksilöt ja ryhmät voivat puolestaan saada tunnustusta mukautumalla vallitsevan yhteiskunnan ihanteeseen. (ks. Linton 2010.) Edelliseen liittyen Davis korostaa sitä, että vammaistutkimuksessa tulisi tarkastella myös ”normaaliuden” konstruktioita. Davis korostaa normaaliuden tarkastelun tärkeyttä sen vuoksi, että vammaiset eivät ole yhteiskunnassa ”ongelma” vaan ongelma on pikemminkin se, miten ”normaalius” on konstruoitu ja se, miten vallitseva normaaliuden konstruktio tuottaa vammaisuudesta ”ongelman”. (emt., 3, ks. myös Campbell 2009.)

Kaikkia normaaliuden konstruktion ulkopuolella olevia ominaisuuksia ei kuitenkaan määritellä vammaisuudeksi kun niitä verrataan keskiarvoon nojaavaan käsitykseen normaaliudesta. Ainoastaan tietyt keskiarvosta poikkeamiset määritellään Lintonin (2010, 230) mukaan vammaisuudeksi. Esimerkiksi otetaan kaksi keskiarvosta poikkeavaa muuttujaa, jotka ovat pituus ja älykkyydosamäärä. Keskiarvoa lyhyempi ja keskiarvoa matalamman tuloksen ÄO-testistä saanut henkilö luokitellaan länsimaisessa yhteiskunnassa vammaiseksi. Ainakin tapauksissa, joissa poikkeama keskiarvosta on ”huomattava”. Silloin, kun poikkeama käännetään toisin päin eli keskiarvoa pidempi ja korkeampi tulos ÄO-mittauksessa, on puolestaan länsimaisessa kulttuurissa korkealle arvostettua. Ainakin sellaisissa tapauksissa, jossa poikkeama koskee mieshenkilöä (ks. emt, 230.) Toisin sanoen ainoastaan tietynlaiset ”normaaliudesta” poikkeavuudet muodostuvat ei-toivotuiksi.

Campbell (2008; 2009) painottaa Davisin (2010) tapaan sitä, että vammaisuuden tutkimisen lisäksi tulisi tarkastella vammattomuutta ja sitä, miten vammattomuudesta tuotetaan täydellistä ihmisyyttä. Campbell (2008) korostaa vammattomuuden tutkimisen tärkeyttä muun muassa sillä, että se avaa uusia tapoja tarkastella sekä vallitsevaa yhteiskuntaa ja sitä, miten yhteiskunnalliset käytännöt ylläpitävät tietynlaisia ihanteita, että sitä, miten nämä vallitsevat yhteiskunnalliset ihanteet muokkaavat käsitystämme täydellisestä ihmisyydestä.

3.2 Ableismi tietojärjestelmänä

Tässä luvussa selvennän sitä, mitä tarkoitan aikaisemmissa luvuissa esillä olevilla kyvykkyyshanteilla ja täydellisellä ruumiillisuudella. Kyvykkyyshanteilla viitataan termiin *ableismi*. Yksinkertaisimmillaan ableismi on määritelty siten, että se tarkoittaa vammautonta ruumista suosivaa syrjintää (Linton 2010, 223). Ableismin määritelmään on Lintonin (2010, 223) mukaan lisättävissä se, että siinä oletetaan sekä yksilön kykyjen ja ominaisuuksien olevan vammaisuuden määrittämiä, ja että vammaiset yksilöt ovat ryhmänä alempiarvoisia kuin vammattomat yksilöt. Campbell (2005, 127) on puolestaan määritellyt ableismin¹ verkoksi uskomuksia, prosesseja ja käytäntöjä, jotka tuottavat tietynlaista minää ja vartaloa, joita pidetään täydellisenä ja ihmislajille tyypillisenä. Gregor Wolbring (2008, 253) on laajentanut ableismin määritelmän koskemaan tietyn sosiaalisen rakenteen ja ryhmän luomaa ajatusrakennelmaa, joka painottaa tiettyjä kykyjä ylitse muiden. Tällöin muut ismit ovat alisteisia ableismille, joka on Wolbringin mukaan muiden ismien *katto-ismi*. Ableismi määrittää tavoiteltavana pidettävän ja samalla se tuottaa tietyistä kyvyistä tärkeämpiä kuin toisista. Campbellin ja Wolbringin ableismin määritelmät eroavat Lintonin määritelmästä siten, että Lintonin esittämässä ableismin määritelmässä oletetaan vammaisuuden ja vammattomuuden olevan selvärajaisia kategorioita (ks. Vaahtera 2012, 42; Campbell 2009, 6).

Suomalaisessa vammaistutkimuksessa termi ableismi esiintyy harvoin, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (ks. Vaahtera 2012; Reinikainen 2007), joten termille ei ole vakiintunutta käännöstä, kuten ei ole myöskään termille *disabilismi*. Tämän vuoksi olen käyttänyt englannin kielen termejä *ableism* ja *disabilism*. Englannin kielessä molemmat termit perustuvat sanalle *ability*, joka jossain määrin selittää niiden käyttämistä synonyymeinä. Sana *abilty* kääntyy suomen kielessä kyvyksi, joka eroaa termistä vammaisuus. Käyttämällä Reinikaisen (2007, 50) käännöstä *kykyismi* (*ableism*) on mahdollista myös välttää käsitteellinen sekaannus termien vammaisuus ja *disabilism* kanssa. Palaan tähän problematiikkaan tuonnempana. Termi *kykyismi* viittaa tällöin kyvykkyyksiin ja niihin sisältyviin ihanteisiin. Vaahtera (2012, 43) ehdottaa ableismin

¹Campbellin sanatarikka ableismin määritelmä on seuraava: Ableism is "[a] network of beliefs, processes, and practices that produce a particular kind of self and body (the corporeal standard) that is projected as the perfect, as the species-typical, and therefore, as essential and fully human" (Campbell 2005, 127).

kääntämistä suomeksi *kyvykkyyshanteiden ylläpitämiseksi*. Kyseinen käänös voi Vaahteran mukaan siirtää huomion kaikenlaisiin prosesseihin, jotka ylläpitävät käsitystä vammattomuudesta perimmäisenä ihmisyytenä. Samalla kyvykkyyshanteista puhuminen korostaa sitä, millaisia lukuisia vaatimuksia ideaaliruumiiseen kohdistuu. Puhumalla kyvykkyyshanteista on myös mahdollista ylittää vammaisen–vammaton -erottelu, koska kyvykkyyden konnotaatiot eivät viittaa vammaisuuteen vaan yksilön henkisiin ja fyysisiin kykyihin. (emt. 43.)

Selvärajainen vammaisuuden ja vammattomuuden määritelmä tuottaa yksilöistä joko vammaisia tai vammattomia. Jos ableismi määritellään vammattonta ruumista suosivaksi syrjinnäksi niin se myös tuottaa vammattomasta ruumiista yksinkertaistetun ja stabiilin kuvan. Campbell (2009, 5) huomauttaa että vammaisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa termit *ableism* ja *disabilism* käytetään usein mielivaltaisesti synonyymeinä, vaikka termeillä on perustavaa laatua oleva merkityksellinen ero. Campbell (2008, 152–153) korostaa termien *ableism* ja *disabilism* suhteutuvan eri tavoin normaaliuden normiin. *Disabilism* viittaa vammaisuuteen ja siitä seuraaviin syrjinnän muotoihin. Termi *disabilism* assosioituu täten vammaisuuteen ja se sopii hyvin sosiaalisen konstruktivismin mukaiseen näkemykseen vammaisuudesta. *Ableism* terminä puolestaan assosioituu kyvyttömyyden seuraukseksi, mutta neologismin mukaisesti kyvyttömyys muodostuu vammaisuudeksi. Toisin sanoen kun yhteiskunta perustuu tietynlaisille kyvykkyyksien ihanteille, niin silloin kyvyttömyyttä ei kuvata termillä *kyvyttö*, vaan *vammaisen*.

Ableismi toimii Campbellin (2009) mukaan erilaisissa yhteiskunnallisissa prosesseissa, jotka tuottavat sekä ihanteellista että vammaista ruumista. Jälkimmäisestä muodostuu aina ei-toivottavaa ja ontologialtaan negatiivista. Samalla suhteessa ei-toivottavaan muodostetaan käsitystä siitä, mitä pidetään toivottavana. Tällaiset prosessit puolestaan ovat juurtuneet syvälle yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin käytänteisiin ja ne tuottavat käsitystä siitä, mitä täydellinen ihmisyyden on. Tarkastelemalla kyvykkyyshanteita ja sitä, miten ne ovat sisäistyneet yhteiskunnan rakenteisiin, on Campbellin mukaan mahdollista avata uudenlaisia kysymyksiä siitä, miten kulttuurisissa käytänteissä ylläpidetään käsitystä siitä, millainen on täydellinen ihminen ja miten vallitseva käsitys syrjii ihanteen ulkopuolella olevia yksilöitä. (ks. emt., 153.)

Campbellin (2009, 28–29; ks. myös Vaahtera 2012, 42) mukaan *ableismi* on tietojärjestelmä, joka pitää sisällään sekä ontologisen (olemassa olon) että episteemisen

(tieto-opillisen) ulottuvuuden. Molemmat ulottuvuudet yhdessä tuottavat käsitystä siitä, mitä on ihanteellinen ja oikeanlainen ihmisyyden. Ontologinen ulottuvuus viittaa siihen, miten ableistinen tietojärjestelmä tuottaa tietystä ruumiillisuuden olemassaolon muodosta normaalin ja täydellisen. Episteeminen puolestaan viittaa siihen, miten tietyistä ominaisuuksista muodostetaan tietoa täydellisestä ihmisyydestä. Tietojärjestelmä toimii eri tavoin eri yhteyksissä. Esimerkiksi luonnontieteissä puhutaan lajille tyypillisestä vartalosta, poliittisessa teoriassa aktiivisista kansalaisista kun oikeustieteessä puolestaan puhutaan täysin oikeuskelpoisista henkilöistä. Ontologiset ja episteemiset määritelmät puolestaan jatkuvasti erottelevat sitä, mitä ja minkälaista täydellinen ja tavoiteltava ihmisyyden on. Samalla määritelmät tuottavat erottelua vammaisuuden ja vammattomuuden välillä, jolloin yksilö on myös ”ruumiinsa vanki”. Ruumiista muodostuu näin elementti, joka jaetaan joko vammaiseen tai vammattomaan ruumiiseen. Ensin mainitun ”muokkaaminen” oikeutetaan sen poikkeavuuden ja epätäydellisyyden vuoksi (Campbell 2009, 6.) Ableismi toimii tietojärjestelmänä samanaikaisesti eri tahoilla muokaten käsitystämme täydellisestä ja normaalista sekä epätäydellisestä ja vammaisesta ruumiista.

Campbell (2008, 153) korostaa, ettei ableismin käsitteen tarkoituksena ole muodostaa universaalia ja systemaattista selitystä vammaisten ihmisten syrjinnälle (vrt. Oliver 1996). Kysymys on ennemminkin yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien tarkastelusta sekä siitä, miten ableismi toimii tietojärjestelmänä ja miten se tuottaa vammaisesta ruumiista alempiarvoisen, ontologialtaan negatiivisen sekä erottelun vammaisiin ja vammattomiin (ks. Vaahtera 2012, 42-43). Keskeistä Campbellin (2008, 2009) näkemyksessä on se, ettei hän tee erottelua kyvykkyyshanteita ylläpitäviin vammattomiin ja näiden ihanteiden alistamiin vammaisiin (ks. Vaahtera 2012, 41). Jaottelun Campbell (2008; 2009) pyrkii ylittämään ottamalla tarkasteluun sekä vammaisten sisäistämät kyvykkyyshanteet että vammattomien halut muokata vammaisten ruumista (Vaahtera 2012, 42). Campbell korostaakin sitä, että esimerkiksi jotkut vammaisiksi määritellyt yksilöt ovat kieltäytyneet assimilaatioimperatiivista pidättymällä kaikenlaisista ruumiillisista vammoista ”lieventävistä” toimista ja puhuneet vammaisuudesta muuten kuin puutteellisuutena, kuten vammais- ja vähemmistökuulttuurisena kysymyksenä. Suurin osa vammaisiksi määritellyistä yksilöistä ovat kuitenkin valmiita hyväksymään ”vammaisstatuksensa”, ja siihen sisältyvän stigman sekä käsittämään oman ruumiinsa puutteellisena saadakseen yhteiskunnan hyväksynnän. (Campbell 2008, 152.)

Vammaisten ruumiiden muokkaamista ja puutteellista käsitteellistämistä edustavat muiden muassa erilaiset vammaisuutta määrittelevät luokitusjärjestelmät, kuten WHO:n ICF -luokitusjärjestelmä. Sonja Miettinen (2010) on tutkinut kansainvälisen terveystieteiden (WHO:n) luokitusjärjestelmiä biopoliittisesta näkökulmasta käsin ja sitä, millaiselle ihmisyyden normille erilaiset vammaisuuden luokitusjärjestelmät perustuvat. Esimerkiksi ICF -luokituksessa on pyritty huomioimaan yhteiskunnalliset, yksilöpsykologiset sekä lääketieteelliset ulottuvuudet vammaisuutta ja toimintarajoitteita määriteltäessä (WHO 2004). Vaikka vammaisuutta määriteltäessä otetaan huomioon yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja se, miten esimerkiksi sosiaalisessa mallissa painotetut yhteiskunnalliset järjestelyt estävät vammaisia toimimasta täysivaltaisina kansalaisina yhteiskunnassa, perustuu määritelmä edelleenkin normatiiviselle käsitykselle normaaliudesta ja sen ihanteesta. ICF -luokitusjärjestelmää on myös mahdollista tarkastella tietojärjestelmänä, joka toimii eri osa-alueilla. Tällainen luokitusjärjestelmä tuottaa tietoa sekä lääketieteellisistä kyvykkyyshanteista, yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisen ihanteista että käsitystä yksilöpsykologisista ulottuvuuksista. Tarkasteltaessa ICF -luokitusjärjestelmää ableistisena tietojärjestelmänä muodostavat kolme edellä mainittua ulottuvuutta yhdessä käsitystä vallitsevista kyvykkyyshanteista ja samalla ulottuvuudet myös määrittävät sitä, mikä on milläkin elämän osa-alueella ihanteellista ja normaalia. Miettinen (2010, 58) huomauttaa WHO:n luokituksien asettavan normeiksi sellaisia asioita kuin parisuhteessa elämisen, työssä käymisen ja taloudellisen itsenäisyyden. Normit muodostuvat usein myös normatiivisiksi käyttäytymismalleiksi. Miettinen (emt. 58) korostaakin WHO:n määritelmissä rakentuva normaali elämäntyyli näyttää keskiluokkaisuuden ohella hyvin länsimaalaiselta.

3.3 Kansalaisuus ja sen ideaalit erojen tekijöinä

Rose Galvin (2006) on tarkastellut vammaisuuden käsitteen suhdetta työhön ja seksuaalisuuteen. Galvinin mukaan vammaisuuden käsite on ollut keskeisessä osassa muodostettaessa ideaalia liberaalista kansalaisesta, koska se on mahdollistanut normaalista poikkeamisen määrittelemisen. Nykyisten länsimaalaisten vammaisuuden ja kansalaisuuden käsitteiden muodostuminen alkoi Galvinin mukaan 1700- ja 1800-luvuilla, jolloin vammaisuudesta tuli lääketieteen, hallinnan ja institutionalisoinnin kohde.

Esimerkiksi kapitalistisen kehityksen myötä palkkatyövoimaa arvioitaessa termi vammaainen muodostui kuvaamaan niitä yksilöitä, jotka eivät täyttäneet modernin työelämän vaatimuksia. (Galvin 2006, 500–501.)

Colin Barnes ja Alison Sheldon (2010) korostavat palkkatyöstä syrjäyttämisen olevan yksi keskeinen syy vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden heikkoon yhteiskunnalliseen asemaan. Tämä johtuu heidän mukaansa pääasiassa siitä, miten vapaan markkinatalous on sulkenut vammaisia yksilöitä ulos niin palkkatyöstä kuin mahdollisuuksista osallistua yhteisön toimintaan. Tällaisen kehityksen myötä myös globaali eriarvoisuus on kasvanut. Barnes ja Sheldon (2010) korostavatkin vammaisten olevan maailmanlaajuisesti niin taloudellisesti kuin sosiaalisesti kaikkein heikoimmassa asemassa. Vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden globaaliin syrjintään on kiinnitetty huomiota kansainvälisillä foorumeilla ja osittain sen seurauksena on muodostunut YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, jonka pyrkimyksenä on taata vammaisille maailmanlaajuiset ihmisoikeudet (ks. UN 2006). Yleissopimuksen myötä esimerkiksi Euroopan neuvoston, Euroopan unionin ja Suomen vammaispoliittiseksi agendaksi on muodostunut mahdollistaa vammaisten yksilöiden täysivaltainen osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan ja pyrkiä poistamaan vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden kohtaamaa yhteiskunnallista syrjintää (ks. STM 2006a; Euroopan komissio 2010; STM 2010). Kansalaisuus ei kuitenkaan ole käsitteenä yksiselitteinen eikä se, mitä yhteiskunnallisella osallistumisella tarkoitetaan.

Matti Hyvärinen ja kumppanit (2003, 10–11) korostavat että sitä, kenellä on oikeus kansalaisuuteen, käytetään organisoimaan yksilöitä tietyssä yhteisössä. Esimerkiksi kansalaisuuden myöntäminen tietylle ryhmälle on jatkuvaa kamppailua käsitteiden määrittelystä, eikä käsitettä voi selkeästi erottaa jonkin ajanjakson tapahtumista. Nira Yuval-Davis (1997, 68) korostaakin kansalaisuuden olevan vaikeasti määriteltävä käsite, joka on konstruoitu eri yhteiskunnissa eri tavoin ajasta ja paikasta riippuen. Kansalaisuus ja se, kenellä on siihen oikeus, on puolestaan vaihdellut eri aikakausina ulossulkien ryhmiä, joille ei ole katsottu kuuluvan oikeutta kansalaisuuteen. Ulossulkeminen on koskenut ja koskee edelleen eri ryhmiä, kuten vammaisia, naisia sekä kulttuuri- ja seksuaalivähemmistöjä. (ks. Yuval-Davis 1997: 2011.)

Oikeudella kansalaisuuteen tarkoitetaan yleisesti ottaen yksilön mahdollisuutta osallistua yhteisön toimintaan (ks. Marshall 1964, 71–72). Palkkatyötä pidetään kapitalistisen kehityksen myötä yleisesti keskeisenä osana kansalaisuutta, koska sen nähdään sekä

lisäävän yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan että parantavan yksilön taloudellista ja sosiaalista asemaa. Työllistymisen ja palkkatyön keskeisyys kansalaisuuden määrittäjänä näkyy varsin selvästi muun muassa tämänhetkisessä koulutuspolitiikassa, jossa korostetaan yksilön vastuuta valita itselleen sopiva koulutus ja jonka keskeisenä tavoitteena on kouluttaa yksilöt työmarkkinoiden tarpeisiin. (ks. Keskitalo-Foley, Komulainen & Naskali 2010; Isopahkala-Bouret, Lappalainen & Lahelma 2012.)

Vammaisiksi määritetyillä yksilöillä on yleisesti ottaen rajatummat mahdollisuudet toteuttaa vallitsevaa neoliberaalin markkinatalouden ideaalia työntekijäkansalaisuudesta. Esimerkiksi Katariina Hakala (tulossa; ks. myös Hakala 2010) on tutkinut kehitysvammaisten koulutuspolkuja ja työntekijäkansalaisuuden mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Kehitysvammaisiksi määriteltyjen kohdalla sekä kouluttautumis- että työllistymismahdollisuudet ovat erittäin rajoitettuja, eikä tässä kontekstissa ole suoranaisesti mahdollista puhua yksilön mahdollisuudesta ja vastuusta valita itselleen sopivin koulutus ja työpaikka. Tämä ensinnäkin siksi, että kehitysvammaisten koulutuspolut kulkevat lähes poikkeuksetta erityisluokilta erilaisiin ammattiin valmentaviin koulutusohjelmiin, joiden tarjonta keskittyy pääasiassa työ- ja elämäntaitojen harjaannuttamiseen. Toiseksi kehitysvammaisiksi määritellyt ovat lähes poikkeuksetta työkyvyttömyyseläkkeen saajia. Tämä puolestaan rajaa sitä, paljonko yksilön on mahdollista ansaita. Kolmanneksi kehitysvammaisille suunnattu työllistymismahdollisuudet määritellään lähes poikkeuksetta kuntouttavaksi työn kaltaiseksi toiminnaksi. Tässä kontekstissa keskeiseksi nousee ristiriita, jossa samaan aikaan kun vallitseva yhteiskunnallinen eetos korostaa yksilöiden taloudellista itsenäisyyttä ja valinnanvapautta, rajataan siinä samalla ulos ne, joille vallitseva ideaali ei ole mahdollinen (Hakala tulossa; ks. myös Campbell 2005).

Oikeuksien lisäksi kansalaisuuteen nähdään kuuluvan myös velvollisuuksia, jotka vaihtelevat eri konteksteissa ja eri yksilöiden välillä. Kansalaisuuteen sisältyy näin ollen aina kaksi ulottuvuutta, jossa samanaikaisesti määritetään sekä se, kenellä on oikeus kansalaisuuteen ja kenellä ei siihen ole oikeutta, että se, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia kansalaisuus pitää sisällään (ks. Turner 2001, 192; ks. myös Yuval-Davis 1997). Yuval-Davis (1997, 88–89) kuitenkin huomauttaa velvollisuuksien ja oikeuksien selvärajaisen erottamisen olevan jokseenkin mahdotonta. Esimerkiksi vaaleissa äänestämistä on mahdollista pitää sekä oikeutena että velvollisuutena osallistua yhteiskunnalliseen

päätöksentekoon. Velvollisuudet ovat myös tietyt ryhmät ulossulkevia. Esimerkiksi yksilön velvollisuutta puolustaa maataan voi pitää äärimmäisenä kansalaisvelvollisuutena. Armeija kuitenkin velvoittaa ainoastaan terveitä mieshenkilöitä (ks. emt. 89). Velvoite sulkee ulkopuolelleen muun muassa naiset ja vammaiset. Yuval-Davis (1997, 57–58) korostaakin kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien määrittävän aina tietystä yhteiskunnallisesta positioista, josta määritetään se, ketä kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet koskevat sekä se, kenelle velvollisuudet ja oikeudet kuuluvat. Esimerkiksi inkluusiosta puhuttaessa kysymys kääntyy usein siihen, miten marginaalissa oleville ryhmille tulee taata sekä oikeus että mahdollisuus osallistua vallitsevaan kulttuuriin ja sisäistää sen arvot, jotta he voivat saavuttaa täysivaltaisen kansalaisen statuksen (ks. myös Popkewitz ja Lindblad 2000). Tällainen keskustelu ei juuri koskaan koske niitä yksilöitä, joiden kansalaisstatusta pidetään itsestään selvänä eikä sitä, miksi juuri tiettyjen yksilöiden kansalaisstatus on itsestäänselvyys.

1950-luvulla klassisessa ja siteeratussa kirjoituksessaan T. H. Marshall (1964, 84) määritteli kansalaisuuden seuraavasti ”Kansalaisuus on status, joka on osoitettu niille yksilöille, jotka ovat yhteisön täysivaltaisia jäseniä. Kaikki, joille status on myönnetty, ovat tällöin yhdenvertaisia suhteessa oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Ei ole olemassa universaalia periaatetta joka määrää mitä nämä oikeudet ja velvollisuudet ovat, mutta yhteiskunnissa, joissa kansalaisuus kehittyy, instituutiot luovat ideaalin kansalaisuuden kuvan, jonka mukaan saavutuksia voidaan mitata, ja johon tavoitteet voidaan suunnata¹”. Tutkielmani keskeinen tarkastelun kohde noudattelee samaa kysymystä, jonka Ruth Lister (2003, 5) on esittänyt koskien Marshallin määritelmän kohtaa kansalaisuuden ideaalista ja sen mittaamisesta: mikä taho on se, joka määrittää kansalaisuuden toteutumisen ja kansalaisuuden ideaalin?

¹ Käännös A. K., alkuperäinen Marshallin määritelmä on seuraava: ”Citizenship is a status bestowed on those who are full members of a community. All who possess the status are equal with respect to the rights and duties with which the status is endowed. There is no universal principle that determines what those rights and duties shall be, but societies in which citizenship is a developing institution create an image of an ideal citizenship against which achievement can be measured and towards which aspiration can be directed.” (Marshall 1964, 84.)

4. Tutkimustehtävä ja tutkimusote

Tässä luvussa esittelen tutkielmani tutkimustehtävän ja -aineiston sekä lähestymistapani. Tarkennan miten tutkielmani sijoittuu aikaisemmissa luvuissa kansalaisuudesta, vammattomuudesta ja vammaisuudesta käytyyn keskusteluun. Luvussa kaksi hahmottelin sosiaalisen vammaistutkimuksen piirissä käytyä keskustelua vammaisuuden ja vammojen määrittelystä. Keskustelu on pääosin keskittynyt siihen, mitä vammaisuus on ja miten sekä erilaiset järjestelyt että yleinen asennoituminen sulkevat yhteiskunnallisesta toiminnasta ulos vammaisiksi määriteltyjä henkilöitä. Sosiaalisen vammaistutkimuksen lähtökohtana on tarkastella vammaisuutta yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä. Esimerkiksi brittiläisessä vammaistutkimuksessa kehitetyssä sosiaalisessa mallissa keskeisenä lähtökohtana on vammaisten yksilöiden emansipaatio. Tarkastelu kohdistuu lähestymistavassa sekä siihen, miten vammaisiksi määriteltyjä henkilöitä ulossuljetaan yhteiskunnallisesta toiminnasta, että siihen, miten yhteiskuntaa tulisi muuttaa, jotta vammaisten täysivaltaistuminen olisi mahdollista. Lähestymistavassa jaottelu perustuu selvärajaiseen vammaisen–vammaaton -kategorisointiin ja keskeisenä kysymyksenä on se, miten vammaisille voidaan taata samat mahdollisuudet kuin vammattomille yksilöille.

Luvussa kolme olen kyseenalaistanut pääasiallisesti Campbellin näkemyksiin tukeutuen selvärajaisista vammaisen–vammaaton -jaottelua. Campbellin (2009) mukaan vammaisuus on jotain sellaista, joka ei vastaa vallitsevaa kyvykkyyshannetta ja joka on seurausta siitä, miten ableismi tietojärjestelmänä tuottaa käsitystä täydellisestä ruumiillisuudesta ja ihmisyydestä vaikuttaen kaikkiin yksilöihin. Kyvykkyyshanteet muokkaavat Campbellin mukaan käsitystämme normaaliudesta ja täydellisestä ihmisyydestä. Ableismi tietojärjestelmänä tuottaa esimerkiksi käsitystä siitä, millainen on normaali elinkaari ja mitä se pitää sisällään. Lisäksi tällainen tietojärjestelmä muodostaa tietyistä ruumiillisista kyvyistä ”oikeanlaisia” ja toisista puutteellisia. Jaottelu puutteellisiin ja oikeanlaisiin ruumiillisiin kykyihin muodostaa ensin mainituista alisteisia jälkimmäisille, joista muodostuu ihmisyyden ideaali. Sharon Snyder ja David Mitchell (2010, 113) kutsuvat täydellistä ruumiillisuutta painottavaa eetosta kyvykkyyshanteesta ablenationalismiksi (ablenationalism). Tällä kirjoittavat korostavat sitä, miten vammaisia yksilöitä kohdellaan poikkeuksena ja sitä, miten tietyt kyvyt muodostuvat kansalaisuuden luonnollisiksi vaatimuksiksi ja normeiksi. Samalla kun tietyt kyvyt luonnollistetaan ja arvotetaan kansalaisuuden

normeiksi, muodostuu toisista kyvyistä alempiarvoisia ja epätoivottuja. Tällainen luokitteleva järjestelmä vaikuttaa kaikkiin yksilöihin läpi heidän elämänsä tuottaen yksilöille erilaisia toimintamahdollisuuksia kansalaisina.

4.1 Tutkimustehtävä

Vuonna 2006 hyväksytty YK:n yleissopimus¹ vammaisten oikeuksista on kansainvälinen sopimus, joka pyrkii takaamaan vammaisiksi määritetyille yksilöille ihmisoikeudet. YK:n yleissopimuksen myötä vammaispolitiikassa on tapahtunut paradigmanmuutos ja keskeiseksi vammaispoliittiseksi tavoitteeksi on muodostunut mahdollistaa vammaisiksi määritetyille yksilöille täysivaltainen kansalaisuus. Tutkielmassani tarkastelen kansalaisuutta ja sen ideaaleja YK:n yleissopimuksen jälkeisessä vammaispoliittisessa paradigmassa. Tarkasteluni kohdistuu kielellisiin prosesseihin, joissa tietyt yksilön kyvyt luonnollistetaan ja tuotetaan kansalaisuuden ideaaleiksi sekä siihen, miten kyvykkyyshanteet määrittelevät yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina ja miten tietyt kyvyt muodostuvat *vammaispolitiikan* kohteiksi.

Tutkimustehtävät ovat edellä mainittujen lähtökohtien perusteella asetettu seuraavanlaisiksi:

- *Miten kyvykkyyshanteet määrittelevät täysivaltaisen kansalaisen ideaalin rakentumista?*
- *Miten kyvykkyyshanteet määrittävät yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina?*

¹ Suomi allekirjoitti yleissopimuksen ja valinnaiset pöytäkirjan maaliskuussa 2007, muttei ole vielä ratifioitunut sopimusta (UN 2013), Syy ratifioimattomuuteen on tämänhetkinen lainsäädäntö, joka on ristiriidassa yleissopimuksen kanssa (ks. STM 2010).

Tutkimustehtävien asettelu perustuu Campbellin (2009) korostamaan näkemykseen siitä, miten vammaisuuden lisäksi tulee myös tutkia vammattomuutta ja miten vallitsevat kyvykkyyshanteet muokkaavat käsitystämme täydellisestä ihmisyydestä. Tutkielmassani tarkastelen niitä kyvykkyyshanteita ja -ideaaleja, jolle vallitseva vammaispoliittinen paradigma perustuu sekä sitä, millaista tietoa ihanteiden ja ideaalien ulkopuolella, eli vammaispolitiikan kohteista, olevista yksilöistä muodostuu.

Tutkimusaineisto

Käyttämäni tutkimusaineisto¹ koostuu YK:n yleissopimuksen hyväksymisen aikaan ja sen jälkeen julkaistuista eurooppalaisista, valtakunnallisista ja kunnallisista vammaispoliittisista dokumenteista. Aineisto jakautuu siten, että kansalaisuuden ideaalien rakentumisen analysoinnissa keskityn eurooppalaisiin ja valtakunnallisiin vammaispoliittisiin dokumentteihin. Kansalaisten toimintamahdollisuuksia analysoidessani keskityn puolestaan kunnallisiin vammaispoliittisiin dokumentteihin. Aineiston jaottelu tutkimustehtävän mukaan perustuu siihen, miten poliittiset tahot suhteutuvat toisiinsa. Esimerkiksi eurooppalaisissa ja valtakunnallisissa vammaispoliittisissa dokumenteissa määritellään keskeiset poliittiset tavoitteet, joita kuntien tulee noudattaa. Kunnallinen vammaispolitiikka puolestaan vaikuttaa yksilöiden päivittäiseen elämään ja toimintamahdollisuuksiin, koska kunnille kuuluu pääsääntöisesti sosiaalipalveluiden järjestäminen. Lisäksi kunnilla on esimerkiksi suhteellisen autonominen asema päättää kaavoituksesta.

Tutkimusaineistona olevat eurooppalaiset ja valtakunnalliset vammaispoliittiset dokumentit ovat seuraavat 1. EU:n vammaisstrategia 2010–2020 (Euroopan komissio 2010) 2. Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma (STM 2006) 3. Suomen vammaispoliittinen ohjelma: VAMPO 2010–2015 (2010) 4. Valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta (STM 2006). Kunnallinen aineisto koostuu 16 vammaispoliittisesta dokumentista. Dokumentit ovat julkaistu pääsääntöisesti vuonna 2009 ja sen jälkeen, jolloin täysivaltaista kansalaisuutta painottava paradigma on tullut osaksi kunnallista vammaispolitiikkaa. Ajalliseen rajaukseen päädyin perehdyttyäni 32:een 2000-luvulla julkaistuun kunnalliseen vammaispoliittiseen dokumenttiin (ks. Liite 1). Poikkeuksena on Etelä-Suomen lääninhallituksen vammaispoliittinen toimintaohjelma, koska sen linjaukset

¹ Yhteensä noin 850 sivua.

noudattavat Euroopan neuvoston vammaispoliittista toimintaohjelmaa. Keräsin kunnalliset vammaispoliittiset dokumentit keväällä 2012 hyödyntäen Valtakunnallisen vammaisneuvoston¹ (VANE) verkkosivustoa.

4.2 Diskursiivinen lähestymistapa politiikkaan

Tutkimusotteeni pohjautuu poststrukturalistiselle tutkimustraditiolle, jossa kielen ei nähdä heijastavan todellisuutta sellaisenaan vaan merkitykset tuotetaan kielellisissä käytännöissä, diskursseissa (ks. Davis 2004, 4–5). Kielen käyttö, kielelliset käytännöt ja diskurssit ovat näkökulman mukaan toimintaa, jonka merkitykset vaihtelevat ajan ja paikan mukaan (ks. Suoninen 1999). Ymmärrän tutkielmassani diskurssin foucault’laisittain historiallisesti muotoutuneena tapana puhua ja käsitteellistää kielen ulkopuolista todellisuutta (ks. Jokinen 2004: Foucault 2008/1969).

Lähestyn diskursiivisuutta, kielellisyyttä, tutkielmassani sellaisesta näkökulmasta, jonka mukaan kielenkäytössä, diskursseissa, tuotetut merkitykset ovat maailmallisia merkityksiä. Tietomme todellisuudesta on näin ollen aina kielellistä ja tekstuaalista. Tällöin tekstit sekä tuottavat että pyrkivät kuvaamaan todellisuutta. Merkityksiin ja merkityksellistämiseen sisältyy intersubjektiivis-kulttuurinen ulottuvuus, jonka mukaan merkitykset ovat tuotettu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja tietyssä kulttuurisessa kontekstissa. Aika, paikka ja merkkien historiallinen muodostuminen puolestaan määrittävät sitä, mitä merkityksiä eri symboleille, merkeille ja ilmiöille voidaan antaa. (ks. Lehtonen 2004, 18–20.) Tämä ei tarkoita sitä, että puhumalla asioista eri tavoilla olisi mahdollista hävittää materiaallinen todellisuus (vrt. Vehmas 2009), vaan kysymys on tutkielmassani siitä, millaisia merkityksiä vammaispoliittisissa linjauksissa tuotetaan yksilöiden eri kyvyille.

Politiikan ymmärrän tutkielmassani aktiviteettina, joka samanaikaisesti tuottaa politisoinnin kohteen että poliittisen päämäärän. Poliitiikka käsitteenä sisältää sekä ajallisen

¹ Valtakunnallinen vammaisneuvosto (VANE) on viranomaisten, vammaisjärjestöjen ja omaisjärjestöjen yhteistyöelin, joka toimii Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Se seuraa yhteiskunnallista päätöksentekoa, tekee aloitteita ja kannanottoja. Lisäksi VANE seuraa vammaisten ihmisoikeuksien toteutumista. Katso tarkemmin <http://www.vane.to/>

että tilallisen ulottuvuuden, jotka viittaavat termin politiikka kaksoismerkitykseen ja polity/policy -jaotteluun. Suomenkielinen termi politiikka pitää sisällään englannin kielen käsitteet *polityn* ja *policyn*. *Polity* viittaa politisointiin eli johonkin sellaiseen, jonka poliittisuus ei enää ole kyseenalaistu. *Policy* on puolestaan politikoinnin suoraviivainen linja, joka niin sanotusti jäädyttää tietyn linjan tai ohjelman riippumattomaksi siitä, mitä tapahtuu. (Palonen 2003, 470–471, ks. myös Varjo 2007, 40.) Polity -aspekti viittaa vammaisuudesta käydyssä keskustelussa siihen, miten vammaisuus on määritelty ja millaisia ominaisuuksia määritelmä koskee. Esimerkiksi polity -aspektiin liittyy määrittely normaaliudesta ja siitä, mitkä ovat vallitsevat normaliteetin rajat (ks. Teittinen 2008). Toisin sanoen samalla, kun vammaisuutta on määritelty, on myös määritelty se, mitä vammaisuus ei ole. Aikaisemmissa luvuissa esittelemäni keskustelu vammaisuudesta, vammattomuudesta ja normaaliudesta sijoittuu polity/policy -jaottelussa polity -aspektille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jaottelu etäännyttäisi ulottuvuudet toisistaan. Kyse on pikemminkin politiikka termiin sisältyvästä ajallisuudesta, kuten Kari Palonen on asian ilmaissut: ”...politiikka viittaa ennen muuta tiettyyn aktiviteettiin, joka jakautuu politisoinnin ja politikoinnin aspekteihin, joiden tilallistavia rajatapauksia polity ja policy ovat” (Palonen 2003, 471).

Tutkielmani aineistona olevat vammaispoliittiset ohjelmat sijoittuvat politiikan policy -aspektille. Vaikka poliittisilla toimintalinjoilla on jäädytetyt tavoitteet, se ei kuitenkaan tarkoita tavoitteiden toteutumista sellaisinaan kuin ne ovat toimintaohjelmaan kirjattu. Poliittisiin päätöksiin ja linjauksiin sisältyy aina epävarmuustekijöitä, jonka vuoksi seuraukset ovat aina avoimia (ks. Simola, Varjo, & Rinne 2010). Esimerkiksi Jan Tøssebro (2006) on tarkastellut Norjassa vammaispoliittisella agendalla ollutta kehitysvammaisten keskuslaitosten purkua, deinstitutionalisaatiota. Poliittisena tavoitteena on deinstitutionalisaatiossa mahdollistaa kehitysvammaisille ”normaalimpi” asumismuoto yleisen asutuksen keskellä keskuslaitosten sijaan. Keskuslaitosten purkujen myötä kehitysvammaiset yksilöt ovatkin muuttaneet ryhmäkoteihin, mutta niissä edelleen eletään ”maailmasta erillään” muiden vammaisten kanssa ja aina välillä ollaan yhteydessä muuhun maailmaan samaan tapaan kuin keskuslaitoksissa (Tøssebro 2006, 204). Poliittiset tavoitteet eivät siis välttämättä toteudu sellaisinaan kuin ne on kirjattu poliittisiin toiminataohjelmiin, mutta niillä pyritään vastaamaan johonkin yhteiskunnalliseen ongelmaan. Poliittisten toimintaohjelmien erityispiirre on se, että niissä samanaikaisesti sekä muodostetaan poliittinen ongelma että vastaus muodostettuun ongelmaan (ks. Bacchi

2000, 48). Esimerkiksi deinstitutionalisaatiota koskevassa diskurssissa poliittisen ongelman muodostaminen on vaatinut laitosasumisen olemassa olon. Sen jälkeen kun laitosasumisesta on muodostunut poliittinen ongelma, on laitosasumisen purkamisesta muodostettu vastaus tähän ongelmaan.

Vaikka tutkielmassani tutkimusaineistona ovat poliittiset dokumentit, ei kyseessä ole poliittisten prosessien tai poliittisen päätöksenteon ja sen seurauksien tutkiminen (vrt. esim. Varjo 2007). Tutkielmani lähestymistapaa pidän lähinnä aikalaisanalyttisenä, jonka pyrkimyksenä on Teittisen (2008, 143) mukaan ”ymmärtää ajanhenkeä eli toisin sanoen nykyistä yhteiskunnallista eetosta”. Poliittisilla dokumenteilla on kuitenkin erityispiirre yhteiskunnallisessa eetoksessa ja sen ylläpidossa, sillä dokumentit ovat tuotettu sellaisesta yhteiskunnallisesta positioista, jossa kirjoittajille on myönnetty legitiimi asema tuottaa ohjelmille sisältö. Samalla myönnetty positio myös määrittää sen, mitä dokumenteissa on mahdollista sanoa (ks. Foucault 2008/1969, 162–163).

Poliittinen diskurssi poliittisen ongelman muodostajana

Bronwyn Davis (2004, 5) painottaa, ettei tutkimusaineisto representoi sellaisenaan kielen ulkopuolista todellisuutta vaan kysymys on siitä, miten todellisuus on tutkimisaineistossa tuotettu. Lähestyn aineistoa edellistä näkemystä mukaillen tarkastelemalla sitä, miten poliittisissa toimintaohjelmissa tuotetaan tietoa kansalaisuuden ideaaleista, miten ideaalit rakentuvat aineistossa sekä mitä ominaisuuksia pidetään luonnollisena osana yksilöä ja kansalaisuutta. Tutkielmani tarkastelun kohteena ovat ne yksilöön liitetyt ominaisuudet, jotka muodostuvat poliittisissa ohjelmissa ongelmiksi. Lähtökohtana lähestymistavassa on se, että poliittiset ongelmat, joihin toimintaohjelmilla pyritään vastaamaan, eivät ole tuotettu jossain diskurssin ulkopuolella vaan itse diskurssissa. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö diskurssin ”ulkopuoliset” tapahtumat vaikuttaisi ongelmien muodostumiseen. Kyse on siitä, että kun jostain tapahtumasta puhutaan, muodostuu se osaksi diskurssia. Tällaisissa diskursiivissa käytänteissä muodostuvat myös poliittiset ongelmat (ks. Bacchi 2000).

Keskeisiä tarkastelun kohteita tutkielmassani ovat implisiittiset oletukset kansalaisuudesta ja yksilön kyvyistä, joille tämänhetkinen vammaispoliittinen paradigma perustuu. Thomas Popkewitz ja Sverker Lindblad (2000, 23) korostavat, etteivät normaaleina pidetyt kyvyt ja stereotypiat ole sisäsyntyisiä vaan tiettyjen kykyjen normalisoituminen ja luonnollistuminen on tulosta erinäisistä jaotteluista, erotteluista ja kategorisoinneista.

Luonnollistuminen ja toivottavana pidetty muodostuu siis suhteessa käsitykseen siitä, mitä ei pidetä luonnollisena ja toivottuna (ks. Mietola & Lappalainen 2006). Poikkeukset muodostavat käsitystä ”normaalista”, joka luonnollistuu eronteissa. Popkewitz ja Lindblad (2000, 23–24) huomauttavat inkluusio-ekskluusio -keskusteluun sisältyvästä problematiikasta¹. Heidän mukaansa kun puhutaan eksluusiosta ja inkluusiosta tulisi tarkastella sekä sitä, ketä keskustelu koskee että sitä, ketä keskustelu ei koske. Yleisesti ottaen jälkimmäisen määrittää sen, mitä pidetään normaalina ja ideaalina (emt.). Esimerkiksi kun puhumme täysivaltaisesta kansalaisesta, määrittelemme samalla sen, mitä täysivaltainen kansalaisuus ei ole. Tällöin esimerkiksi inkluusioon tähtäävä politiikka kohdistuu niihin yksilöihin ja ryhmiin, joille pyritään takaamaan täysivaltainen kansalaisuus. Tällainen prosessi vaikenee siitä, keitä inkluusio ei koske. Samalla tästä joukosta, ketä inkluusioon tähtäävä politiikka ei koske, muodostuu ideaalia määrittävä normi, joka määrittää sen, mitä on normaalius ja oikeanlainen kansalaisuus (ks. Campbell 2005, 110–114). Carol Bacchin (2000, 47–49) korostaakin kun politiikkaa lähestytään diskurssina (*policy as discourse*) tarkastelun kohteena on myös se, miten ”sosiaaliset” ja poliittiset ongelmat tuotetaan diskurssissa sekä se, mitkä asiakohdat nousevat poliittiselle agendalle ja mitkä eivät.

Esimerkiksi tämänhetkissä vammaispoliittisissa ohjelmissa poliittiselle agendalle ovat nousseet lähes poikkeuksitta seuraavat kohdat: 1. Osallistuminen; 2. Perhe- & itsenäinen elämä; 3. Ympäristö ja esteellisyys; 4. Koulutus; 5. Työ; 6. Terveystenhoito & kuntoutus; 7. Oikeus- & sosiaaliturva; 8. Kommunikointi; 9. Kulttuuri, vapaa-aika ja osallistuminen; 10. Tutkimus ja tietopohja (ks. liite 2). Kysymys vammaispoliittisissa ohjelmissa on näin ollen siitä, mitä kohtia pidetään ongelmallisina ja mitä tulee tehdä, jotta vammaisiksi määriteltyjen täysivaltainen kansalaisuus mahdollistuu. Lähestyessäni politiikkaa diskursiivisesti tuotettuna ei tarkastelun kohteena ole se, miten näissä poliittisissa agendoissa onnistutaan. Tarkastelun kohteena on sen sijaan se, miten poliittisia ongelmia tuotetaan sekä se, miten ja mistä positiosta ne esitetään (ks. Bacchi 2000, 50). Esimerkiksi poliittisella agendalla oleva perhe-elämä ja siihen liittyvä ongelma kuvataan Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa (STM 2010) seuraavasti:

¹ Inkluusio-ekskluusio -problematiikalla viitataan tässä yhteydessä siihen, miten tietyt ryhmät suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle ja miten tiettyjä yhteiskunnan ulkopuolelle suljettuja ryhmiä pyritään integroimaan yhteiskuntaan (ks. Popkewitz & Lindblad 2000).

“Vanhemmuuteen kuuluu mahdollisuus huolehtia perheen kaikista lapsista. Vanhemmuuden ohella voimavaroja tulisi olla myös parisuhteen hoitoon ja työssäkäyntiin. Perheen ja työn yhteensovittaminen on erityinen haaste sekä vammaisille vanhemmille että vammaisen lapsen vanhemmille.” (STM 2010, 34.)

Poliittiseksi ongelmaksi edellisessä katkelmassa muodostuu se, ettei vammaisen lapsen vanhemmilla ja/tai vammaisilla vanhemmilla ole mahdollisuutta täyttää vanhemmuuteen kuuluvia tehtäviä. Samalla katkelmassa määritetään se, mihin vanhemmilla tulisi olla voimavaroja, jotka ovat tässä yhteydessä parisuhteen hoito ja työssäkäynti. Poliittiseksi ongelmaksi muodostuu siis perheen ja työn yhteensovittaminen tilanteessa, jossa perheeseen kuuluu vammaisen jäsen, koska vammaisen yksilö vie perheen sekä voimavaroja että estää työssä käyntiä että vanhemmuuden toteuttamista. Kun edellä mainitut tekijät esitetään haasteiksi, muodostuu perheen ideaaliksi sellainen perhe, jossa vanhemmat huolehtivat kaikista lapsista, ovat parisuhteesta ja käyvät töissä. Poliittiseksi ongelmaksi perhe-elämää koskevassa vammaispoliittisessa diskurssissa muodostuu näin se, ettei vammaiseksi määritelty perheenjäsen sovi vallitsevaan käsitykseen ideaaliperheestä. Tällaisessa diskurssissa toisin sanoen uusinnetaan käsitystä oikeanlaisesta perheestä ja perhe-elämään sisältyvistä ulottuvuuksista. Lähtökohtaisena oletuksena oikeanlaisesta perheestä on sellainen perhe, jossa vanhemmat käyvät töissä, huolehtivat parisuhteestaan ja lapsistaan. Diskurssissa rakentuvan ideaalin ulkopuolelle rajautuvat myös kaikki muut mahdolliset perhemuodot.

Vammaispoliittisten dokumenttien analyysini ja luentani perustuu Bacchin (2000) näkemystä mukailen niihin kielellisiin prosesseihin, joissa esitetään erilaisia täysivaltaisen kansalaisuuden estäviä ”ongelmia”. Esimerkiksi aikaisemmin esittämässäni katkelmassa valtakunnallisesta vammaispoliittisesta ohjelmassa vammaisen perheenjäsen muodostuu poliittiseksi ongelmaksi. Ongelmana katkelmassa esitetään se, että vammaiseksi määritelty perheenjäsen ”estää” ”normaalin” perhe-elämän toteutumisen. Analyysissä keskityn tarkastelemaan sellaisia ulottuvuuksia kuin mistä positiosta poliittinen ongelma esitetään ja minkälaisille argumenteille poliittisen ongelman esittäminen rakentuu. Erilaisten perusteluiden nojautuessa yleisesti ottaen kulttuurisille itsestäänselvyyksille tuotetaan vammaispoliittisissa ohjelmista käsitystä siitä, mitä on toivottava ja ideaalin mukainen täysivaltaisen kansalaisuus. Esimerkiksi yllä olevassa katkelmassa käsitys perheestä perustuu itsestään selvyydelle siitä, mitä vanhemmuuteen kuuluu ja mitä siihen ei kuulu. Analyysini keskiössä on sellaisten argumentaatioprosessien tarkastelu, jossa perustellaan

kansalaisuuteen sisältyviä ulottuvuuksia ja se, miten tällaisissa perusteluissa muodostetaan täysivaltaisen kansalaisen ideaalia ja miten nämä perustelut tuottavat yksilöille erilaisia mahdollisuuksia toimia kansalaisina.

4.3 Uuteen retoriikkaan perustuvan lukutavan periaatteet ja tutkielman tekemiseen liittyvää pohdintaa

Lukutapani lähtökohdat perustuvat retoriikan perinteeseen. Lähestymistapa ei pidä sisällään valmista analyysimallia, vaan se tarjoaa joukon käsitteitä, jotka suuntaavat tutkijan huomion tekstin asemaan yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa (Vuori 2004, 117). Käyttämäni käsitteet ja lukutapani perusajatus perustuu uudeksi retoriikaksi¹ kutsuttuun tutkimussuuntaukseen ja siinä muodostettuun retoriikan teoriaan. Retoriikka on lähestymistavan mukaan kommunikatiivisten prosessien hallintaa (Summa 1989, 89). Uuden retoriikan teoreetikoista nojaudun pääosin Chaïm Perelmanin (1996/1977; ks. myös Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971/1958) teoriaan. Lähestymistavassa retoriikka nähdään vakuuttamisen tapana, jolloin kommunikointiin sisältyy argumentatiivinen ulottuvuus. Keskeistä lähestymistavassa on sen huomioiminen miten kielellisessä kanssakäymisessä pyritään vakuuttamaan kuulija/lukija erilaisilla argumenteilla.

¹ Uusi retoriikka viittaa 1950-luvulla muodostuneeseen tutkimussuuntaukseen, jonka keskeisenä tehtävänä oli retoriikan rehabilitointi tieteenalana. Suuntauksen keskeisiä teoreetikkoja olivat Chaïm Perelman, Stephen Toulmin ja Kenneth Bourke. (Summa 1998,51.)

Perelmanin retoriikan teoria perustuu dialektiselle päättelylle, jossa premissit perustuvat yleisesti hyväksytyille mielipiteille¹ toisin kuin analyttisessä päättelyssä², jossa päättely voi olla pätevä premissien totuudesta riippumatta. Dialektiset päätelmät puolestaan muodostuvat perusteluista eli argumenteista, joilla pyritään saamaan tietty väite joko hyväksytyksi tai hylätyksi siirtämällä premissit koskemaan myös johtopäätöksiä. (Perelman 1996, 7–11.) Lähestymistavan dialektisuudella korostetaan tekstillä tai puheella olevan aina kohde, yleisö, joka sillä pyritään vakuuttamaan. Argumentointi on lähestymistavan mukaan sosiaalista toimintaa, jossa erilaisilla retorilla keinoilla pyritään saamaan lukija tai kuulija vakuuttuneeksi argumentoitavasta asiasta (Jokinen 1999, 126). Tällöin korostuu se, kuka tekstin on tuottanut ja mistä positioista, kenet tekstillä pyritään vakuuttamaan, mikä on tekstissä esitetty fakta sekä se, mihin tekstissä vedotaan argumentteja esitettäessä (ks. esim. Vuori 2004; Kakkuri-Knuutila 2002; Summa 1989). Yleensä retorissa kirjallisuudessa käytetään käsitteitä puhuja ja yleisö, joilla kuvataan ja korostetaan argumentoinnin olevan vuorovaikutuksellinen prosessi. Tutkielmani aineisto koostuu kirjoitetuista teksteistä, joten selkeyden vuoksi korvaan käsitteen puhuja kirjoittajalla ja paikoitellen käsitteen yleisö lukijalla (ks. Vuori 2004, 94).

Keskeisiä käsitteitä retoriikan perinteessä ovat *eetos*, *paatos*, *logos*, *yleisö* ja *topos* (Kakkuri-Knuutila 2002, 233). Käsitteet kuvaavat sekä tekstiin sisältyviä ulottuvuuksia että kontekstia, jossa teksti on tuotettu. Kontekstin huomioiminen on oleellista siksi, koska se vaikuttaa siihen, millaisia argumentteja on mahdollista esittää ja kenelle ne ovat ensisijaisesti suunnattu (ks. Perelman 1996, 28–29). Esimerkiksi tieteellisen diskurssin retoriikka eroaa poliittisesta retoriikasta, koska keskustelukonteksti on eri. Demonstroin lukutapani periaatteet oman tutkielmani ja Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittisesta

¹ Yleisesti hyväksytyillä tarkoitetaan tässä yhteydessä enemmistön tai kaikkien hyväksymiä mielipiteitä (Perelman 1996, 8). Esimerkiksi väitettä ”Helsinki on Suomen pääkaupunki” voidaan pitää enemmistön tai jopa kaikkien hyväksymänä mielipiteenä eli yleisesti hyväksyttynä väitteenä.

² Analyttisessä päättelyssä puolestaan päättely on pätevä premissien totuudesta riippumatta. Toisin sanoen: ”jos kaikki A:t ovat B ja kaikki B:t ovat C, niin tällöin kaikki A:t ovat C”. Johtopäätös analyttisessä päättelyssä on *tosia* vain siinä tapauksessa, jos premissit ovat *tosia*. (Perelman 1996, 7.) Esimerkiksi lauseen ”Helsinki on Suomen pääkaupunki ja Suomi sijaitsee Euroopassa” analyttinen päättely etenisi seuraavasti: Helsinki (A) sijaitsee Suomessa (B) ja Suomi sijaitsee Euroopassa (C). Tämän perusteella on mahdollista päätellä pätevästi seuraava: ”Helsinki (A) on pääkaupunki, joka sijaitsee Euroopassa (C)”. Johtopäätös on silloin tosi, kun premissit (Helsinki, Suomi ja Eurooppa) ovat tosia. Helsinki on siis Euroopassa sijaitseva pääkaupunki, koska A:t ovat C.

toimintaohjelmasta olevan tekstiesimerkin avulla. Samalla, kun esittelen lukutapani periaatteita, pohdin tutkielmassani tekemiäni valintoja. Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittisesta toimintaohjelmasta peräisin olevan tekstiesimerkin avulla puolestaan avaan niitä ulottuvuuksia, joihin kiinnitän huomioni analyysia tehdessäni. Käyttämäni tekstiesimerkki on peräisin alaluvusta, jonka otsikko on ”Mielekäs elämä”, ja se on seuraava:

”Vammaisten mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan muiden kanssa yhdenvertaisesti koulutukseen, työelämään ja harrastamiseen varmistetaan lakien noudattamisen kautta. Työelämän ulkopuolella oleville tulee järjestää tarkoituksenmukaista päivätoimintaa. Vammaiset tarvitsevat osallistumiseensa apua; riittävästi koulunkäyntiavustajia ja henkilökohtaista apua, tulkkipalveluja, apuvälineitä ja laitteita sekä tukihenkilöitä.” (Hämeenlinnan kaupunki 2010, 14.)

Eetos, paatos ja logos

Eetos, paatos ja logos viittaavat argumentointikontekstiin ja siihen sisältyviin eri ulottuvuuksiin. *Eetos* viittaa itse kirjoittajaan. Ulottuvuuteen liittyy se, miten kirjoittaja tuo itsensä tekstissä esille ja miten kirjoittaja suhteuttaa itsensä olettamalleen yleisölle. *Paatos* viittaa kirjoittajan ja lukijan väliseen suhteeseen. Keskeistä ulottuvuudessa on se, minkälaisen argumenttien oletetaan vakuuttavan oletettu yleisö. Oleellista on siis se, kenelle teksti on ensisijaisesti kirjoitettu. *Logos* puolestaan viittaa argumentin asiasisältöön. (Kakkuri-Knuutila 2002, 233.) Aloitan *eetos, paatos ja logos* -ulottuvuuksien esittelyn tarkastelemalla yllä olevan tekstiesimerkin *eetos*ta. Keskeistä *eetos*ksessa on se, millaisen kuvan kirjoittajat itsestään antavat. Tässä tapauksessa puhutaan kirjoittajista, koska Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittisen ohjelman tiivistelmässä kirjoittajiksi on nimetty Timo Lahtinen ja Sari Lehikoinen. Lisäksi tiivistelmästä selviää se, että kirjoittajat ovat tuottaneet ohjelman Hämeenlinnan vammaisneuvoston toimeksiantona (ks. Hämeenlinnan kaupunki 2010, 3).

Jaana Vuori (2004, 97–99) korostaa että usein retoriikan perinteessä kirjoittajan ajatellaan rakentuvan tekstin sisälle. Tämä ei kuitenkaan sulje ”reaalista” kirjoittajaa tekstin ulkopuolelle, koska tieto kirjoittajasta osaltaan vaikuttaa siihen, miten teksti otetaan vastaan. Tekstin ”reaalisen” kirjoittajan huomioiminen on oleellinen siksi, että tieto kirjoittajasta mahdollistaa sen tarkastelun miten kirjoittajat sijoittavat itsensä tekstiin, mitä tekstissä tullaan tehdyksi, mitä tekstillä pyritään tekemään ja mistä positiosta käsin ja millä

mandaatilla teksti on tuotettu. Reaalikirjoittajan ja tekstin rakentuvan kirjoittajan erottamisessa ei ole oleellista se, keitä Lahtinen ja Lehikoinen ovat henkilöinä vaan se, miten he oikeuttavat tekstinsä ja miten he tuovat itsensä tekstissä esille. Esimerkkinä toimiva tekstikatkkelma on toimeksiantona tuotettu teksti, jonka lähtökohtana on vammaispoliittinen muutos. Tästä voi päätellä sen, että kirjoittajat ovat sitoutuneet noudattamaan vallitsevan vammaispoliittisen paradigman tavoitteita.

Tekstityypin konventionaalisuus näkyy jo esimerkkitekstikatkelman ensimmäisessä lauseessa, jossa kirjoittajat muotoilevat osallistumisen mahdollistavat tekijät seuraavasti: ”Vammaisten mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan muiden kanssa yhdenvertaisesti koulutukseen, työelämään ja harrastamiseen varmistetaan lakien noudattamisen kautta.” Esimerkkikatkelmassa kirjoittajat pyrkivät hävittämään itsensä tuottamalla tekstiä, jossa kirjoittajat eivät tuo itseään aktiivisesti esille eivätkä kirjoita väitettä muodossa, joka korostaisi sen olevan itse kirjoittajan. Samalla, kun tekstin kirjoittajat etäännyttävät itsensä tekstin argumenteista, etäännyttävät kirjoittajat myös itsensä vammaisista ja erottelevat vammaiset vammattomista. Kirjoitus ”vammaisten mahdollisuuksista osallistua kykyjensä mukaan” viittaa puolestaan siihen, etteivät kirjoittajat kirjoita tekstiä ensisijaisesti vammaisen tai vammaispalvelujen käyttäjän positiosta käsin, koska kirjoittajat kirjoittavat vammaisista monikon kolmannessa persoonassa, ”vammaisten mahdollisuuksia osallistua (heidän) kykyjensä mukaan”. Keskeiseksi eetosta tarkastellessa nousee siis se, miten kirjoittajat rakentavat itsensä tekstinsä sisään, miten he oikeuttavat itsensä tekstin kirjoittajina ja millaisen kuvan he antavat itsestään tekstissä. Esimerkkinä käytetyssä katkelmassa kirjoittajat pyrkivät hävittämään ja etäännyttämään itsensä tekstistä sekä siitä, että siinä esitetyt argumentit olisivat yksinomaan heidän. Samalla kirjoittajat myös etäännyttävät itsensä vammaisista ja erottelevat vammaiset vammattomista.

Verratessani esimerkkitekstikatkelman eetosta oman tutkielmani eetokseen keskeiseksi nousee se, miten olen sijoittanut itseni tekstiin. Samoin kuin vammaispoliittisessa ohjelmassa on nimeni luettavissa kansilehdestä. Siitä on myös luettavissa tekstini olevan kirjoitettu opiskelijan positiosta käsin. Kansilehdestä selviää myös se, että kyseessä on pro gradu -tutkielma ja se, että kirjoittajalla on miehen nimi. Tästä voi olettaa kirjoittajan olevan miespuolinen henkilö. Tutkielman ollessa Pro gradu -tutkielma edellytetään kirjoittajalta perehtyneisyyttä tutkimusaiheeseensa. Tämä vuoksi pyrin muodostamaan kirjoittajakuvani sellaiseksi, jossa korostuu perehtyneisyyteni. Argumenttini minun tulee

puolestaan rakentaa siten, että ne noudattavat tieteenalani, eli kasvatustieteen, akateemisia konventioita.

Sosiaalisessa vammaistutkimuksessa käydään ajoittain keskustelua siitä, kenellä on oikeus tehdä vammaistutkimusta, ovatko vammaiset tutkimuksen objekteja. Onko ei-vammaiseksi määritellyllä yksilöllä mahdollista ymmärtää vammaiseksi määriteltyjen kokemuksia vammoista ja heidän kokemastaan syrjinnästä. Nämä kriittiset kysymykset nousevat toisinaan esille, koska sosiaalinen vammaistutkimus on syntynyt kriittistä yksilökeskeistä näkemystä kohtaan. (ks. esim. Oliver 1996; Corker & French 1999; Shakespeare 2006; Campbell 2009 Vehmas 2009.) Huomioimalla edellä mainitut sosiaalisen vammaistutkimuksen piirissä esitetyt kysymykset ei-vammaisten mahdollisuuksista ymmärtää vammaisuutta sekä oikeudesta tehdä tutkimusta on minun lisättävä kirjoittajakuvaani se, ettei minulle ole diagnosoituja vammoja enkä ole joutunut toistamaan ruumiillista puutteellisuutta saadakseni vammaispalveluita. Olen kuitenkin työskennellyt useamman vuoden kehitysvammaisiksi diagnosoiduille tarkoitetussa asumisyksikössä ja päivätoiminnassa, joten olen seurannut läheltä kehitysvammaisiksi diagnosoitujen päivittäistä arkea ja esimerkiksi sitä, minkälaisia työ-, asumis-, ja tukipalvelumahdollisuuksia erilaiset kehitysvammadiagnoosit tuottavat. Lisäksi tutkielmani lähtökohtana ei ole tarkastella vammaisia, eikä tehdä erottelua vammaisten ja vammattomien välille, vaan tutkielmani tutkimuskohteena ovat kaikkiin yksilöihin vaikuttavat kyvykkyyden ja kansalaisuuden ideaalit.

Eetoksessa on siis kysymys siitä, miten kirjoittaja tuo itsensä esille tekstissä. Ulottuvuus osaltaan vaikuttaa siihen, miten lukija vastaanottaa tekstin. Kirjoittajan on huomioitava kirjoittajakuvan lisäksi se, millaiselle lukijalle hän on ensisijaisesti tekstinsä kirjoittanut. Tätä ulottuvuutta retoriikan perinteessä kuvaa käsite *paatos*, joka tarkoittaa kirjoittajan ja yleisön välistä suhdetta. Kyseinen ulottuvuus on keskeinen argumentoidessa, koska sen tavoitteena on pyrkiä muuttamaan tai vahvistamaan yleisön käsityksiä argumentoitavasta asiasta (Palonen ja Summa 1998, 10). Paatos viittaa siis siihen, millaiseksi kirjoittaja olettaa lukijansa ja millaisten argumenttien hän olettaa vetoavan olettamaansa lukijaan. Kyseinen ulottuvuus yhdistetään helposti Hilikka Summan mukaan jonkinlaiseen manipulaatioyritykseen, ”paatoksella puhumiseen”, jolla yritetään vedota lukijan tunteisiin. Kyse ei Summan mukaan ole manipulaatiosta vaan yksinkertaisesti siitä, minkälaisen argumentaation uskotaan vakuuttavan oletettu yleisö. (Summa 1989, 97.)

Esimerkiksi tutkielmani paatos -ulottuvuutta tarkastellessa keskeistä on se, kenen oletan tämän tutkielman ensisijaisesti lukevan. Toisessa ja kolmannessa luvussa olen rakentanut teoreettisen viitekehyksen, jonka pyrkimyksenä on kyseenalaistaa vammat, vammaisuus ja vammattomuus universaaleina ja esidiskursiivisina kategorioina. Samalla olen perustellut sitä, miten ableismi toimii tietojärjestelmänä ja mitä tällainen näkökulma tuo lisää vammaisuuden, vammattomuuden ja kansalaisuuden tutkimukseen. Tutkielmani tietoteoreettinen viitekehys perustuu puolestaan poststrukturalistiselle traditiolle. On siis selvää, että en ole kirjoittanut tätä tutkielmaa ensisijaisesti sellaiselle lukijalle, jolla ei ole jonkinlaista käsitystä kyseisestä traditiosta tai ylipäätään ihmistieteellisestä diskurssista. Toisaalta tämä tutkielma on opinnäyte, jolla minun täytyy osoittaa oppineisuuteni. Tekstini päätöksen olen tämän vuoksi rakentanut myös niitä henkilöitä silmällä pitäen, joille minun pitää vakuuttaa oppineisuuteni.

Hämeenlinnan vammaispoliittisen ohjelman tekstiesimerkin paatos viittaa siihen, että ohjelman ensisijaisiksi lukijoiksi on oletettu sellaiset henkilöt, jotka päättävät kunnan palveluista ja suunnittelevat niitä. Esimerkiksi katkelman viimeinen lause kuvaa vammaisten tarvitsemaa apua seuraavasti: ”Vammaiset tarvitsevat osallistumiseensa apua; riittävästi koulunkäyntiavustajia ja henkilökohtaista apua, tulkkipalveluja, apuvälineitä ja laitteita sekä tukihenkilöitä”. Lisäksi tekstikatkelmassa oletetaan lukijoiden ”hyväksyvän” se, että vammaiset ensinnäkin tarvitsevat apua osallistumiseen ja toiseksi vammaisilla on oikeus osallistua mahdollisuuksien mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Jälkimmäinen ulottuvuus nousee esiin tekstikatkelman ensimmäisessä lauseessa, joka on seuraava: ”Vammaisten mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan muiden kanssa yhdenvertaisesti koulutukseen, työelämään ja harrastamiseen varmistetaan lakien noudattamisen kautta.” Myös kirjoittaminen lakien noudattamisesta viittaa päätösta tarkastellessa siihen, että lukijaksi on ensisijaisesti oletettu sellainen henkilö, jonka tulee huomioida laki kunnallisia päätöksiä tehdessään.

Logos siis viittaa argumentin asiasisältöön. Summa (1989, 97) korostaa logos -komponentin olevan abstraktio, joka ei viittaa argumentaatioprosessiin, kuten eetos ja paatos, vaan on riippumaton kirjoittajan ja lukijan välisestä suhteesta. Toisin sanoen logos on se osa argumenttia, joka on mahdollista abstrahoida esityskontekstista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että esityskontekstilla ei olisi logoksen kannalta väliä, vaan kysymys on pikemminkin kontekstista irrotetusta asiasta eli siitä, mistä tekstistä oikeastaan on kyse (Vuori 2004, 109). Esimerkkitekstissä logos paikantuu kysymykseen

osallistumismahdollisuuksista ja siiten, miten lakia noudattamalla mahdollistuu vammaisten osallistuminen. Tekstikatkelman logos on siis seuraava: ”Vammaisten mahdollisuudet osallistua (...) varmistetaan lakien noudattamisen kautta”. Tutkielmani logos on puolestaan kansalaisuuden ideaalit, joille muodostan sisällön seuraavassa kahdessa tutkielmani tuloksia käsittelevässä luvussa. Logos on siis argumentin sisältö abstrahoituna, kun eetos ja paatos puolestaan korostavat enemmän argumentaation sosiaalisia ulottuvuuksia, jotka keskittyvät kirjoittajaan ja siihen, miten hän tuo itseään esille. Uudessa retoriikassa painotetaan argumentoinnin olevan aina vuorovaikutuksellinen prosessi, jonka vuoksi kirjoituksella oletetaan aina olevan yleisö (Vuori 2004, 96; Summa 1989, 95). Arja Jokisen (1999, 128–129) mukaan yleisö on yksi argumentoinnin keskeisimmistä osa-alueista, koska yleisö on se, joka viime kädessä määrittää argumentoinnin vakuuttavuuden.

Yleisö

Yleisö viittaa osittain samaan kuin paatos -komponentti, mutta sillä tarkoitetaan *konkreettista* ihmisjoukkoa, kun taas paatos viittaa kirjoittajan ja yleisön väliseen *suhteeseen*. Yleisöllä tarkoitetaan uuden retoriikan perinteessä yksinkertaisesti sitä ihmisjoukkoa, jolle teksti on suunnattu ja kenet sillä halutaan vakuuttaa (Perelman 1996, 21). Ensisijaiseksi oletettu yleisö muodostaa näin viitekehysten ja kontekstin argumentoinnille (ks. Summa 1989, 103–104). Kontekstin merkitystä ei voi Perelmanin mukaan vähätellä, vaan se on yksi argumentoinnin keskeisimmistä osa-alueista. Yleisön määrittäessä kontekstin argumentoinnille ja sen, minkälaisia argumentteja on mahdollista esittää oletetulle yleisölle. Tässä keskeisessä osassa on *sovittaminen*. Sillä tarkoitetaan kirjoituksen rakentamista sellaisille väitteille, jotka oletettu yleisö on valmis hyväksymään. (Perelman 1996, 28.) David Frank (2004, 276) on korostanut kyseisen ulottuvuuden keskeisyyttä huomauttamalla siitä, että kaksi toisensa poissulkevaa argumenttia voivat olla yhtä päteviä eri konteksteissa. Tämän vuoksi argumentit tulee aina sovittaa sellaisille premissille, jotka ensisijaiseksi oletettu yleisö on todennäköisesti valmis hyväksymään.

Summa (1989, 103) korostaa argumentoinnin olevan perusluonteeltaan osoitteellista, joten se on aina suunnattu jollekin ihmisjoukolle ja sitä on mahdollista ymmärtää vain puhujayleisö -suhde huomioiden. Perelman on erottanut toisistaan kaksi yleisökäsitystä, jotka ovat erityis- ja universaaliyleisö. Erottelu ei perustu odotetun yleisön lukumäärään, vaan

kirjoittajan pyrkimyksiin. Universaaliyleisö¹ tarkoittaa kaikkia ”järkiperaisii” henkilöitä. Esimerkiksi universaaliyleisöllä voidaan tarkoittaa kaikkia suomalaisia henkilöitä, jotka täyttävät järkiperaisyyden ideaalin. Erityisyleisö puolestaan viittaa tiettyyn rajattuun joukkoon ihmisiä. Tällöin se tarkoittaa ajallisesti ja paikallisesti valikoitunutta kuulijoiden joukkoa tai jonkin periaatteen nojalla rajautuvaa argumentoinnin kohdejoukkoa. (Perelman 1996, 24–25; Summa 1989, 103; Vuori 2004, 100.)

Universaaliyleisö on Summan (1989, 103) mukaan vallitsevan kulttuurin olennaiset metafysiset ja epistemologiset perusteet kokoava konstruktio. Tällaiseen yleisöön vetoavan argumentoinnin implisiittisenä perusteena on vetoaminen sellaisiin argumentteihin, joita kyseisessä kulttuurissa pidetään tosina ja yleisesti hyväksyttävänä. Se, mitä pidetään yleisesti hyväksyttävänä ja totena, on aina historiallis-kulttuurisesti rakentunut (ks. emt.). Universaaliyleisö on Perelmanille argumentoinnin ”laadunkriteeri”. Se määrittelee argumentin arvoa ja sen onnistumista sen mukaan, millainen yleisö on valmis hyväksymään esitetyn argumentin. (Summa 1989, 104; ks. myös Perelman 1996, 16–27.) Toisin sanoen erityisyleisölle suunnattua argumenttia voidaan pitää ”huonona” argumentointina, koska sen pyrkimyksenä ei ole vakuuttaa kuin osa kuulijoista. Universaaliyleisölle suunnattu argumentti on puolestaan hyvän argumentoinnin kriteeri, koska se pyrkii vakuuttamaan kaikki kuulijat.

Vuori (2004, 100) huomauttaa universaaliyleisön olevan ongelmallinen, koska se hävittää yksilöiden intersektionaalisuuden muodostaen kuulijakunnasta yhtenäisen käsityksen vailla sukupuolta, yhteiskuntaluokkaa, kansallisuutta ja seksuaalisuutta. Erityisyleisön viitatessa ainoastaan tiettyyn joukkoon kuulijoita muodostuu ongelmalliseksi puolestaan se, miten rajaus erityiseen yleisöön tehdään. Esimerkiksi poliittisille toimijoille suunnattu adressi puhuttelee samanaikaisesti poliittisia toimijoita että adressin mahdollisia allekirjoittajia. Argumentaatio voidaan siis suunnata samanaikaisesti esimerkiksi kahdelle erityisyleisölle. Tutkielmassani Summaa (1989, 104) mukailleen käytän yleisökonstruktioita yhtenä

¹ Universaaliyleisö on Perelmanin teorian kritisoiduin ja keskustelluin osa muun muassa käsitteen epämääräisyyden vuoksi. Keskeistä universaaliyleisön ajatuksessa on se, että sen avulla Perelman pyrki erottamaan tunteisiin ja järkeen vetoavan argumentoinnin. Universaaliyleisön tarkoituksena on toimia hyvän argumentoinnin arvioijana. Esimerkiksi tieteellinen argumentaatio kohdistettu universaalille yleisölle, koska kuka tahansa ”järkiperaisen” yksilö päätyisi samoin perustein samoihin johtopäätöksiin (Summa 1989, 104; ks. myös Perelman 1996; Crosswhite 1989; 1995; Gross 1999; Frank 2004; Jørgensen 2009).

argumentaation erittelyn välineenä, enkä sen filosofisen arvioinnin perusteena (vrt. Perelman 1996, 16–27). Erittelen siis yleisön käsitteellä keskustelukontekstia sekä sitä, millainen argumentointi on kontekstissa mahdollista.

Esimerkkitekstin yleisökonstruktiota tarkastellessa ensimmäinen lause ”Vammaisten mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan muiden kanssa yhdenvertaisesti koulutukseen, työelämään ja harrastamiseen varmistetaan lakien noudattamisen kautta” viittaa siihen, että tekstin oletettu yleisö koostuu ihmisjoukosta, joiden tehtäviin kuuluu vammaisten osallistumismahdollisuuksien varmistaminen. Osallistumisen ja yhdenvertaisuuden korostaminen sovitetaan keskustelukontekstiin, jossa yleisön oletetaan hyväksyvän vammaisten oikeus osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnalliseen toimintaan. Näin ensisijainen yleisö rajautuu koskemaan sellaista joukkoa ihmisiä, joilla on velvollisuus noudattaa yleistä vammaispoliittista agenda. Tekstiesimerkin viimeinen lause ”Vammaiset tarvitsevat osallistumiseensa apua; riittävästi koulunkäyntiavustajia ja henkilökohtaista apua, tulkkipalveluja, apuvälineitä ja laitteita sekä tukihenkilöitä” puolestaan viittaa siihen, että oletetulla yleisöllä on oikeus myös päättää seuraavien sosiaalipalveluiden järjestämisestä. Vaikka tekstiesimerkki vaikuttaa olevan ensisijaisesti kohdistettu kunnallisella taholla toimiville poliittisille toimijoille, voi tekstin nähdä olevan suunnattu myös niille yksilöille, joita vammaispoliittinen ohjelma koskee. Jälkimmäiselle yleisölle suunnattuna tekstissä korostuu se, mihin palveluihin vammaispoliittisen ohjelman kohteilla on oikeus.

Tutkielmani yleisökonstruktiio on puolestaan akateeminen yleisö. Argumenttini olen sovittanut kyseisen yleisökonstruktion vuoksi sellaisiksi, että ne noudattavat tieteellisen tutkielman konventioita. Samalla tutkielmani sijoittuu akateemisessa kentässä ihmistieteiden ja kasvatustieteiden osa-alueelle, joten minun on rakennettava argumentointini kyseisen tieteenalan sopimusten mukaisesti. Aineistoni koostuessa poliittisista dokumenteista rajaa sitä se, minkälaisia päätelmiä voin tällaisen aineiston perusteella tehdä ja miten minun tulee esittää tekemäni päätelmäni. Tarkastelemani ilmiön ollessa kansalaisuuden ideaalien muodostuminen ja aineiston ollessa dokumenttiaineisto sijoittuu tutkielmani laadullisen tutkimuksen kentälle, jonka konventioiden mukaisesti lähtökohtanani on tarkastella poliittisia dokumentteja yhtenä todellisuuden tuottamistapana (ks. esim. Silverman 2006). Lähestymistapani sijoituessa jälkistrukturalistiseen tutkimusperinteeseen muodostuu keskeiseksi se, miten voin argumentaationi muodostaa sekä mihin voin argumentaatiossani vedota lähestymistavan konventioiden mukaisesti.

Edellä mainittuja tekstiulottuvuuksien tarkastelusta käytetään retoriikan perinteessä käsitettä *topos*.

Topos

Aikaisemmin esittelemäni retoriikan Käsitteet *etos*, *paatos*, *logos* ja *yleisö* viittaavat kirjoittajaan, yleisöön sekä näiden väliseen suhteeseen muodostaen kontekstin keskustelulle. *Topos* puolestaan viittaa yksinkertaisimmillaan paikkaan, jossa argumentissa esitetty väite pyritään oikeuttamaan tai kumoamaan (Grue 2009, 309; Kakkuri-Knuutila 2002, 243). Topokseen liittyy oleellisesti käsite *esisopimus*¹, joka viittaa argumentoijan ja yleisön väliseen implisiittiseen oletukseen jaetuista mielipiteistä. Esisopimus määrittää sitä, miten tietyssä ajassa ja paikassa on mahdollista argumentoida oletetun yleisön hyväksymällä tavalla. Samalla esisopimus myös määrittää sitä, mitkä väitteet tarvitsevat perusteluja ja mitkä eivät. Väitteet, joita ei tarvitse perustella, ovat yleisesti hyväksytyjä ja itsestäänselvyksiä, joilla tarkoitetaan keskusteluosapuolten hyväksymiä argumentoinnin lähtökohtia ja väitteitä. (Summa 1989, 105; Perelman 1996, 28–31.) Perelman (1996, 41) korostaa sitä, että kirjoittajan on aina valittava argumentointinsa lähtökohdat yleisön hyväksymistä premisseistä, jotta argumentointi on ylipäätään mahdollista. Se, mitkä premissit ovat yleisön hyväksymiä, on riippuvainen niin ajasta, paikasta kuin yleisöstäkin. Esisopimus korostaa argumentaation taustaehtoisten sopimuksellista, historiallista ja kulttuurillista luonnetta (Kakkuri-Knuutila 2002, 248).

Kirjoittajan ja yleisön väliset esisopimukset ilmenevät siinä, millaisia perusteita argumenteille annetaan. Oleelliseksi muodostuu se, mitkä ovat keskustelukontekstissa niitä premissejä, jotka toimivat ”paremmin arvioimisen” välineenä. Näihin premisseihin viittaa termi *topos*, jonka peruskategoriat ovat Perelmanin mukaan *kvantitatiivinen* ja *kvalitatiivinen topos*. (Summa 1989, 105; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971/1958, 83–85.) Keskustelu tapahtuu aina jossain ajallisessa ja paikallisessa tilassa, joten esisopimukset määrittävät sitä, mitä kyseisessä keskustelussa on mahdollista sanoa. Esisopimuksen viitatessa puhujan ja yleisön väliseen käsitykseen yhteisistä premisseistä ei argumenteissa esitettyjä väitteiden perusteluja tarvitse todistella, koska ne ovat liitetty kommunikaation osapuolten hyväksymiin premisseihin (Grue 2009, 309). Kvantitatiivinen topos viittaa

¹ Esisopimus viittaa samaan kuin englannin kielen käsite *commonplace* ja kreikankielinen käsite *doxa* (ks. Grue 2009, 309).

argumentin määrällisiin perusteluihin. Tällaisessa argumentoinnissa väitettä perustellaan vetoamalla esimerkiksi siihen, miten suurempi määrä ihmisiä ajattelee. Kvalitatiivinen topos puolestaan viittaa laadullisiin perusteluihin. Tällöin argumentoinnissa korostetaan esimerkiksi jonkin tilanteen ainutkertaisuutta. (Summa 1989, 105.)

Aloitan tekstiesimerkin topoksien ja esisopimuksien tarkastelun sen viimeisestä lauseesta, joka on seuraava: ”Vammaiset tarvitsevat osallistumiseensa apua; riittävästi koulunkäyntiavustajia ja henkilökohtaista apua, tulkkipalveluja, apuvälineitä ja laitteita sekä tukihenkilöitä”. Edellisessä lauseessa kirjoittajan ja lukijan esisopimukseksi muodostuu premissi, jonka mukaan *vammaiset tarvitsevat osallistumiseensa* apua. Esisopimuksen muodostamisen jälkeen esitetään se, minkälaista apua *vammaiset tarvitsevat*. Näin premissi viedään koskemaan myös päätelmiä, jossa tuotetaan ne palvelut ja apuvälineet, joita *vammaiset tarvitsevat* osallistuakseen. Näin topokseksi muodostuu ”*vammaiset tarvitsevat osallistumiseen erilaisia palveluita ja apuvälineitä*”. Tekstiesimerkin toisessa lauseessa ”Työelämän ulkopuolella oleville tulee järjestää tarkoituksenmukaista päivätoimintaa” esisopimus puolestaan perustuu käsitykselle työnteon tärkeydestä, joka sijoittuu yleisesti hyväksytyyn alueelle. Lauseessa korostetaan sitä, että *työelämän* ulkopuolella oleville tulee järjestää tarkoituksenmukaista *päivätoimintaa*. Implisiittisenä oletuksena tekstissä on se, että työteko on tarkoituksenmukaista ja sen takia myös päivätoiminnan tulisi olla tarkoituksenmukaista. Päivätoiminta kuitenkin erotetaan työelämästä, jälkimmäisen ollessa ensisijaisen tärkeä kun päivätoiminta on suunnattu niille, jotka ovat ensisijaiseksi määritellyn työelämän ulkopuolella.

Esimerkkitekstin ensimmäisessä lauseessa kirjoitetaan seuraavasti: ”Vammaisten mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan muiden kanssa yhdenvertaisesti koulutukseen, työelämään ja harrastamiseen varmistetaan lakien noudattamisen kautta”. Edellisessä lauseessa kohta ”*vammaisten* mahdollisuudet osallistua kykyjensä mukaan *muiden kanssa* yhdenvertaisesti” korostaa sitä, miten kyvyt rajaavat osallistumismahdollisuuksia. Samalla, kun tekstissä verrataan vammaisten osallistumismahdollisuuksia muiden osallistumismahdollisuuksiin, vedotaan tekstissä siihen, mihin *muut* osallistuvat. Muihin vetoaminen argumentoinnissa viittaa kvantitatiiviseen topokseen eli siihen, mitä suurin osa ihmisistä argumentin mukaan tekee. *Osallistuminen* muodostuu tekstissä tarkoittamaan koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin osallistumista. Samalla kuitenkin yksilön kyvyt määrittelevät sitä, mihin hänellä on mahdollisuus osallistua. Lähtökohta on siis se, että

vammaiset tarvitsevat apua pystykseen osallistumaan. Toisaalta esimerkkiteksti on peräisin luvusta nimeltä ”Mielekäs elämä”, joten osallistumista korostavasta argumentista voi käyttää nimitystä mielekkään elämän -topos. ”Mielekkään elämän” topokseksi on mahdollista muodostaa seuraava: yksilöllä tulee olla mahdollisuudet kouluttautua, käydä töissä ja harrastaa kykyjensä mukaan ja mikäli kykyjä ei tähän ole, yksilö tarvitsee apua, jotta mielekäs elämä on mahdollinen. Argumentissa mielekkään elämän perusteluksi muodostuu sekä se, miten vammaisilla tulee olla samat mahdollisuudet kuin muilla toimia yhteiskunnassa että se, miten vammaiset tarvitsevat apua osallistumiseen. Kyvyt puolestaan rajoittavat yksilön toimintamahdollisuuksia, mutta normaalina pidetty ideaali kuitenkin määrittää näitä toimintamahdollisuuksia. Esimerkissä päivätoiminta oikeutetaan työelämällä, koska jälkimmäinen kuuluu yleisesti hyväksytyyn alueelle ja koska työelämä on keskeinen osa ”mielekästä elämää”.

Oman tutkielmani esisopimusta ja toposta tarkastellessa muodostuu keskeiseksi se, millainen on esisopimukseni olettamani lukijan kanssa ja se, miten voin tämän esisopimuksen raamittamassa kontekstissa argumentoida. Tutkielmani esisopimus perustuu oletukselle, jossa otaksun lukijan hyväksyvän aiheeni, lähestymistapani ja menetelmäni sopivan akateemisen opinnäytteen konventioihin. Tällainen esisopimus edellyttää minulta aiheeseen perehtyneisyyttä ja sitä, että minun tulee perustaa argumentaationi suhteessa muuhun tieteelliseen keskusteluun. Tutkielmani yleinen topos on siis se, että vammaisuuden lisäksi tulee tarkastella vammattomuutta sekä sitä, miten ableistinen tietojärjestelmä muokkaa käsitystämme täydellisestä ihmisyydestä.

Uuteen retoriikkaan sisältyvien ulottuvuuksien mukaisesti luen vammaispoliittisia ohjelmia yhtenä vakuuttamisen tapana, jossa pyritään oikeuttamaan esitetyt väitteet erilaisten argumenttien avulla. Tarkastelun keskiössä on se, miten tietyistä yksilön ominaisuuksista muodostuu poliittisia ongelmia ja se, miten muodostuneisiin ongelmiin vastataan. Lukutapani avulla pyrin tuomaan esille, ymmärtämään ja erittelemään sitä, miten kyvykkyyshanteet määrittävät yksilöitä. Analyysiä käsittelevissä luvuissa en aineistokatkelmia esitellessäni avaa kaikkia aikaisemmin esittelemiäni retorisia ulottuvuuksia jokaisen tekstikatkelman kohdalla, vaan toimin siten, että päätelmäni perustelut ovat seurattavissa. Ulottuvuuksien esittelyn rajaaminen perustuu Vuoren (2004, 101) huomautukseen siitä, miten retoriikan perinteessä käytettävä terminologia lisää lukijaa uuvuttavaa ”terminististä” kuorutusta analyysiin.

5. Omatoimisuus ja taloudellinen itsenäisyys täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalin määrittäjänä ja ontologialtaan negatiivisen kansalaisuuden tuottajana

Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten vallitsevat kyvykkyyshanteet määrittävät täysivaltaisen kansalaisen ideaalin rakentumista. Tarkastelun kohteena ovat keskeiset eurooppalaiset (STM 2006a; Euroopan komissio 2010) ja valtakunnalliset (STM 2006b; 2010) vammaispoliittiset toimintaohjelmat ja selvitykset. Ajallisesti tarkasteluni keskittyy YK:n yleissopimuksen hyväksymisvuoteen 2006 ja sen jälkeiseen täysivaltaista kansalaisuutta painottavaan vammaispoliittiseen paradigmaan Luku etenee siten, että aluksi tarkastelen nykyistä vammaispoliittista paradigmaa yleisellä tasolla. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan paradigman keskeisiä painotuksia, jotka ovat vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden omatoimisuuden, itsenäisyyden ja taloudellisen aseman parantaminen. Analyysissä esitetyissä tekstikatkelmissa olevat kursivoinnit ovat tekemiäni. Niiden tarkoituksena on analyysin seuraamisen helpottaminen ja läpinäkyvyyden lisääminen.

5.1 Vammaispoliittinen muutos - potilaista aktiivisiksi kansalaisiksi

Valtioneuvoston (VN) vammaispoliittisessa selonteossa kuvataan vammaispolitiikan keskeistä tavoitetta seuraavasti:

(...) ”*Vammaispolitiikan haasteena on rakentaa yhteiskunta siten, että vammaiset henkilöt otetaan huomioon aktiivisina toimijoina ja vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan täysivaltaisina kansalaisina*” (...) (STM 2006b, 7).

Keskeisenä poliittisena ongelmana VN:n selonteossa esitetään se, miten yhteiskunnan tulee huomioida vammaiset henkilöt. Argumentaatiossa painotetaan sitä, miten täysivaltaisella kansalaisella on mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Euroopan neuvoston (EN) vammaispoliittinen toimintaohjelma määrittelee keskeiseksi poliittiseksi tavoitteeksi, VN:n selonteon tapaan, lisätä vammaisiksi määriteltyjen yhteiskunnallista osallistumista ja mahdollisuutta toimia aktiivisina kansalaisina. Tähän liittyen

toimintaohjelmassa korostetaan vammaiskäsityksen muuttamisen tärkeyttä. Käsityksen muuttamiseen tähtäävä argumentaatio sovitetaan yleisölle vetoamalla globalisaation, terveysolojen, teknologisen kehityksen, työtilanteen, väestörakenteen ja markkinatalouden tuomiin muutoksiin.

(...) ”Globalisaation tuomat mahdollisuudet ja haasteet, tieto- ja viestintäteknologian kehittyminen, työllisyys- ja työttömyystilanteen, terveysolojen, väestörakenteen ja muuttoliikkeen muutokset sekä markkinatalouteen siirtyminen muuttavat aluetta perinpohjaisesti. Monet näistä muutoksista ovat olleet myönteisiä ja siksi synnyttäneet toiveita ja odotuksia.” (STM 2006a, 33.)

Muutosten myönteisyyteen tukeutuen EN:n toimintaohjelmassa perustellaan sitä, miksi myös vammaiskäsityksen tulisi muuttua.

”Emme enää pidä vammaisia henkilöitä hoitoa *kaipaavina potilaina*, jotka eivät anna panostaan yhteiskunnan hyväksi, *vaan ihmisinä*, joiden nykyiset esteet on poistettava, jotta he voivat ottaa itselleen kuuluvan paikan yhteiskunnan *täysimääräisesti osallistuvina jäseninä*. (...) Siksi on edelleen helpotettava vammaiskäsityksen muuttumista vanhasta lääketieteellisestä tarkastelutavasta sosiaaliseen ja ihmisoikeuslähtöiseen malliin.

Painopiste on siirtynyt yksilöön keskittyvään yhdenmukaiseen ja integroituun lähestymistapaan, jossa kunnioitetaan jokaisen *vammaisen henkilön ihmisoikeuksia, perusvapauksia ja ihmisarvoa*. Siksi monissa Euroopan maissa on siirrytty edistämään aktiivista linjaa, joka täysivaltaistaa vammaiset ihmiset hallitsemaan *omaa elämänsä*” (...) (STM 2006a, 33.)

Vammaiskäsityksen muuttamisen tärkeyttä korostavan argumentaation premissinä on se, miten nyky maailman tilanteessa kaikkia yksilöitä tulee kunnioittaa. Näin tekstissä tuotetaan myönteistä kuvaa tulevaisuuden yhteiskunnasta, jossa vammaiset yksilöt ovat *yhteiskunnan täysimääräisesti osallistuvia jäseniä* toisin kuin ennen. Samalla tekstissä painotetaan sitä, miten *emme enää pidä vammaisia henkilöitä hoitoa kaipaavina potilaina*. Näin tekstissä korostuu kirjoittajien yksimielisyys vammaiskäsityksen muuttamisen tärkeydestä. Yksimielisyyteen nojautuen kirjoittajat ottavat tekstissä itselleen position, josta samanaikaisesti määrittellään sekä se, mitä on vammaisuus ja vammattomuus että se, mitä yhteiskunnan täysivaltainen jäsenyys on ja minkälaiselle ideaalille se perustuu.

Toimintaohjelmien esisopimuksena on yleisesti hyväksytty ja itsestään selvä yksimielisyyden premissi siitä, että täysivaltainen kansalaisuus on omatoimisuutta ja oman

elämän hallitsemista. Tämä premissi on havaittavissa sekä kansainvälisissä, valtakunnallisissa että kunnallisissa vammaispoliittisissa ohjelmissa. Esimerkiksi Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa (VAMPO) painotetaan kaikille kuuluvaa oikeutta vaikuttaa omaan elämäänsä seuraavasti:

”Kaikille ihmisille avoimessa, demokraattisessa yhteiskunnassa jokaisella ihmisellä tulee olla itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä.” (STM 2010, 17).

Premissinä vammaispoliittisen muutoksen tärkeyttä korostavassa argumentaatiossa on demokraattinen yhteiskunta, joka määritellään tekstissä sellaiseksi yhteiskunnaksi, jossa kaikilla kansalaisilla on *itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä*. Kansalaisten yhdenvertaisuuden kriteeriksi muodostuu *mahdollisuuksien yhdenvertaisuus*, jossa korostuu yksilöllä olevan oikeus valita itselleen paras vaihtoehto tarjolla olevista vaihtoehdoista. Mahdollisuuksien yhdenvertaisuudessa lähtökohtana ei ole taata kaikille yhdenvertaisia lopputuloksia vaan näkökulman mukaisesti yhdenvertaisuus toteutuu silloin, kun kaikilla yksilöllä on yhtäläiset valinnanmahdollisuudet. (ks. Keskitalo-Foley 2010, 23). Kansalaisuuden ideaaliksi määrittyy näin yksilö, joka pystyy vaikuttamaan omaan elämäänsä sekä tekemään itsenäisiä päätöksiä ja toimimaan itsenäisesti sekä valitsemaan tarjotuista mahdollisuuksista itselleen suotuisimman.

Vallitseva itsenäisyyttä ja vallinnanvapautta korostava käsitys täysivaltaisesta kansalaisesta on ristiriidassa tämänhetkisen Suomen lainsäädännön kanssa. Tästä johtuen VAMPO:n keskeisiksi poliittisiksi agendoiksi muodostuvat seuraavat kohdat:

Ensisijaista on niiden säädösten muuttaminen, jotka ovat käytännössä estäneet Suomea ratifioimasta allekirjoittamaansa YK:n yleissopimusta vammaisten henkilöiden oikeuksista.” (...)
”Kyse on vammaisten henkilöiden oikeudesta valita kotikuntansa, itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja sen rajoittamista koskevan sääntelyn selkiyttämisestä.”

Toiseksi painotetaan toimenpiteitä, joilla parannetaan *vammaisten henkilöiden sosioekonomista asemaa ja torjutaan köyhyyttä*. Työnteon tulee olla siihen *ensisijainen keino*. Silloin kun se ei ole mahdollista, tarvitaan hyvinvoinnin turvana *riittävä sosiaaliturva*. Kenenkään ei ole kohtuullista elää elämäänsä ilman mahdollisuutta elinolosuhteidensa kohentamiseen.

Kolmanneksi tulevat ne toimenpiteet, joilla varmistetaan *yksilöllisiä tarpeita vastaavien ja oikea-aikaisten erityispalvelujen* saatavuus maan eri puolilla.” (...) ”Neljänneksi on

välttämätöntä lisätä toimenpiteitä, joilla *rakennetaan esteetön ja saavutettava yhteiskunta.*” (...)

”Viidenneksi on tarpeen lisätä vammaistutkimusta, vahvistaa tietopohjaa sekä kehittää laadukkaita ja monipuolisia menetelmiä vammaispolitiikan suunnittelun, päätöksenteon ja seurannan tueksi. (STM 2010, 18–19.)

Poliittisten toimenpiteiden esittämisen yhteydessä muodostuu VAMPO:ssa käsitys siitä, mitkä ovat ensisijaisia kansalaisille kuuluvia oikeuksia ja mahdollisuuksia demokraattisessa yhteiskunnassa. Verratessa toimenpiteiden esittämisjärjestystä tekstin esisopimukseen oleelliseksi muodostuu poliittisten toimenpiteiden esittämisjärjestys. Ensisijaiseksi toimenpiteeksi muodostuu säädösten muuttaminen, jotta YK:n yleissopimuksen ratifiointi mahdollistuu. Esisopimuksena on tällöin se, että lukija ja kirjoittaja ovat yksimielisiä YK:n yleissopimuksen ratifioinnin tärkeydestä. Tämän jälkeen tekstissä muodostetaan sisältö sille, mitä tulee tehdä ja minkä takia sopimusta ei ole vielä ratifioitu.

Toisena poliittisena toimenpiteenä VAMPO:ssa korostetaan vammaisten sosioekonomisen aseman parantamista ja köyhyyden torjuntaa. Esisopimuksena on oletus siitä, että kirjoittaja ja lukija pitävät työntekoa ensisijaisena keinona sosioekonomisen aseman kohentamisessa. Tilanteessa, jossa työnteko ei ole mahdollista, tarvitaan muita keinoja hyvinvoinnin turvaamiseen. Poliittiseksi ongelmaksi muodostuu sosioekonominen asema suhteessa työntekoon ja sosiaaliturvaan. *Työnteko* ja sen osuus *sosioekonomisen aseman parantajana* muodostuu tekstissä itsestäänselvyydeksi ja ensisijaiseksi kansalaisuuden ihanteeksi, koska *kaikilla* tulee olla mahdollisuus elinolosuhteidensa kohentamiseen. Samalla, kun tekstissä korostetaan työnteon tärkeyttä, korostetaan siinä kaikille kuuluvaa *mahdollisuutta* vaikuttaa omiin elinolosuhteisiinsa. Sosiaaliturvasta muodostuu hyvinvoinnin turvaaja niille yksilöille, jotka eivät kykene täyttämään ensisijaisena olevaa työntekijäkansalaisuuden ihannetta. Kolmanneksi poliittiseksi toimenpiteeksi muodostuu *yksilöllisten ja erityispalveluiden* saatavuuden takaaminen. Neljäntenä toimenpiteiden *lisääminen*, joilla rakennetaan esteetön ja saavutettava yhteiskunta. Viidenneksi ja viimeiseksi poliittiselle agendalle nousee *tarve lisätä* vammaistutkimusta vahvistamaan tietopohjaa ja kehittämään menetelmiä vammaispolitiikan tueksi.

Tarkastellessa VAMPO:n poliittisten toimenpiteiden esittämisjärjestyksen suhdetta esisopimukseen korostuu se, miten osa-alueet suhteutuvat toisiinsa ja miten tietyt toimenpiteet muodostuvat ensisijaisemmiksi kuin toiset. Ensisijaiseksi toimenpiteeksi

muodostuvat kysymykset itsemääräämisoikeudesta ja siihen liittyvät lainsäädännölliset kysymykset. Toisena toimenpiteenä on esitetty sosioekonomisen aseman parantaminen, jossa ensisijaisena ja itsestäänselvyyttenä on se, että sosioekonomisen aseman parantaminen toteutuu työnteolla. Riittävä sosiaaliturva on puolestaan toissijainen keino hyvinvoinnin varmistajana silloin, kun työnteke ei ole mahdollista. Kansalaisuutta ensisijaisesti määrittäväksi ideaaliksi muodostuu sellainen yksilö, joka on itsenäinen, työssäkäyvä eikä ole sosiaaliturvasta riippuvainen. Tämän jälkeen VAMPO:ssa korostetaan toimenpiteitä, jotka kohdistuvat kansalaisuuden ideaalin ulkopuolella oleviin yksilöihin ja siihen, miten nämä yksilöt voisivat saavuttaa ideaalin. Erityispalvelut kohdistuvat yksilöille, joille erityispalvelut ”eivät riitä”. Esteetön ja saavutettava yhteiskunta puolestaan koskee yksilöitä, jotka kokevat nykyisen yhteiskunnan esteelliseksi. Erityispalveluista ja esteettömyydestä ”hyötyjistä” muodostuu näin vedenjakaja ”itsenäisen” ja ”apua” tarvitsevan kansalaisen välille, ensin mainitun ollessa ideaalia määrittävä.

Keskeisten toimenpiteiden esittelyn jälkeen VAMPO:ssa kuvataan vammaispoliittista tavoitetta seuraavasti:

(...) ” [S]uomi on sitoutunut edistämään kaikille avointa ja syrjimätöntä yhteiskuntaa. Perustuslaissa taataan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja kielletään syrjintä. Vammaisten henkilöiden *yhdenvertainen kohtelu* sekä *elämänhallinnan, työ- ja toimintakyvyn ja omatoimisuuden tukeminen* ovat olleet jo pitkään hallituksen keskeisiä vammaispoliittisia tavoitteita.” (STM 2010, 20.)

Aktiivisen kansalaisuuden takaamisesta vammaisiksi määritetyille yksilöille muodostuu vammaispolitiikan keskeinen tavoite. Näin ideaal kansalaisen premissiksi muodostuu elämänsä hallitseva, työ- ja toimintakykyinen sekä omatoiminen yksilö. Campbellin (2005, 111) mukaan riippumattomalle ja omatoimiselle yksilölle rakentuvan neoliberaalin kansalaisihanteen olevan mahdoton ”apua” tarvitseville yksilöille, koska neoliberaalisessa retoriikassa autonomisuus tarkoittaa lähes poikkeuksessa riippumattomuutta muista ihmisistä ja sosiaalipalveluista. Tällöin yksilöstä, joka esimerkiksi tarvitsee sosiaalipalveluita ja -turvaa, muodostuu premissin ulkopuolella oleva ei-täydellinen ja ontologialtaan negatiivinen yksilö (emt. 111–112). Autonomisuutta korostavan täysivaltaisen kansalaisihanteen ja ”riippuvuussuhteessa” olevan yksilön välille muodostuu ristiriitainen suhde, jossa samanaikaisesti sekä tuotetaan kansalaisuuden ideaalia, jota kaikki eivät voi täyttää, että perustellaan sitä, miten ideaalin ulkopuolella olevia tulisi tukea

vallitsevaa ideaalia kohti. Ideaalista muodostuu näin saavuttamaton niille yksilöille, jotka on määritelty vammaispolitiikan kohteiksi.

5.2 Omatoimisesti ja itsenäisesti suoriutuvan kansalaisen ideaalin ja ”apua” tarvitsevan yksilön välinen jännite

Kansalaisen omatoimisuutta ja itsenäisyyttä korostavassa retoriikassa on jatkuvasti läsnä ristiriitainen suhde ideaalin ja ”apua” tarvitsevien yksilöiden välillä. Riippuvuus muiden yksilöiden avusta muodostuu vammaispolitiikassa sellaiseksi, jota pyritään minimoimaan ja jota pidetään ei-toivottavana. Keskeisenä vammaispoliittisena tavoitteena onkin lisätä yksilöiden omatoimisuutta ja itsenäisyyttä, joiden nähdään olevan kansalaisten perusoikeuksiksi. Esimerkiksi Euroopan komission vammaisstrategiassa ja VAMPO:ssa vammaisille kuuluvia oikeuksia perustellaan seuraavasti:

”Avoin ja demokraattinen yhteiskunta tarjoaa jäsenilleen *mahdollisuuden* täysipainoiseen, hyvään ja mahdollisimman *itsenäiseen elämään* kaikkina ikäkausina. On tärkeää, että jokainen voi suunnitella elämäänsä siten, että se parhaiten vastaa hänen ja hänen läheistensä tarpeita ja toiveita kunakin ikäkautena. Kaikilla tulee olla yhtäläinen *mahdollisuus tavoitella ja toteuttaa* itselleen hyvää elämää.” (STM 2010, 33–34.)

”Vammaisten ja heidän perheidensä pitäisi voida osallistua *muiden kanssa yhdenvertaisesti* kaikkeen *yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen toimintaan*. Heidän on voitava käyttää *oikeuksiaan kansalaisina*, mukaan luettuna oikeus liikkumisen vapauteen, asuinpaikan ja -tavan valintaan, ja kulttuuri-, vapaa-aika- ja urheilutoiminnan on oltava heidän saatavillaan täysimääräisesti..” (...) (Euroopan komissio 2010, 2.)

Vammaispoliittisissa ohjelmissa perustellaan sitä, miten kaikille kansalaisille kuuluvat yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet. Tällaisessa retoriikassa rakennetaan universaalia käsitystä sellaisesta kansalaisuuden ideaalista, jossa kaikilla yksilöillä on samat oikeudet ja yhdenvertaiset mahdollisuudet tavoitella itselleen hyvää elämää sekä osallistua yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen toimintaan.

Yuval-Davisin (1997, 57) mukaan keskustelu universaaleista oikeuksista on ongelmallinen, koska oikeudet ovat lähes aina muodostuneita tietystä hegemonisesta diskurssista¹ käsin. Tällainen diskurssi myös määrittää rajat sekä oikeuksille että erilaisuudelle. Inklusioon ja valtauttamiseen tähtäävän politiikan päämääräksi muodostuu usein ulossuljettujen ryhmien integroiminen osaksi vallitsevaa kulttuuria. Tällaisessa inklusiopolitiikassa ei kyseenalaisteta vallitsevia kulttuurisia käytäntöjä eikä sitä, miten ne sulkevat ulkopuolelleen yksilöitä ja sosiaalisia ryhmiä. Yuval-Davis korostaakin keskustelun universaaleista oikeuksista olevan harvoin universaalia vaikka keskustelussa käytetty terminologia on universalistista. (ks. emt. 56–59.) Vammaispolitiikassa universaaleja oikeuksia ja mahdollisuuksia korostavassa retoriikassa painotetaan sitä, miten vammaisten ihmisten osallisuutta ja omatoimisuutta tulisi lisätä. Omatoimisuus ja osallisuus muodostuvat tarkoittamaan sitä, että yksilö on omatoiminen ollessaan riippumaton muista yksilöistä ja pystyessään itsenäisesti osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Keskeiseksi poliittiseksi tavoitteeksi muodostuu näin se, miten kansalaisuuden ihanteen ulkopuolella olevien yksilöiden toimintamahdollisuuksia tulee parantaa, jotta yksilöillä on mahdollisuus itsenäiseen toimintaan.

Vallitsevan kulttuurisen kansalaisuuden ideaalin perustuessa ihanteelle toimintakykyisestä ja omatoimisesta kansalaisesta esitetään poliittisena ongelmana se, miten väestönmuutos tuottaa tulevaisuudessa yhteiskunnallisia haasteita.

”Ikääntyessä ihmisen toimintakyky laskee. Monet vammautuvat vanhentuuksaan ja vammaiset ihmiset vanhenevat vammojensa kanssa. Ikääntyvän väestön määrä lisääntyy. Nämä ovat *ajankohtaisia ja lähivuosien yhteiskunnallisia haasteita.*” (STM 2006b, 14.)

Tällaisessa kulttuurisessa ympäristössä toimintakyvyn laskemisesta, vanhenemisesta ja vammoista muodostuu poliittinen haaste. Vallitsevana kansalaisuuden ideaalina on yksisuuntainen terve ja toimintakykyinen yksilö, joka on kansalaisuutta määrittävä ideaali ja inklusioon tähtäävän politiikan lähtökohta. (ks. Snyder & Mitchell 2010).

Esimerkiksi VAMPO:ssa esteettömien ja saavutettavien viestintäratkaisujen tarvetta korostavassa retoriikassa kuvataan väestörakenteen monimuotoistumista ja ikääntymistä yhteiskunnallisena muutoksena.

¹ Hegemonisen diskurssin käsitteellä tarkoitan yleisesti jaettyä ja hyväksyttyä tietoa sekä puhetapaa tietystä aihealueesta (ks. Jokinen 2004, 193).

(...)Esteettömien ja saavutettavien tieto- ja viestintäratkaisujen tarve kasvaa lähivuosina. Yksilöllisten viestintätapojen ja puhetta tukevien ja korvaavien viestintäkeinojen ja -menetelmien samoin kuin selkokielisen materiaalin käytön tarve lisääntyy väestörakenteen monimuotoistuuessa ja väestön ikääntyessä. (STM 2010, 35–36.)

Argumentoinnin lähtökohtana on se, miten erilaisten tieto- ja viestintäratkaisujen tarve kasvaa kun väestörakenne *monimuotoistuu* ja *ikäääntyy*. Painottamalla väestörakenteen muutosta tuotetaan tekstissä käsitystä alkuperäisestä ja homogeenisestä väestöstä ja siitä, miten se on nyt muuttumassa ja miten tämä muutos lisää apuvälineiden tarvetta. Tämän homogeenisen väestöryhmän ulkopuolelle määritellyt ja väestörakennetta monimuotoistavat yksilöt puolestaan tarvitsevat tukea selviytyäkseen yhteiskunnassa omatoimisesti.

Esimerkiksi yhtenä omatoimisuuden lisäämisen mahdollistajana vammaispoliittisissa ohjelmissa korostetaan tietotekniikkaa.

”Uusi tieto- ja viestintäteknologia mahdollistaa vammaisten ihmisten aiempaa suuremman itsenäisyyden ja elämänhallinnan. (...) Vammaiset ihmiset itse, heidän läheisensä sekä yhteiskunnan eri toimijat tarvitsevat myös lisää tietoa elämää helpottavista, itsenäistä suoriutumista ja kommunikointia tukevista uusista ratkaisuista.” (STM 2010, 33.)

Tietoteknologian tuomia mahdollisuuksia korostavassa argumentaatiossa painotetaan sitä, miten tietoteknologia lisää vammaisten yksilöiden *elämänhallintaa* sekä *itsenäistä suoriutumista*. Samalla, kun tekstissä korostetaan vammaisten yksilöiden hyötyjä teknologiasta, tuotetaan tekstissä myös käsitystä siitä, mitä on ”normaali” kansalaisuus. Normaaliutta ja kansalaisuuden ideaalia tuotetaan erotteluissa, joissa määritellään se, mitä ideaalin ulkopuolella olevat yksilöt tarvitsevat pystyäkseen suoriutumaan ideaalin mukaisesti mahdollisimman itsenäisesti (ks. Popkewitz ja Lindblad 2000, 23). Vastaavanlainen argumentaatio on esillä esteettömyyden tärkeyttä korostavassa retoriikassa.

Esteettömiä liikennejärjestelmiä koskevan politiikan laatiminen ja toteuttaminen kaikilla tasoilla voi parantaa huomattavasti monien vammaisten henkilöiden elämänlaatua ja olla yhtäläisten mahdollisuuksien, *itsenäisen elämän, aktiivisen yhteisön sosiaaliseen ja kulttuurielämään osallistumisen sekä työllistymisen edellytys*” (STM 2006a, 48–49).

Argumentaatiossa painotetaan sitä, miten esteettömät liikennejärjestelmät voivat parantaa yksilöiden itsenäistä suoriutumista ja sitä, miten esteettömät ratkaisut voivat olla edellytys

yhtäläisille mahdollisuuksille osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Keskeiseksi yhteiskunnalliseksi toiminnaksi määritellään tekstissä osallistuminen yhteisön toimintaan ja työllistyminen. Tällaisessa erottelussa vahvistetaan käsitystä ”normaalista” kansalaisesta ja sen ideaalista, joka on itsenäinen, aktiivinen ja työssä käyvä yksilö.

Galvin (2006, 503) painottaa neoliberalistisen kansalaisideaalin korostavan yksilön itsenäisyyttä, omatoimisuutta ja aktiivisuutta. Tällainen kansalaisuuden ideaali tuottaa sen, etteivät ideaalin ulkopuolelle määritetyt yksilöt pysty vastaamaan vallitsevan ideaalin vaatimuksille. Ainoa mahdollisuus ideaalin ulkopuolella olevilla yksilöillä on jäljitellä vallitsevaa ideaalia (emt. 504–505; ks. myös Campbell 2009, 24–29). Esimerkiksi esteettömien ratkaisujen ja uuden teknologian tuomia mahdollisuuksia korostavassa retoriikassa painotetaan tekijöitä, jotka lisäävät vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden omatoimisuutta ja itsenäisyyttä. Samalla tällaisessa retoriikassa tuotetaan käsitystä sekä siitä, mitä omatoimisuus ja itsenäisyys ovat että siitä, mitä on oikeanlainen ja tavoiteltava kansalaisuus, joita ideaalin ulkopuolella olevien tulee jäljitellä.

Esimerkiksi EU:n vammaispoliittisessa strategiassa korostetaan sitä, miten komissio pyrkii poistamaan vammaisten jokapäiväisessä elämässä kokemat esteet.

”Komissio tekee työtä poistaakseen esteet, joita vammaiset ihmiset kohtaavat jokapäiväisessä elämässään yksityishenkilöinä, kuluttajina, opiskelijoina ja taloudellisina ja yhteiskunnallisina toimijoina.” (...) (Euroopan komissio 2010, 2).

Keskeiseksi tavoitteeksi tekstissä esitetään se, miten esteiden poistamisella pyritään mahdollistamaan vammaisiksi määritetyille yksilöille elämä vallitsevan ideaalin mukaisesti. Samalla tekstissä uusinnetaan käsitystä siitä, mitä ulottuvuuksia täysivaltainen kansalaisuus pitää sisällään. Yllä olevassa tekstissä keskeisiksi kansalaisuuteen kuuluviksi ulottuvuuksiksi määritellään muun muassa opiskeleminen sekä osallistuminen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan.

Vammaisten kokemien yhteiskunnallisten esteiden poistaminen on keskeisessä osassa vammaispoliittista retoriikkaa. Tähän liittyen korostetaan sitä, miten vammaisuutta määriteltäessä vammaispolitiikassa tulee siirtyä yksilökeskeisestä ja lääketieteellisestä lähestymistavasta sosiaaliseen lähestymistapaan. Tämä määrittelytavan muutoksen korostaminen ei vammaispolitiikassa tarkoita sitä, että kansalaisuuden ideaali muuttuisi (ks. Galvin 2006, 505). Poliittisena tavoitteena ei myöskään ole yhteiskunnan muuttaminen (vrt.

Oliver 1996) vaan sen keskeisenä tavoitteena vaikuttaa olevan tuottaa vammaispolitiikan kohteiksi määritellyille yksilöille mahdollisuus jäljitellä vallitsevaa itsenäisyyttä ja omatoimisuutta ihannoivaa kansalaisuuden ideaalia. Samalla, kun vammaispolitiikassa painotetaan yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisen tärkeyttä osana täysivaltaista kansalaisuutta, määritetään siinä myös sitä, minkälainen osallistuminen on tavoiteltavaa ja mitä se tarkoittaa. Tämän tavoiteltavan ulkopuolelle rajautuville yksilöille pyritään vammaispolitiikassa tuottamaan mahdollisuus sopeutua vallitsevaan käsitykseen täysivaltaisesta kansalaisuudesta ja jäljitellä sitä. Tällaisessa määrittelyssä uusinnetaan käsitystä siitä, mitä on itsenäisyys, omatoimisuus, oikeanlainen ja tavoiteltava kansalaisuus sekä yhteiskunnallinen osallistuminen. Määrittely määrittää myös sen, kenelle vallitseva kansalaisuuden ideaali ei ole mahdollinen. Ideaalin ulkopuolelle rajautuvat lähes kaikki vammaispolitiikan kohteiksi määritellyt yksilöt. Tämä tuottaa politiikan kohteiksi määritetyille yksilöille myös sen, että heidät käsitetään aina jotenkin puutteellisina ja eitäydellisinä yksilöinä, koska he eivät vastaa vallitsevaa käsitystä omatoimisesta, itsenäisestä ja työssäkäyvästä kansalaisesta.

5.3 Omatoiminen työntekijäkansalaisuus ideaalina ja ruumiillisen puutteellisuuden tuottajana

Itsenäiseen ja omatoimiseen kansalaisuuden ideaaliin sisältyy oleellisesti taloudellinen ulottuvuus. Taloudellisuus viittaa kansalaisuuden ideaalissa siihen, miten yksilöiden yhteiskunnallinen osallistuminen ja itsenäisyys lisääntyvät kun heillä on mahdollisuus turvata oma toimeentulonsa palkallisella työllä. Työntekijäkansalaisuutta ja taloudellista itsenäisyyttä korostavassa retoriikassa painotetaan sitä, miten demokraattisessa yhteiskunnassa jokaiselle sen kansalaiselle tulee taata mahdollisuus kouluttautua ja työllistyä.

Esimerkiksi EU:n vammaisstrategiassa koulutuksen merkitystä korostetaan siitä saatavilla hyödyillä.

”EU:n vammaisstrategiassa vuosille 2010–2020 korostetaan laadukkaan koulutuksen ja elinikäisen oppimisen *yhdenvertaista saatavuutta*. Ne ovat keskeisiä tekijöitä, joiden avulla

vammaiset ihmiset *voivat osallistua täysivaltaisesti yhteiskunnan toimintaan ja parantaa elämänlaatuaan.*” (Euroopan komissio 2010, 4.)

Kouluttautuminen muodostuu tekstissä itsestäänselvyydeksi ja tavoiteltaviksi, koska se takaa yksilölle mahdollisuuden osallistua yhteiskunnan toimintaan. Vastaavanlainen koulutuksen tärkeyttä painottava argumentaatio on esillä VAMPO:ssa.

”Jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen sekä *yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta.* Vammaiset lapset ja nuoret käyvät koulua ja opiskelevat yhdessä ikätovereidensa kanssa. Lähtökohtana on koko ikäluokalle yhdenvertaisesti *toteutettavat mahdollisuudet koulunkäyntiin, koulutukseen ja ammatin hankintaan.*” (...) (STM 2010, 77.)

Oikeutta maksuttomaan perusopetukseen ja *yhdenvertaisia mahdollisuuksia* koulutukseen sekä ammatinhankintaan perustellaan sillä, että ne ovat kaikille kansalaisille kuuluvia oikeuksina. Lähtökohtana on se, että kaikki kansalaiset kouluttautuvat ja työllistyvät. Työllistymisen tärkeyttä korostavassa retoriikassa painotetaan sitä, miten palkkatyö lisää kansalaisten osallisuutta, itsenäisyyttä ja taloudellista riippumattomuutta.

”Laadukkailla työpaikoilla taataan *taloudellinen riippumattomuus*, edistetään henkilökohtaista kehitystä ja tarjotaan paras suoja köyhyyttä vastaan.” (...) (Euroopan komissio 2010, 3).

”Työllistyminen on kaikkien työikäisten kansalaisten *osallisuuden ja taloudellisen riippumattomuuden* keskeinen edellytys” (...) (STM 2006a, 45).

”Palkallinen työnteko on *osallisuuden ja taloudellisen itsenäisyyden* kivijalka. Työ tarjoaa kaikille ihmisille mahdollisuuden rakentaa omaa hyvinvointia, torjua köyhyyttä ja syrjäytymistä. Siksi työhön *osallistumisen mahdollisuudet* tulee turvata kaikille.” (...) (STM 2010, 90.)

”Elannon hankkiminen *valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla* on jokaisen perustuslaillinen oikeus” (...) (STM 2006b, 12).

Palkallisen työntekoa tärkeyttä korostavissa argumenteissa korostetaan yksilön itsenäisyyden lisääntyvän silloin, kun hän työllistyy palkkatyöhön. Tällaisen näkemyksen mukaan yksilö on taloudellisesti itsenäinen ja omatoiminen silloin, kun hän on riippumaton yhteiskunnallisista palveluista ja sosiaaliturvasta.

Edelliseen liittyen perustellaan kuntouttamista ja sen tärkeyttä korostamalla sitä, miten se lisää yksilöiden itsenäisyyttä ja taloudellista riippumattomuutta sekä työkykyä.

(...) ”Työelämässä pysymisen ja jaksamisen tukena on toimiva, epäkohtiin puuttuva työterveydenhuolto ja tarvittaessa oikea-aikainen ammatillinen kuntoutus. Työkykyä tukeva onnistunut kuntoutus vahvistaa vammaisen *henkilön yhteiskunnallista osallisuutta ja edistää taloudellisesti kestävä vammaispolitiikan toteuttamista.*” (STM 2010, 91–92.)

(...) ”Kuntoutus on myös yksi ihmisarvon takeista ja lievittää vammaisille yhteiskunnallisista syistä aiheutuvia vaikeuksia. Sen tulisikin olla jokaisen yhteiskunnan tärkeimmistä tavoitteista. Yhtenäisen vammaisia henkilöitä koskevan kuntoutuspolitiikan tulisi tätä suositusta kunnioittaen pyrkiä ehkäisemään *toimintarajoitteiden pahenemista, lievittämään niiden vaikutuksia, parantamaan vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta* ja varmistamaan heidän *taloudellinen riippumattomuutensa ja täysi integroitumisensa yhteiskuntaan.*” (STM 2006a, 54.)

Argumentaatiossa painotetaan sitä, miten vammoista muodostuu yksilölle haittaa ja miten vammat estävät yksilön itsenäisyyden ja taloudellisen riippumattomuuden. Vammoista koituiin seurauksiin nojaten perustellaan teksteissä yhteiskunnan velvollisuutta kuntouttaa yksilöitä. Kuntouttamisen tärkeyttä perustellaan sekä sillä, että se lisää yksilön yhteiskunnallista osallisuutta että siitä on taloudellista hyötyä sekä yksilölle että yhteiskunnalle.

Campbell (2009, 39) korostaa vammaisuuden olevan ontologialtaan negatiivista erityisesti sen vuoksi, koska vammat häiritsevät sosiaalista ja taloudellista järjestystä eivätkä ne täten sovi ideaaliin omatoimisesta ja taloudellisesti itsenäisestä kansalaisesta. Tämä on myös havaittavissa kuntouttamisen tärkeyttä korostavassa retoriikassa, jossa yksilön vammoiksi määritellyt ruumiilliset ominaisuudet muodostuvat poikkeuksesta ei-toivottaviksi ja sellaisiksi, joista yksilön tulee päästä eroon, jos se vain on mahdollista. Vammaisen ruumis sijoittuu täten taloudellisesti tuottavan ja työntekijäideaalin ulkopuolella, jolloin vammoja sisältävästä ja työntekoa estävästä ruumiista muodostuu ”viallinen” (ks. Galvin 2006). Viallisuutta korostavassa kuntouttamisretoriikassa painotetaan myös sitä, miten yhteiskunta on velvollinen tukemaan yksilöä, jotta hän pystyy korjaamaan ja muokkaamaan ruumistaan mahdollisimman lähelle vallitsevaa työntekijäkansalaisen ideaalia (ks. Campbell 2009, 34–36). Vammat paikantuvat näin yksilölliseksi ”viaksi”, jotka estävät taloudellisen itsenäisyyden ja omatoimisuuden.

Tilanteissa, joissa työnteko eikä ruumiin ”viallisuuden” korjaaminen ole mahdollista, korostetaan yhteiskunnan velvollisuutta huolehtia kansalaisistaan turvaamalla heidän toimeentulonsa.

Jokaisella on oikeus perustoimeentulon turvaan. *Työ on toimeentulon ensisijainen* lähde ja keino vaikuttaa *omaan taloudelliseen asemaan*. Sosiaaliturva toimii hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistajana silloin, kun työnteko ei eri syistä ole mahdollista. (...) *Sosiaaliturva on toissijainen* keino varmistaa työikäisten kansalaisten hyvinvointia ja tasoittaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta.” (...). (STM 2010, 109).

Toimeentuloa ja sen turvaamista koskevassa retoriikassa painotetaan sitä, miten työnteon tulee olla ensisijainen keino vaikuttaa omaan toimeentuloonsa. Tällöin sosiaaliturva määritellään toissijaiseksi keinoksi varmistaa yksilöiden toimeentulo ja hyvinvointi. Ensi- ja toissijaisuutta korostavassa argumentaatiossa muodostetaan sosiaaliturvasta ja työteosta toisilleen vastakkaiset tavat vaikuttaa omaan hyvinvointiin. Sosiaaliturva, toissijaisena keinona, määrittyy koskemaan yksilöitä, jotka eivät pysty täyttämään ensisijaista ja ideaalia tapaa vaikuttaa omaan toimeentuloonsa työllä. Sosiaaliturvan ollessa toissijainen keino toimeentulon turvaajana korostetaan esimerkiksi VAMPO:ssa kohtuullisen toimeentulon tärkeyttä sillä, ettei sosiaaliturvan varassa elävillä ole samanlaisia *mahdollisuuksia* vaikuttaa *taloudelliseen itsenäisyyteensä tai elintasoonsa kuin suurimmalla osalla muita kansalaisia*.

(...) ”Koko työikänsä kansaneläkkeen varassa eläville vammaisille henkilöille on erityisen tärkeää *kohtuullisen* toimeentulon turvaaminen. Heillä ei eri syistä ole ollut samanlaisia *mahdollisuuksia* vaikuttaa *taloudelliseen itsenäisyyteensä tai elintasoonsa kuin suurimmalla osalla muita kansalaisia*. Vähimmäiseläkkeen tason tulee olla *kohtuullinen*, jotta myös vammaisilla henkilöillä on edellytykset toimia täysivaltaisina kansalaisina ilman syrjintää.” (...). (STM 2010, 110.)

Työnteon ollessa keskeinen itsenäisyyttä ja omatoimisuutta määrittävä tekijä pitää tällainen näkemys sisällään toiveen siitä, että kaikki kansalaiset ovat taloudellisesti tuottavia. Uusliberalismin hengessä vammaispolitiikassa korostetaankin sitä, miten jokaiselle tulee taata yhdenvertaiset mahdollisuudet tavoitella tällaista työntekijäkansalaisuuden ideaalia.

Tällainen mahdollisuuksien yhdenvertaisuutta painottava retoriikka perustuu Keskitalo-Foleyn ja kumppanien (2010, 24–25) mukaan individualistiselle näkemykselle. Individualistisessa retoriikassa yksilö irrotetaan sosiaalisista siteistään ja painotetaan

yksilön omaa vastuuta valinnoistaan. Vammaispolitiikassa yhtäläisiä kouluttautumisen- ja työllistymismahdollisuuksia korostavassa retoriikassa painotetaan sitä, miten vammaisiksi määritellyillä yksilöillä tulee esimerkiksi olla mahdollisuus saada *kykijensä ja tarpeidensa* mukaisesti myös *muuta kuin perusopetusta*. Tällaisessa mahdollisuuksien yhdenvertaisuutta korostavassa näkemyksessä vammaisiksi määritetyt rajataan ideaalin mukaisen perusopetuksen ulkopuolelle, jolloin heille tarjotaan yhdenvertaisuuden nimissä muuta opetusta. Tällainen ”muu opetus” tarkoittaa lähes poikkeuksetta erityisopetusta, jonka tavoitteet vaihtelevat yleisestä opetussuunnitelmasta elämäntaitojen opettelemiseen ja kuntouttamiseen (ks. Hakala 2010). Vastaavanalainen mahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja individualismia korostava retoriikka on esillä työllistymismahdollisuuksissa ja siinä, miten kaikilla kansalaisilla tulee olla mahdollisuudet työllistyä.

Työntekijäkansalaisuuden ideaali perustuu näkemykseen, jonka mukaan yksilön yhteiskunnallinen osallistuminen ja itsenäisyys lisääntyvät silloin, kun hän ei ole riippuvainen sosiaaliturvasta. Itsenäisyys muodostuu vammaispoliittisissa ohjelmissa tarkoittamaan pääasiassa sitä, että yksilö on silloin itsenäinen kun hän pystyy toimimaan yhteiskunnassa ilman muiden apua. Itsenäisyyteen vedoten perustellaan myös kuntouttamisen tärkeyttä. Tällaisessa retoriikassa vammat muodostuvat poikkeuksetta ei-toivotuksi, viallisuudeksi ja kansalaisuuden ideaalin vastaisiksi. Ruumiillista puutteellisuutta ja kuntouttamisen tärkeyttä korostavassa retoriikassa painottuu yhteiskunnan velvollisuus tukea yksilöä muokkaamaan ruumistaan vastaamaan vallitsevaa ihannetta, jotta yksilö pystyy työskentelemään yhteiskunnan asettaman ideaalin mukaisesti. Tilanteissa, joissa muokkaaminen ei ole mahdollista, paikantuu yksilö yhä kauemmaksi työntekijäkansalaisen ideaalista. Täysivaltaisen kansalaisuuden keskeiseksi määrittäjäksi muodostuu näin omatoiminen, itsenäinen ja taloudellisesti toimelias yksilö, jota pidetään sekä toivottavana että tavoiteltavana (ks. myös Keskitalo-Foley et al 2010). Yksilöt, jotka rajautuvat ihanteen ulkopuolelle, paikantuvat ei-toivottavaan tilaan. Tämä tila on ontologialtaan negatiivinen.

6 Kyvykkyysihanteet kansalaisen toimintamahdollisuuksien määrittäjänä ja tuottajana

Edellisessä luvussa tarkastelin eurooppalaisia ja valtakunnallisia vammaispoliittisia dokumentteja ja sitä, miten kyvykkyysihanteet määrittelevät niissä rakentuvaa täysivaltaisen kansalaisen ideaalia. Keskeisiksi kansalaisuuden ideaalia määrittäviksi tekijöiksi muodostuivat yksilön omatomisuus, itsenäisyys ja riippumattomuus yhteiskunnallisista tuista. Tässä luvussa tarkastelen kunnallisia vammaispoliittisia ohjelmia ja sitä, miten niissä kyvykkyysihanteet määrittelevät yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina. Kunnallisia vammaispoliittisia ohjelmia analysoidessani keskityn tarkastelemaan vammaisten yksilöiden yhteiskunnallista osallistumis- ja työllistymismahdollisuuksia korostavaa retoriikkaa. Tarkasteluni rajautuu kyseisiin osaluokkiin siksi, että ne muodostuivat keskeisiksi täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalia määrittäviksi tekijöiksi eurooppalaisissa ja valtakunnallisissa vammaispoliittisissa linjauksissa.

6.1 Vammaisen ruumis taloudellisena kysymyksenä

”Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään kaikille avointa yhteiskuntaa. (...) Vammaisten henkilöiden osallisuus toteutuu, kun heihin suhtaudutaan myönteisesti, heidän tarpeensa otetaan huomioon ja rajoittavat esteet ennakoidaan, tunnistetaan ja poistetaan.” (Seinäjoen kaupunki 2010, 4.)

Kunnallisissa vammaispoliittisissa dokumenteissa poliittiset agendat noudattavat kansainvälisiä ja valtakunnallisia vammaispoliittisia linjauksia, joissa keskeisenä tavoitteena on lisätä vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden yhteiskunnallista osallisuutta. Argumentaatio on tämän vuoksi kunnallisissa vammaispoliittisissa ohjelmissa sovitettu kansainvälisiä toimintalinjoja noudatteleviksi. Esisopimuksena kunnallisissa vammaispoliittisissa ohjelmissa on se, että kaikkien vammaispoliittisten toimenpiteiden tulee lisätä vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden itsenäisyyttä, omatomisuutta ja mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan. Osallisuuden lisäämistä korostavassa retoriikassa keskeisiksi poliittisiksi kysymyksiksi muodostuvat vammaisiksi määriteltyjen

yksilöiden tarpeet ja se, miten ne tulee huomioida kunnallisessa suunnittelussa. Tarpeista muodostuu kunnallisissa vammaispoliittisissa dokumenteissa poikkeuksetta taloudellinen kysymys, joka koskee niin palveluiden järjestämistä kuin esteettömän ympäristön rakentamista.

(...) ”*Niukkenevien resurssien aikakautena* ei vammaisten oikeudet turvaavaa kestävää kehitystä voida varmistaa vammaisille kohdistetuin *erityisjärjestelyin*. Siksi päämäärään pyritään sisällyttämällä vammaiskysymykset osaksi yleistä kunnallista suunnittelua ja toimintatapaa. Tavoitteena on vammaisten henkilöiden selviytyminen yhteiskunnan yleisillä palveluilla.” (Läntinen peruspalvelupiiri, 2009, 7.)

Edellisessä Läntisen peruspalvelupiirin vammaispoliittisessa ohjelmassa painotetaan sitä, miten vammaisille ei voida turvata niukkenevien resurssien aikakautena erityisjärjestelyitä. Argumentaatiossa muodostetaan käsitystä siitä, miten tietyt yksilön tarvitsevat jotain ”erityiseksi” luokiteltua. Erityisyydestä muodostuu puolestaan jotain sellaista, joka vie kunnan taloudellisia resursseja ja siksi se tulee huomioida suunnitteluvaiheessa.

Esimerkiksi Hausjärven kunnan vammaispoliittisessa ohjelmassa korostetaan erityisyyteen sisältyvää taloudellista ulottuvuutta seuraavasti:

”Yhteiskunnan toiminnallista avoimuutta ja saavutettavuutta voidaan parantaa rakentamalla tavanomaisten järjestelmien sisään se ”erityinen”, jota tarvitaan esteiden poistamiseksi. (...) ”Erityinen” ei siis saa olla mitään sellaista, minkä *kustannukset maksaa* joku muu kuin palvelun tai toiminnan tavanomainen järjestäjä. Kunnan palveluiden tulee olla kaikkien kuntalaisten saatavilla. Vammaiset ihmiset ovat yhteiskunnan jäseniä ja kuntalaisia aivan niin kuin muutkin ihmiset.” (Hausjärven kunta 2010, 3)

Erityinen viittaa vammaispoliittisissa ohjelmissa pääasiassa siihen, miten yksilö tarvitsee jotain ”tavallisesta” poikkeavaa. Vehmas (2005b, 134) korostaa ”erityisen” ja ”erityisen tarpeen” määräytyvän sen mukaan mitä pidetään yhteiskunnassa tärkeänä. Käsitteenä ”erityinen tarve” viittaa normatiiviseen arvoarvostelmaan, eikä käsitteen määrittelyssä ole kyse empiirisen faktan löytämisestä. Erityisyyttä korostava retoriikka muodostaa myös mielikuvan, jonka mukaan erityiset tarpeet olisivat empiirisen tutkimuksen avulla löydettäviä yksilöissä olevia ”vikoja”. (emt. 134–135.)

Vammaisuuden taloudellista ulottuvuutta korostavassa retoriikassa ”erityinen” viittaa pääsääntöisesti yksilöihin ja heidän kykyihinsä. Tämä osaltaan sekä rajaa yksilöiden toimintamahdollisuuksia että määrittelee sitä, mitkä kyvyt ovat ideaaleja ja taloudellisesti

toivottavia. Yksilön kykyjen muodostuessa taloudelliseksi kysymyksesi argumentoidaan esimerkiksi esteettömäksi määritellyn rakentamisen tarpeellisuutta vetoamalla siitä saatavaan taloudelliseen hyötyyn.

”Vammaisia henkilöitä palvelevat ratkaisut palvelevat kaikkia kuntalaisia niin vanhuksia, lastenvaunujen kanssa liikkuvia vanhempia, pitkäaikaissairaita kuin myös vammaisia. Kun *vammaisten henkilöiden tarpeet otetaan huomioon jo suunnitteluvaiheessa*, ne eivät lisää *rakentamiskustannuksia*. Näin vältetään jälkikäteen tehtäviltä muutoksilta, jotka ovat usein kalliita.” (Kouvolan kaupunki 2010, 8.)

(...) ”Kunnan tulee kehittää liikuntarajoitteisten, vammaisten henkilöiden ja lasten liikkumisen helpottamiseksi julkista liikennettä niin kaluston, henkilökunnan kuin koko liikennejärjestelmän kannalta.” (...) ”Liikennejärjestelyt ovat näin *kustannustehokkaimpia* ja parhaimpia myös *keskiverto käyttäjän* kannalta.” (Nastolan kunta 2009, 7-8.)

Edellä olevien katkelmien argumentaatiossa korostuu vammaisten tarpeiden huomioiminen ja niiden suhde kustannuksiin. Taloudellisuutta ja tarpeita korostavan argumentaation nojautuessa yksilölliseen näkemykseen vammaisuudesta muodostuu yksilön kyvyistä poliittinen ongelma. Vammaisia yksilöitä ”palvelevien” ratkaisujen tarpeellisuutta perustellaan myös korostamalla sitä, miten myös muut kansalaiset hyötyvät näistä järjestelyistä. Tällaisessa retoriikassa muiksi hyötyjiksi määritellään pääsääntöisesti vanhat yksilöt, lasten kanssa liikkuvat ja pitkäaikaissairaat. Hyötyjien ulkopuolelle puolestaan rajautuvat itsenäisesti liikkuvat kansalaiset.

Vastaavanlaiset perustelut ovat esillä silloin kun perustellaan sitä, miten esteettömät ratkaisut lisäävät vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden omatoimisuutta. Tällaisessa retoriikassa korostetaan sitä, miten erilaisten esteettömien ratkaisujen avulla yksilön omatoimisuus lisääntyy ja miten ratkaisut palvelevat myös ”muuta väestöryhmiä”.

”Tavoitteena onkin rakentaa kaikille jyvaskyläläisille sopiva esteetön ympäristö itsenäisen elämän tukemiseksi myös kodin ulkopuolelle, koko elin- ja toimintaympäristöön. Julkisten rakennusten ja ympäristöjen sekä kulkureittien *esteettömyyden parantaminen vähentää avun tarvetta, lisää huomattavasti omatoimisuutta ja näin myös palvelujen saavutettavuutta.*” (...) (Jyväskylän kaupunki 2010, 33.)

(...) ”[E]steettömyydellä ja saavutettavuudella tarkoitetaan laajasti *itsenäistä suoriutumista* sekä fyysisesti että taloudellisesti, eli ympäristön ja palvelujen soveltuvuutta kaikille vammasta ja toimintakyvyn rajoitteista huolimatta. Esteettömyyden toteutuminen palvelee

vammaisten henkilöiden lisäksi myös muita väestöryhmiä, *esimerkiksi ikääntyneitä, maahanmuuttajia ja lapsiperheitä.*” (...) (Vaasan kaupunki 2009, 23.)

Poikkeuksetta sekä esteettömyyttä että erityisyyttä ja niiden huomioimisen tärkeyttä painottavassa retoriikassa keskeiseksi nousee se, miten vammaisiksi määritellyt yksilöt tuottavat kunnille lisäkustannuksia ja miten ”muut väestöryhmät” hyötyvät näistä ratkaisuista. Tällaisessa retoriikassa myös ”muiksi väestöryhmiksi” määritellyistä ryhmistä muodostuu vammaispalveluista ja -järjestelyistä hyötyjiä sekä mahdollisia käyttäjiä ja sellaisia yksilöitä, jotka eivät täysin vastaa käsitystä vallitsevasta ideaalikansalaisesta. Hyötyjien ulkopuolelle jäävät poikkeuksetta terveet, omatoimiset ja työssäkäyvät aikuiset.

6.2 Ruumiillisen puutteellisuuden pakotettu toistaminen

Kunnallisissa vammaispoliittisissa dokumenteissa keskeisenä poliittisena kysymyksenä ovat sosiaali- ja terveystalvet ja se, kenellä on oikeus näihin palveluihin. Pääsääntöisesti palveluita koskeva retoriikka nojaa lainsäädäntöön. Tällöin lainsäädännölliset kysymykset ovat keskeisessä asemassa kun vammaispoliittisissa dokumenteissa määritellään rajat sille, mitkä yksilön ominaisuudet oikeuttavat mihinkin palveluun ja mille yhteiskunnalliselle taholle palveluiden järjestäminen kuuluu (ks. mm. Vammaispalvelulaki 1987/380; Kehitysvammaisten erityishuoltolaki 1977/519). Lainsäädäntö myös määrittää rajat oikeanlaiselle ruumiillisuudelle ja siitä poikkeavuudelle (ks. Campbell 2005).

Oulun lääninhallituksen vammaispoliittisessa ohjelmassa palveluiden järjestämisperiaatetta kuvataan seuraavasti:

”Vammaisten ihmisten palvelujen järjestämisen periaatteena on, että *yleiset palvelut* niin myös yleiset sosiaali- ja terveystalvet *ovat ensisijaisia*. Vammaiset ihmiset tarvitsevat kuitenkin edelleen jokapäiväisessä elämässään myös *erityispalveluja*, kuten *asumis-, apuväline-, kuljetus ja tulkkipalveluja*. Yleisten sosiaali- ja terveydenhuollon lakien sekä erityislakien kuten kehitysvammaisten erityishuoltolain ja vammaispalvelulain yhteensovittaminen on osoittautunut ongelmalliseksi yksilöllisten palvelujen järjestämisessä.” (Oulun lääninhallitus 2009, 6.)

Ohjelmassa painotetaan yleisten palveluiden ensisijaisuutta suhteessa erityispalveluihin, joiden tarvetta perustellaan sillä, miten vammaisiksi määritellyt yksilöt tarvitsevat niitä

edelleenkin jokapäiväisessä elämässään. Erityisyys viittaa tekstissä yleisestä poikkeavaan ja tämä poikkeavuuden korostaminen on esillä niin palveluita kuin lakeja¹ koskevassa retoriikassa. Palvelut ja etenkin erityispalvelut ovat keskeinen yksilöiden toimintamahdollisuuksia määrittävä tekijä, koska palvelujärjestelmä määrittelee sen, millainen yhteiskunnallinen osallistuminen on toivottavaa ja millaiseen osallistumiseen on mahdollista saada ”erityisiksi” määritellyjä palveluita sekä sen, mitkä yksilön ominaisuudet oikeuttavat mihinkin palveluihin.

Esimeriksi Kouvolan kaupungin vammaispoliittisessa ohjelmassa erityispalveluiden järjestämisperiaate ja palveluiden sisällöt määritetään seuraavasti:

”Vammaispalvelulaissa palvelut ja tukitoimet on jaettu kahteen ryhmään. Subjektiiviset oikeudet sisältävät sellaiset palvelut ja tukitoimet, jotka ovat vaikeavammaisten henkilöiden *itsenäisen suoriutumisen kannalta välttämättömiä*. Näitä ovat kuljetuspalvelut saattaja mukaan lukien, tulkkipalvelut, palveluasuminen, asunnon muutostyöt ja asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet sekä henkilökohtainen apu. Näiden palvelujen osalta kunnalla on erityinen sitova *järjestämisvelvollisuus määrärahoista riippumatta*. Toiseen ryhmään kuuluvat ne palvelut, joita kunta järjestää talousarvioon varattujen määrärahojen puitteissa.” (Kouvola 2010, 9.)

Vammaispalvelulakiin nojautuvassa argumentaatiossa painottuu se, mitä palveluita kunnan tulee tuottaa. Kouvolan kaupungin vammaispoliittisessa ohjelmassa argumentoidaan lakiin vedoten sitä, miten kunnalla on sitova subjektiivisten oikeuksien takaavien palveluiden *järjestämisvelvollisuus määrärahoista riippumatta*. Subjektiivisiksi oikeuksiksi määritetään tekstissä palvelut ja tukitoimet, jotka ovat *itsenäisen suoriutumisen kannalta välttämättömiä*. Erityispalveluita korostavassa retoriikassa painotetaan sitä, miten palvelut lisäävät yksilön omatomaisuutta ja itsenäistä suoriutumista. Samalla, kun tekstissä korostetaan palveluiden erityisyyttä, muodostetaan siinä käsitystä siitä, mitä itsenäisyys tarkoittaa vallitsevassa kulttuurissa. Yksilöt, jotka eivät pysty toimimaan yhteiskunnan määrittelemän itsenäisyyden mukaisesti, ovat oikeutettuja erityispalveluihin. Tällaisessa erityispalveluita korostava retoriikassa tukitoimet paikantuvat yksilöön ja yksilökeskeisen vammaisuuden määritelmän mukaisesti yksilö määritellään tällaisessa retoriikassa

¹ Vammaispalvelulain (1987/380) ja kehitysvammaisten erityishuoltolain (1977/519) piiriin kuuluvat muiden muassa asumisen, työ- ja päivätoiminnan, terveydenhuollon ja henkilökohtaisten apuvälineiden sekä avustajan järjestäminen.

poikkeavaksi sekä sellaiseksi, joka tarvitsee ideaalista eroavia toimenpiteitä (ks. Vehmas 2005b, 135). Tällaisessa retoriikassa määritellään myös se, millaista on ideaali itsenäisyys ja minkälaisia palveluita yksilöt tarvitsevat suoriutuakseen yhteiskunnassa itsenäisyysidealin mukaisesti.

Se, kenelle erityispalveluiksi nimetyt palvelut on suunnattu, määritellään Helsingin kaupungin vammaispoliittisessa selvityksessä seuraavasti:

(...) ”Vammais-statusta, joka oikeuttaisi saamaan vammaisille tarkoitettuja erityispalveluja tai taloudellista tukea Suomessa ei kukaan saa pelkän lääketieteellisen sairauden, vamman tai poikkeavuuden vuoksi. Henkilöllä on oikeus saada vammaisuuden perusteella palveluja tai tukitoimia vasta, *jos sairaus, vamma tai poikkeavuus aiheuttaa pitkäaikaista tai pysyvää haittaa arkielämässä tai tuo mukanaan jatkuvia erityiskustannuksia. Haitan pitää olla oleellinen siten, että se hankaloittaa päivittäistä iän mukaista toimintaa.* Tärkein kriteeri on tuen tai palvelujen tarve; ei diagnoosi tai vamma-ryhmä, johon ihminen kuuluu.” (Helsingin kaupunki 2011, 6.)

Erityispalveluretoriikassa keskeiseksi nousee se, miten yksilöllä tulee olla *haittaa* aiheuttava ominaisuus saadakseen palveluita. Haitta tarkoittaa palvelujärjestelmässä ominaisuutta, josta on *jatkuvia erityiskustannuksia* ja joka hankaloittaa päivittäistä *iän mukaista toimintaa*.

Palvelujärjestelmän ja lainsäädännön perustuessa yksilökeskeiseen viallisuutta korostavaan vammaisuuden määrittelyyn ovat palveluita saadakseen vammaisiksi määritellyt yksilöt pakotettuja toistamaan omaa ”poikkeavuuttaan” ja puutteellisuuttaan. Tällainen puutteellisuuden pakotettu toistaminen myös uudelleen määrittää sen, mitä täydellinen ihmisyyys tarkoittaa tämänhetkisessä kulttuurisessa ympäristössä. Näin poikkeavuutta ja haittaa korostavassa diskurssissa on aina läsnä käsitys siitä, mitä normaali ja täydellinen ihmisyyys pitää sisällään, ja tätä käsitystä uusinnetaan korostamalla vammaisen ruumiin poikkeavuutta. (Campbell 2005, 110; Reinikainen 2007, 50–51; ks. myös Vaahtera 2012, 43.) Tällainen retoriikka muodostaa myös käsitystä siitä, mitkä kyvyt ovat sellaisia, joita yksilö tarvitsee pystyäkseen toimimaan vallitsevan kansalaisidealin mukaisesti yhteiskunnassa.

Campbell (2009, 12) painottaakin uusliberalistiseen inklusioon tähtäävään politisointiin sisältyvän kaksi ristiriitaista ulottuvuutta. Lähtökohtana inklusioon tähtäävässä politiikassa on mahdollistaa vammaisiksi määritetyille yksilöille yhdenvertaiset

edellytykset toimia yhteiskunnassa ideaalikansalaisen tavoin. Vallitseva ideaali ei kuitenkaan ole mahdollinen apua tarvitseville yksilöille silloin, kun kansalaisuuden ideaalina on itsenäinen ja taloudellisesti tuottava yksilö. Tästä johtuen inkluusiopolitiikassa aina myös uusinnetaan käsitystä kansalaisuuden ideaalista ja siitä, mitä se ei ole. Tällaiseen inkluusioon tähtäävä politiikka tuottaa sen, ettei vammaisuutta ole mahdollista käsitellä muuten kuin negatiivisena tilana, koska vallitseva kansalaisuuden ideaali rajaa vammaisiksi määritellyt yksilöt ulkopuolelleen. (ks. emt. 10–14.)

Esimerkiksi vammaispalvelulain (1987/380) alaisuuteen kuuluvan henkilökohtaisen avustajan tärkeyttä perustellaan Etelä-Suomen lääninhallituksen vammaispoliittisessa ohjelmassa seuraavalla esimerkillä:

”Näkövammaisen yksin asuvan 46-vuotiaan naisen elämä ennen avustajapäätöstä oli lähinnä omassa kodissa oleskelua. Kaupassa käynti ja muu asiointi oli hoidettava kerran viikossa näkövammaisyhdistyksen avustajan kanssa kahden tunnin aikana. Ulkoilu ja oman kunnan hoitaminen oli jäänyt kokonaan. [...]. Tämä kaikki heijastui niin fyysiseen kuin psyykkiseen jaksamiseen.

Nainen haki henkilökohtaista avustajaa kuudeksi tunniksi viikossa ja sai hakemukseensa myönteisen päätöksen. Avustajan saaminen on tuonut merkittävän muutoksen hänen jokapäiväiseen elämäänsä. Henkilökohtaisen avustajan kanssa hän pääsee ulkoilemaan vähintään kerran viikossa. Lisäksi osallistuminen muun muassa yhdistystoimintaan, erilaisille retkille ja muuhun sosiaaliseen toimintaan *on helpottunut huomattavasti*. Tavanomainen aikuisen ihmisen arki eri ulottuvuuksineen mahdollistuu avustajan turvin. *Näin naisen ei enää tarvitse anella ja pyydellä ystäviä ja tuttavias avustajaksi, vaan hän voi hoitaa kuntoaan ja nauttia itsenäisestä elämästä sekä ystäviensä seurasta*. Sekä naisen fyysinen että psyykinen hyvinvointi ovat kohentuneet henkilökohtaisen avustajan saamisen myötä.” (Etelä-Suomen lääninhallitus 2006, 21.)

Esimerkissä perustellaan sitä, miten henkilökohtainen avustaja lisää esimerkissä olevan naisen omatoimisuutta. Argumentaatio katkelmassa rakentuu siten, että avustajan tärkeyttä perustellaan vetoamalla naisen elämään ennen kuin hän sai avustajan. Tämä suhteutetaan siihen, miten naisen elämä on muuttunut avustajan saamisen jälkeen. Muutokseksi kuvataan tekstissä se, miten nainen voi *hoitaa kuntoaan ja nauttia itsenäisestä elämästä* saatuaan henkilökohtaisen avustajan. Ennen kuin nainen on saanut avustajan, hänen on pitänyt *anella ja pyydellä* ystäviä ja tuttavias avustajaksi. Anelun ja avun pyytäminen viittaa

tekstissä ei-toivottavanaan ja sellaiseen, joka ei vastaa ideaalia itsenäisesti suoriutuvasta kansalaisesta.

Palveluiden saatavuutta korostavassa retoriikassa sekä määritetään että uusinnetaan käsitystä siitä, mitä tarkoittaa olla ideaalin mukainen omatoiminen kansalainen ja mitä se ei tarkoita. Palvelujärjestelmä määrittää myös sen, millaisiin palveluihin yksilöllä on oikeus sekä sen, millaiseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen on toivottavaa. Palveluiden saatavuus on sidottu lainsäädäntöön, jossa vammaisuus ymmärretään yksilökeskeisen ja medikaaliseen yksilön ominaisuuksien viallisuutta painottavan määritelmän mukaisesti (ks. Teittinen 2000; ks. myös Vammaispalvelulaki 1987/380 ja Kehitysvammaisten erityishuoltolaki 1977/519). Tällainen palvelujärjestelmä myös määrittää rajat täydelliselle ja toivottavalle ruumiillisuudelle sekä toimii erottelevana järjestelmä, joka sekä rajaa yksilöiden toimintamahdollisuuksia että määrittää toivottavan ja ideaalin mukaista yhteiskunnallista toimintaa.

6.3 Työntekijäkansalaisuus ihanteena ja erottelevana järjestelmänä

Palkkatyö on merkittävässä osassa määrittäessään täysivaltaisen kansalaisuuden ideaalia tämänhetkisessä vammaispoliittisessa paradigmassa. Sitä pidetään yhtenä keskeisimmistä keinoista lisätä yksilön omatoimisuutta, itsenäisyyttä ja taloudellista riippumattomuutta. Samalla työllistymistä ja työntekoa pidetään keskeisenä keinona integroitua yhteiskuntaan. Kunnalliset vammaispoliittiset dokumentit noudattavat kansainvälistä ja kansallista vammaispoliittista retoriikkaa, joka painottaa yhdenvertaisten mahdollisuuksien työntekoon ja kouluttautumiseen olevan jokaiselle kansalaiselle kuuluva oikeus.

”Perustuslain mukaan kaikilla on oikeus työhön ja toimeentuloon. Ansiotyössä käyminen koetaan itsestään selvänä aikuisuuteen kuuluvana asiana. Ammatti ja työ osaltaan turvaavat aineellisen toimeentulon ja määrittävät ihmisen sosiaalisen statuksen. Työ on yksi keskeinen keino yhteiskuntaan integroitumisessa.” (Oulun lääninhallitus 2009, 19.)

”Työ on kaikkien oikeus ja vammaisuus ei saa olla työllistymisen este, myös vammaisille on taattava yhdenvertaiset mahdollisuudet tuottavaan ansiotyöhön.” (Nastolan kunta 2009, 12.)

Palkkatyön keskeisenä lähtökohtana on toimeentulon turvaaminen ja työssäkäyntiä pidetään kansalaisuuteen kuuluvana itsestäänselvytenä. Työnteon tärkeyttä painottavassa

retoriikassa korostetaan sitä, miten *myös vammaisille on taattava yhdenvertaiset mahdollisuudet tuottavaan ansiotyöhön.*

Vastaavanlainen mahdollisuuksien yhdenvertaisuutta korostava retoriikka koskee myös kouluttautumismahdollisuuksia.

”Vammaisille tulee turvata *heidän kyvyistään lähtien* muiden kanssa yhdenvertaiset ammatillisen kouluttautumisen mahdollisuudet. Ammatillista koulutusta on tarjottava keskiasteella ja korkeakouluasteella.” (Jyväskylän kaupunki 2010, 18.)

Yhdenvertaisuutta argumentoidaan korostamalla sitä, miten jokaisella kansalaisella tulee olla kykyjensä mukaiset mahdollisuudet ammatilliseen kouluttautumiseen. Tähän nojautuen perustellaan myös erityisopetusta ja erityisopetuksen pienryhmiin ohjaamista.

Oppilaan oppimiseen ja koulunkäyntiin liittyvät pulmat pyritään tunnistamaan jo varhaisessa vaiheessa. Oppilasta tuetaan ensisijaisesti oman koulun tehostetun tuen, erityisopetuksen tai oppilashuollon avulla. Jos tukitoimet yleisopetuksessa eivät riitä, laaditaan oppilaalle *henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma* (HOJKS) ja oppilas voidaan ohjata *erityisopetuksen pienryhmiin.* (Jyväskylän kaupunki 2010, 19.)

Erityisopetuksen ja erityiskoulujen tarvetta perustellaan sillä, miten yksilö ei kykyjensä vuoksi pysty osallistumaan yleisopetukseen. Yhteiskunnalliseksi tukitoimenpiteeksi muodostuu tällaisessa tilanteessa henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatiminen. Yksilön kykyjen mukaisella opetuksella tarkoitetaan pääsääntöisesti erityisopetusta.

Erityisopetusta ja -kouluja koskevassa retoriikassa korostetaan sekä sitä, kenelle koulut ovat tarkoitettu että sitä, mikä on niiden opetuksellinen päämäärä. Esimerkiksi Kuopion kaupungin vammaispoliittisessa ohjelmassa erityiskouluja ja niissä annettavaa opetusta kuvataan seuraavasti:

Kuopiossa toimivat myös Kuhankosken erityisammattikoulu ja Mäntykankaan koulu. Kuhankosken *erityisammattikoulun* järjestämä koulutus on tarkoitettu *nuorille ja aikuisille kehitysvammaisille ihmisille.* Opetus on ollut pääasiassa *työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaa.* Mäntykankaan koulu on valtion peruskoulu, joka on erityisopetuksen ja kuntoutuksen palvelukeskus. Koulussa opiskelee lapsia ja nuoria, jotka ovat *liikuntavammaisia, pitkäaikaissairaita* tai joilla on *neurologisen kehityksen erityisvaikeuksia.* (Kuopion kaupunki 2009, 10.)

Kouluttamismahdollisuuksiksi muodostuu vammaisiksi määritetyille opiskeleminen erityisopetuksessa ja -kouluissa. Tällaisen koulutuksen tavoitteeksi määritellään työhön ja itsenäiseen elämään valmentaminen, missä korostuu sosiaalihuollollinen, avun tarvetta ja toimintakyvyn ylläpitoa korostava näkökulma eikä tavoiteltavaan ja ideaalin mukaiseen palkkatyöhön kouluttautuminen (ks. Hakala 2010; tulossa). Vammaisiksi määriteltyjen koulutusmahdollisuudet myös erotetaan ideaalin mukaisesta koulutuksesta terminologisesti. Käsite-erottelussa korostuu erityis -etuliitteen myötä se, miten vammaisiksi määritellyille yksilöille suunnattu koulutus ei ole ideaalin mukaisesta koulutusta (ks. myös Linton 2010).

Työtä ja työllistymismahdollisuuksia koskevassa retoriikassa on samanlainen käsitteellinen erottelu, kuin on vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden kouluttautumismahdollisuuksissa. Esimerkiksi Oulun lääninhallituksen vammaispoliittisessa ohjelmassa työkeskuksia ja päivätoimintaa kuvataan seuraavasti:

”Työkeskukset tarjoavat kävijöilleen työympäristöä muistuttavan, turvallisen yhteisön, johon voi samaistua ja integroitua. Toimintaympäristöinä ne muistuttavat työpaikkoja, joissa tehdään ”oikeaa työtä”.” (...) ”Työkeskustoiminnan tavoitteena on vammaisen ihmisen sosiaalinen kuntoutus, joka luo päivä- ja viikkostruktuurin sekä tarjoaa mahdollisuuden mielekkääseen toimintaan ja sosiaalisiin suhteisiin. Kuntouttavaan työote mahdollistaa pääsyn erilaisiin terapioihin, antaa mahdollisuuden sosiaalisten taitojen harjaantumiseen ja työnopetukseen sekä luo olosuhteet jokapäiväisten elämäntaitojen ja itsenäistymisen opettelulle.” (Oulun lääninhallitus 2009, 21–22.)”

Työkeskuksia kuvataan työpaikkoja muistuttaviksi toimintaympäristöiksi, jolloin ne erotetaan ”oikeista työpaikoista”. Erottelu ideaalin mukaisesta työstä koskee työn tavoitteita lisäksi myös työpaikkoja fyysisenä tilana. Vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden työkeskuksissa tekemää työtä ei määritellä oikeaksi työksi, vaan keskuksissa tehtävä työ määritellään kuntouttavaksi toiminnaksi. Työkeskuksissa toimivien työnohjaajien työ kuitenkin täyttää vallitsevan ideaalin mukaiset työn kriteerit, jolloin erottelu kohdistuu vain vammaisiksi työntekijöiksi määriteltyihin yksilöihin. (ks. Hakala tulossa.)

Vastaavanlainen erottelu on esillä myös silloin, kun sosiaalisia yrityksiä kuvataan työllistymisvaihtoehtona ja -mahdollisuutena.

”Sosiaaliset yritykset tarjoavat mahdollisuuksia työn tekemiseen vammaisille, vajaakuntoisille ja pitkäaikaistyöttömille henkilöille. Ne toimivat samoilla markkinoilla ja toimialoilla noudattaen samoja ehtoja kuin muut yritykset. Sosiaalisten yritysten työntekijät

ovat työsuhteisia työntekijöitä ja yritykset maksavat kaikille työntekijöilleen työehtosopimuksen mukaista palkkaa. *Työntekijöistä vähintään 30 prosenttia on vajaakuntoisia tai vajaakuntoisia pitkäaikaistyöttömiä. Kompensaationa työntekijöidensä alentuneesta työkyvystä* sosiaalinen yritys on oikeutettu saamaan palkkatukea työllistämiensä vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien palkkaukseen. Sosiaaliselle yritykselle voidaan myöntää työllisyyspoliittista avustusta tietyin ehdoin.” (Oulun lääninhallitus 2009, 21.)

Argumentaatiossa korostetaan sitä, miten sosiaaliset yritykset tarjoavat mahdollisuuksia työn tekemiseen *vammaisille, vajaakuntoisille ja pitkäaikaistyöttömille* ja miten sosiaaliset yritykset toimivat samojen ehtojen puitteissa kuin *muut yritykset*. Sosiaaliset yritykset erotetaan muista yrityksistä etuliitteellä sosiaalinen. Etuliite vaatii sen, että 30 % työntekijöistä on *vajaakuntoisia tai vajaakuntoisia pitkäaikaistyöttömiä*. Työntekijöiden *alentuneesta työkyvystä* johtuen yritys on siis oikeutettu saamaan *kompensaationa palkkatukea*. Alentunut työkyky viittaa siihen, että osa sosiaalisen yrityksen työntekijöistä ei täytä vallitsevia työelämän kyvykkyyksivaatimuksia. Termi sosiaalinen viittaa yrityksen eroavan muista yrityksistä sen työntekijöiden vuoksi. Fyysisenä tilana sosiaalinen yritys määrittyy sellaiseksi työympäristöksi, jossa tietty osa työntekijöistä on määritelty ideaalityöntekijän ulkopuolelle.

Fyysisten tilojen lisäksi erotetaan vammaisiksi määritetyille yksilöille suunnatut työnmuodot ja työllistymismahdollisuudet erilaisilla etuliitteiideaalin mukaisesta työstä. Tällaisessa retoriikassa korostetaan sitä, miten työ tapahtuu tavalliseksi työpaikaksi määritetyssä työpaikassa, vaikka työntekijä ei täytä vallitsevaa työntekijäkansalaisen ideaalia. Työllistyminen kuitenkin erotetaan ideaalista työllistymisestä siten, että painotetaan työntekijän tarvitsevan poikkeavia järjestelyjä tai sitä, että työ on kuntouttavaa toimintaa.

”Avotyön tarkoitus on mahdollistaa kehitysvammaiselle tai vajaakuntoiselle henkilölle erilaisten taitojen oppimista ja/tai kuntouttamista. Avotyöntekijä työskentelee tavallisessa työpaikassa, mutta on huoltosuhteessa kunnan perusturvatoimen kanssa. Avotyöntekijälle maksetaan työosuusrahaa. Avotyön yhtenä tarkoituksena on johtaa tuettuun työllistymiseen.” (Hausjärven kunta 2009, 14.)

”Tuettu työllistyminen tarkoittaa *vajaakuntoisten henkilöiden työhönsijoittumisen tukemista erilaisten tukitoimenpiteiden ja työtehtävien räätälöinnin avulla.*” (Oulun lääninhallitus 2009, 21).

Tällaisessa retoriikassa avotyö ja tuettu työllistäminen¹ erotetaan ideaalin mukaisesta työstä niin sisällöllisesti että terminologisesti. Tuetussa työllistämässä painotetaan sitä, miten yksilö tarvitsee erityistä tukea työllistyäkseen. Avotyötä puolestaan perustellaan sen tavoitteella, joka on yksilön *kuntouttaminen ja erilaisten taitojen oppiminen*. Lisäksi avotyö määritellään huoltosuhteeksi. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, ettei avotyössä oleville makseta palkkaehtojen mukaista palkkaa vaikka työhön sisältyisi taloudellisesti tuottavia ulottuvuuksia työnantajalle. Avotyössä oleville maksetaan työosuusrahaa, joka on korkeintaan 12€päivässä, koska työ tähtää kuntouttamiseen. Tämän vuoksi avotyötä ei pidetä taloudellisesti kannattavana eikä se myöskään täytä vallitsevaa palkkatyön ideaalia. (Hakala tulossa; ks. myös Tuloverolaki 1992/1535, 92§, mom. 23.)

Vammaisiksi määriteltyjen ja muiden kansalaisuuden ideaalin ulkopuolella olevien työllistymis- ja kouluttautumismahdollisuuksista muodostuu kunnallisessa vammaispoliittisissa dokumenteissa pääasiassa kuntouttavaa toimintaa ja elämäntaitojen harjoittelemista. Tällaisessa retoriikassa korostetaan sitä, miten eri työkaltaisten toimintojen myötä yksilölle mahdollistuu yhteiskuntaan integroituminen. Campbell (2008) painottaa kyvykkyyttä ihannoivassa yhteiskunnassa lainsäädäntöön ja sen alaisiin sosiaalipalveluihin olevan sisäänrakennettuna *diagnoosiperusteinen apartheid-järjestelmä*, joka sekä määrittelee vammaisuuden ja vammojen laadun että erottelee yksilöt kykyjensä perusteella. Esimerkiksi monet vammaisiksi määritellyille yksilöille suunnatuista työllistymis- ja kouluttautumismahdollisuuksista ovat sosiaalipalveluita ja ne määrittyvät pääasiallisesti yksilön diagnoosin ja kykyjen mukaan. Campbellin mukaan järjestelmä oikeuttaa itsensä *integraatioimperatiivilla*. Tällainen diagnooseihin ja kykyihin perustuva erottelujärjestelmä määrittää sen, miten yksilöillä on mahdollista integroitua yhteiskuntaan. Integroitumisesta muodostuu pääasiassa ihanteen jäljittelemistä ja siihen mukautumista, jossa ihanne ja sitä jäljittelevät toiminnat erotetaan toisistaan. (emt. 155–156.) Tällainen erotteleva järjestelmä on havaittavissa vammaisiksi määriteltyjen työ- ja kouluttautumismahdollisuuksissa sekä palveluiden saatavuudessa. Kouluttautuminen sekä työllistyminen erotetaan ihanteesta erilaisten etuliitteiden avulla. Kielessä tapahtuvien erottelujen lisäksi kouluja ja työpaikkoja erotetaan myös fyysisinä tiloina niistä tiloista, jotka ovat suunnattu työntekijäkansalaisuuden ihanteen mukaisille yksilöille.

¹ Katso tarkemmin tuetusta työllistymisestä, siihen sisältyvistä ulottuvuuksista ja sen historiasta Raija Pirttimaan (2003) väitöskirja *Tuetun työllistymisen alkuvaiheet ja kehittyminen Suomessa*.

7. Yhteenveto ja diskussio

Tässä luvussa muodostan kokoavan yhteenvedon tutkielmani tuloksista. Yhteenvedon jälkeen diskussiossa pohdin tutkielmassani tekemiäni valintoja. Lopuksi hahmottelen suuntaviivoja jatkotutkimukselle.

7.1 Yhteenveto

Tutkielmani lähtökohtana on ollut tarkastella kansalaisuutta ja sen ideaaleja vammaispolitiikassa. Tutkimustehtäväksi asetin sen tarkastelun, miten kyvykkyyshanteet määrittelevät täysivaltaisen kansalaisen ideaalin rakentumista sekä sen, miten kyvykkyyshanteet määrittelevät yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina. Käyttämäni tutkimusaineisto koostui eurooppalaisista, valtakunnallisista ja kunnallisista vammaispoliittisista dokumenteista. Aineiston ajallinen rajausta perustui vuoden 2006 YK:n yleiskokouksen hyväksymän vammaisten ihmisten oikeuksista yleissopimuksen jälkeiseen vammaispoliittiseen paradigmaan. Tarkasteluni viitekehys puolestaan perustui kriittiselle kyvykkyyksien tutkimukselle (ks. Campbell 2009; Vaahtera 2012) ja Campbellin (2005; 2008; 2009) esittämälle teoretisoinnille ableismista tietojärjestelmänä sekä jälkistrukturalistiselle tutkimustraditiolle.

Keskeisiksi täysivaltaisen kansalaisen ideaaleja määrittäviksi tekijöiksi vammaispolitiikassa muodostuivat omatoimisuus ja itsenäisyys. Omatoimisuutta painottavassa retoriikassa korostui se, miten yksilö on omatoiminen silloin, kun hän on muista henkilöistä ja sosiaaliturvasta riippumaton. Itsenäisyyttä korostava retoriikka puolestaan keskittyi pääasiassa työllistymiseen ja siinä korostui se, miten itsenäisyys lisääntyy yksilön työllistyessä avoimille työmarkkinoille. Itsenäiselle ja omatoimiselle kansalaisuuden ideaalille perustuva yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumisen lisäämistä korostava ja inklusioon tähtäävä vammaispolitiikka muodostaa ristiriitaisen tilanteen, jossa samanaikaisesti määritetään täysivaltaisen kansalaisen ideaali ja se, kenelle vallitseva ideaali ei ole mahdollinen. Ideaalin ulkopuolella oleville yksilöille muodostuu pääsääntöisesti ainoastaan mahdollisuus jäljitellä vallitsevaa ideaalia.

Vammaispoliittisissa dokumenteissa korostettiin kauttaaltaan sitä, miten poliittisena tavoitteena on taata vammaisiksi määritellyille yksilöille yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen toimintaan sekä tavoitella itselleen hyvää elämää. Tällainen poliittinen tavoite muodostuu ongelmalliseksi ja ristiriitaiseksi silloin, kun inklusioon tähtäävän politiikan tavoitteleva ideaalikansalainen on työssäkäyvä ja terveeksi määritelty yksilö (ks. Popkewitz & Lindblad 2000). Tämä tuottaa, kuten Campbell (2009, 36) on huomauttanut, sen, että vammaiseksi määritelty ruumis kuvataan aina puutteellisena, ei-toivottavana, taloudellista häiriötä muodostavana. Yksilöiden tulee ideaalin mahdottomuuden vuoksi pyrkiä vähentämään vammojaan niin paljon kuin se on vain mahdollista päästäkseen lähelle vallitsevaa ideaalia ollakseen hyvä ja neoliberaalin näkemyksen mukaisesti taloudellisesti tuottava kansalainen.

Vammaispoliittinen tavoite, jossa korostetaan vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden syrjinnän poistamista (ks. STM 2010, 20), puolestaan muodostuu ristiriitaiseksi ja kyseenalaiseksi silloin, kun poliittisessa retoriikassa jatkuvasti korostetaan sitä, miten yhteiskunnan tulee tukea yksilöitä muokkaamaan vialliseksi määriteltyä ruumistaan. Tällaisessa retoriikassa vahvistetaan ja tuotetaan käsitystä siitä, miten vammat ovat yksilölle haitallisia eivätkä ne sovi vallitsevaan käsitykseen ideaalikansalaisen ruumiillisuudesta. Tämä myös tuottaa sen, ettei vammaiseksi määriteltyä ruumista voi käsitellä muuten kuin ei-toivottava ja ontologialtaan negatiivisena. Tällainen ruumiillisuuden viallisuuden korostaminen on Campbellin (ks. 2005; 2008; 2009) mukaan ontologista diskriminaatiota. Tämä diskriminaation muoto on myös havaittavissa vammaispoliittisessa diskurssissa, mikä on ristiriidassa julkilausuttujen poliittisten tavoitteiden kanssa.

Ontologinen diskriminaatio näkyy myös siinä, miten vallitsevat kyvykkyysihanteet määrittelevät vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden toimintamahdollisuuksia kansalaisina. Silloin, kun poliittinen retoriikka painottaa kaikille kansalaisille yhdenvertaisia mahdollisuuksia kykyjensä mukaan osallistua yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen toimintaan, muodostuu vammaiseksi määritellystä ruumiista poikkeuksetta sellainen, joka tarvitsee erityisiä järjestelyjä. Nämä erityiset järjestelyt kuvataan poikkeuksetta taloudellisena rasitteena. Yhdenvertaisia mahdollisuuksia korostavassa retoriikassa ovat keskeisessä asemassa sosiaalipalvelut, joiden keskeiseksi tehtäväksi määritellään poliittisissa dokumenteissa yksilön omatoimisuuden ja itsenäisyyden lisääminen. Lisäksi

monet vammaisiksi määriteltyjen yksilöiden kouluttautumis- ja työllistymisvaihtoehtoista ovat sosiaalipalveluiksi määriteltyjä.

Se, kenellä on oikeus mihinkin palveluihin, on puolestaan lainsäädännöllä alisteinen. Lainsäädännöllisen vammaisdiskurssin pohjautuessa lääketieteelliseen ja yksilökeskeiseen viallisuutta korostavaan näkemykseen vammaisuudesta (ks. Teittinen 2000) määrittää lainsäädäntö sen, millaiset kyvyt ovat puutteellisia ja vammoiksi määriteltyjä tuottaen samalla toisista kyvyistä luonnollistettuja kriteerejä kansalaisuudelle. Campbell (2008) kutsuu tällaista lainsäädäntöön sisältyvää käsitystä kyvykkästä yksilöstä sisäistyneeksi ableismiksi. Tämä tuottaa sen, että monet vammaisiksi määriteltyille yksilöille suunnatuista kouluttautumis- ja työllistymismahdollisuuksista erotetaan niistä vaihtoehtoista, joita pidetään ideaaleina ja oikeanlaisina työllistymisenä ja kouluttautumisena. Yhdenvertaisia mahdollisuuksia korostavan eetoksen nimissä painotetaan sitä, että vammaisiksi määritetyille yksilöille tulee taata oikeus saada heidän kykyjensä mukaista koulutusta. Kouluttautumismahdollisuudet, kuin myös työllistymismahdollisuudet, määrittyvät tällöin pitkälti kuntouttavaksi toiminnaksi (ks. Hakala tulossa) ja sellaiseksi, jotka eivät vastaa vallitsevaa ideaalia.

Sen lisäksi, että ruumis kuvataan viallisena, lisäkustannuksia tuottavana ja erityisjärjestelyjä tarvitsevana, on yksilön toistettava omaa puutteellisuutta ja viallisuuttaan saadakseen sosiaalipalveluita. (ks. Vaahtera 2012, 43). Tällaiset käytänteet muodostuvat vammaisiksi määriteltyjä yksilöitä diskriminoiviksi. Tältä pohjalta herääkin kysymys siitä, onko poliittisena tavoitteena oleva täysivaltainen kansalaisuus mahdollinen vammaisiksi määritetyille yksilöille ja vammaispolitiikan kohteena oleville yksilöille silloin, kun ideaalikansalainen perustuu sekä vammattomaksi määriteltyä ruumista että omatoimisuutta ja itsenäisyyttä ihannoivalle ihmiskäsitykselle. Tällainen ihanne tuottaa myös sen, ettei vammaispolitiikan kohteina olevia yksilöitä voi käsitellä muuten kuin puutteellisina ja ontologialtaan negatiivisina.

7.2 Diskussio

Aineistoa analysoidessani lähtökohtanani on ollut tarkastella kriittisestä kyvykkyyksien tutkimuksen näkökulmasta niitä oletuksia, joille ideaali täysivaltaisesta kansalaisuudesta perustuu ja miten ne määrittelevät yksilöiden toimintamahdollisuuksia vallitsevassa vammaispoliittisessa paradigmassa. Esittämäni tulkinnat eivät ole muodostuneet tyhjiössä vaan ne ovat kehkeytyneet tiettyssä ajassa ja paikassa, jotka osaltaan määrittävät sitä, mitä minulla on ollut mahdollista sanoa tutkimastani ilmiöstä (ks. Davis 2004). Tulkintojani on myös ohjannut jälkistrukturalistinen tietoteoreettinen viitekehys, johon nojautuen olen keskittynyt tarkastelemaan sitä, miten ja millaista tietoa tuotetaan tämänhetkisessä vammaispoliittisessa paradigmassa. Aineistoa voi kuitenkin tulkita loputtomiin, joten tehdyt tulkinnat ovat aina avoimia toisintulkinnalle (Eskola & Suoranta 1999, 218). Tulkinnallisuudet loputtomuuden vuoksi olen pyrkinyt perustelevaan tekemäni valinnat ja päätelmät siten, että lukijalla on mahdollisuus seurata tutkielmani argumentaation muodostumista (ks. Brunila 2009, 174). Lukijalle aukeaa näin mahdollisuus hyväksyä sekä olla hyväksymättä tekemäni päätelmät ja esittämäni argumentit. Kuten Vuori (2004, 117) korostaa analyysin onnistuminen on lopulta kiinni siitä, miten se puhuttelee lukijaa.

Tutkielmani lähtökohtana on ollut tarkastella kansalaisuutta ja sen ideaaleja. En kuitenkaan ole pyrkinyt tyhjentävään kansalaisuuden ja sen ideaalien selittämiseen taikka määrittelemiseen. Tämä johtuu pääasiassa Yuval-Davisin (1997, 69) korostamasta kansalaisuuden käsitteen kompleksimaisuudesta ja siihen sisältyvästä liikkeestä. Tämän vuoksi kansalaisuuden tyhjentävä määrittelemisen on lähes mahdotonta, koska kansalaisuus rakentuu eri aikoina eri tavoin ja tarkoittaen eri yhteiskunnissa eri asioita. Kansalaisuuden tutkiminen kuitenkin Yuval-Davisin mukaan valottaa yhteiskunnan kompleksisia suhteita ja sitä, miten yhteiskunnalliset käytännöt vaikuttavat sekä yksilöihin että sosiaaliryhmiin (emt., 69).

Lisäksi silloin, kun aineisto ja aihealue ovat laajoja, niin on pakotettu tekemään rajauksia. Tämän vuoksi tarkastellessani kansalaisuutta ja sen ideaaleja en ole tutkielmassani huomionut lainkaan esimerkiksi sukupuolta ja sitä, miten se kietoutuu ableistiseen tietojärjestelmään (vrt. Reinikainen 2009). Tämän ulottuvuuden tarkastelu kyvykkyyksien näkökulmasta olisi tervetullutta ja se voisi avata uusia näkökulmia esimerkiksi siihen,

miten erilaiset kyvykkyyksivaatimukset ja -ihanteet määrittelevät sukupuolta ja miten vaatimukset eroavat sukupuolen mukaan (ks. Campbell 2009, 198).

Lisäksi tutkielmani aineisto sijoittui myös politiikka termin policy/polity -jaottelun mukaisesti termin policy osa-alueelle. Jatkossa polity -ulottuvuus on sellainen, jonka tutkiminen kriittisestä kyvykkyyksien tutkimuksen lähtökohdista käsin voisi avata uusia näkökulmia vammaisuuteen ja vammattomuuteen sekä siihen, miten ensin mainittu tuottaa jälkimmäisestä aina ei-toivottavaa. Edelliseen liittyen yksi vähän tutkittu ja siksi keskeinen jatkotutkimuskohde olisi tarkastella sitä, miten kyvykkyyshanteet määrittyvät erilaisissa inkluusioon tähtäävissä koulutuspolitisoinneissa (vrt. Teittinen 2008) ja se, miten tällaisissa politisointiprosesseissa tuotetaan käsitystä kyvykkästä kansalaisesta sekä se, miten ja millaista tietoa tällaiset prosessit tuottavat yksilöiden kyvyistä ja ontologioista.

Aineisto- ja lähdeluettelo

Aineistoluettelo

*Etelä-Suomen lääninhallitus (2006) *Enemmän kuin tavallinen: Etelä-Suomen läänin vammaispoliittinen ohjelma 2007–2010*. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 110. Helsinki.

Euroopan komissio (2010) *Vammaisilla on yhdenvertaiset oikeudet: EU:n vammaisstrategia 2010–2020*. Euroopan unioni. doi:10.2767/30964.

*Hausjärven kunta (2010) *Vammaispoliittinen ohjelma*. Hausjärven kunta.

*Helsingin kaupunki (2011) *Helsingin vammaispoliittinen selvitys 2010*. Toimittanut Lampinen, Reija. Helsingin kaupunki.

*Hämeenlinnan kaupunki (2010) *Hämeenlinnan vammaispoliittinen ohjelma 2009–2012*. Tekijät Lahtinen, Timo & Lehikoinen Sari. Hämeenlinnan kaupunki.

*Jyväskylän kaupunki (2010) *Vammaispoliittinen ohjelma*. Jyväskylän kaupunki.

*Kiuruveden kaupunki (2009) *Vammaispoliittinen ohjelma*. Kiuruveden kaupunki.

*Kotkan kaupunki (2010) *Kotkan vammaispoliittinen ohjelma 2010*. Kotkan Kaupunki.

*Kouvolan kaupunki (2010) *Vammaispoliittinen ohjelma 2010*. Kouvola.

*Kuntayhtymä kaksineuvoinen (2010) *Kuntayhtymä kaksineuvoisen alueen vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2011–2015*. Evijärvi, Kauhava, Lappajärvi.

*Kuopion kaupunki (2009) *Kuopion vammaispoliittinen ohjelma*. Kuopio.

*Lappeenrannan kaupunki (2011) *Lappeenrannan vammaispoliittinen ohjelma 2011–2015: Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta kaikille lappeenrantalaisille*. Lappeenrannan kaupunki.

*Läntinen perusturvapiiri (2009) *Kohti yhteiskuntaa kaikille: Läntisen perusturvapiirin (Asikkala – Hollola – Hämeenkoski – Kärkölä – Padasjoki) vammaispoliittinen ohjelma*. Läntisen perusturvapiirin vanhus- ja vammaisneuvosto.

Nastolan kunta (2009) *Vammaispoliittiset linjaukset 2010–2012*. Nastolan vanhus- ja vammaisneuvosto. Nastola. Haettu 20.6.2012 osoitteesta

http://www.nastola.fi/hallinto/pdf_strategiat/Vammaispoliittiset_linjaukset_2010_2012.pdf

*Oulun lääninhallitus (2009) *Oulun läänin vammaispoliittinen ohjelma*. Oulun lääninhallituksen julkaisusarja issn 1236–1399. Julkaisu n:ro 128. Sosiaali- ja terveysosasto.

Seinäjoen kaupunki (2010) *Seinäjoen vammaispoliittinen ohjelma vuoteen 2015*. Seinäjoki. Haettu 18.4.2012 osoitteesta

http://www.seinajoki.fi/sosiaalijaterveys/vammaispoliittinen_ohjelma.html.

STM (2006a) *Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:18. Helsinki: Yliopistopaino.

STM (2006b) *Valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2010) *Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle: Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Helsinki: Yliopistopaino.

*Vaasan kaupunki (2010) *Kohti yhdenvertaista ja esteetöntä Vaasaa: Vaasan kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2013*. Vaasa.

* merkityt vammaispoliittiset ohjelmat ovat haettu 18.4.2012 osoitteesta http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=6.

Lähdeluettelo

- Bacchi, Carol (2000) Policy as Discourse: what does it mean? where does it get us? *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 21(1), 45–57.
- Baker, Bernadette (2002) The Hunt for Disability: The New Eugenics and the Normalization of School Children. *Teachers College Record* 104(4), 663–703.
- Barnes, Colin, Mercer, Geof & Shakespeare, Tom (1999) *Exploring Disability: A Sociological Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Barnes, Colin & Sheldon, Alison (2010): Disability, politics and poverty in a majority world context. *Disability & Society* 25(7), 771–782.
- Brunila, Kristiina (2009) *Parasta ennen: Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsinki: Yliopistopaino.
- Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous*. Suomentaneet Pulkkinen, Tuija & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: Gaudeamus.
- Campbell, Fiona A. Kumari (2005) Legislating disability: Negative ontologies and the government of the legal identities. Teoksessa Tremain, Shelley (toim.) *Foucault and the government of disability*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 170–204.
- Campbell, Fiona A. Kumari (2008). Exploring internalized ableism using critical race theory. *Disability & Society* 23(2), 151–162.
- Campbell, Fiona A. Kumari (2009). *Contours of Ableism: The Production of Disability and Abledness*. Hampshire: Palgrave.
- Coleman Brown, Lerita M. (2010) Stigma: An Enigma Demystified. Teoksessa Davis, Lennard J. (toim.) *Disability Studies Reader*. 3rd Edition. New York: Routledge, 179–192.
- Corker, Mairian & French, Sally (1999) Reclaiming discourse in disability studies. Teoksessa Corker, Mairian & French, Sally (toim.) *Disability discourse*. Buckingham: Open University Press, 1–12.

- Corker, Mairian & Shakespeare, Tom (toim.) (2002a) *Disability/Postmodernity: Embodying disability theory*. London: Continuum.
- Corker, Mairian & Shakespeare, Tom (2002b) Mapping the Terrain. Teoksessa Corker, Mairian & Shakespeare, Tom (toim.) *Disability/Postmodernity: Embodying disability theory*. London: Continuum, 1–17.
- Crosswhite, James (1989) Universality in Rhetoric: Perelman's Universal Audience. *Philosophy and Rhetoric* 22(3), 157–173.
- Crosswhite, James (1995) Is There an Audience for This Argument? Fallacies, Theories, and Relativisms. *Philosophy and Rhetoric* 28(2), 134–145.
- Davis, Bronwyn (2004) Introduction: poststructuralist lines of flight in Australia. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 17(1), 3–9.
- Davis, Lennard J. (2010) Constructing Normalcy. Teoksessa Davis, Lennard J. (toim.) *Disability Studies Reader*. 3rd Edition. New York: Routledge, 3–19.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2008/1969) *Tiedon arkeologia*. Suomentanut Kilpeläinen, Tapani. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2005/1975) *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Nivala, Eevi. Helsinki: Otava.
- Frank, David A. (2004) Argumentation Studies in the Wake of the New Rhetoric. *Argumentation and Advocacy* 40(4), 267–283.
- Galvin, Rose (2006) A genealogy of the disabled identity in relation to work and sexuality. *Disability & Society* 21(5), 499–512.
- Goffman, Erving (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster, Inc.
- Gross, Alan (1999) A Theory of the Rhetorical Audience: Reflections on Chaim Perelman. *Quarterly Journal of Speech* 85, 203–211.

Grue, Jan (2009) Critical discourse analysis, topoi and mystification: disability policy documents from a Norwegian NGO. *Discourse Studies* 11, 305–328.

Hakala, Katariina (2010) Discourses on Inclusion, Citizenship and Categorizations of 'Special' in Education Policy: the case of negotiating change in the governing of vocational special needs education in Finland. *European Educational Research Journal* 9(2), 269–283.

Hakala, Katariina (tulossa) Kehitysvammaisten koulutuspolkujen ja työntekijäkansalaisuuden mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Teoksessa Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma Elina & Teittinen, Antti (toim.) *Koulutuksella työntekijäkansalaiseksi? Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Gaudeamus.

Hall, Kim Q. (2011) (toim.) *Feminist Disability Studies*. Bloomington: Indiana University Press.

Harpur, Paul (2012) Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the Convention on the Rights of Person with Disabilities. *Disability & Society* 27(1), 1–14.

Hurri, Samuli (2010) Michel Foucault: jossakin toisessa ruumiin ja nautinnon taloudessa. Teoksessa Kotkas, Toomas & Lindroos-Hoviheimo, Susanna (toim.) *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Épisteme -sarja. Helsinki: Tutkijaliitto, 191–230.

Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (2003) Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 9–17.

Isopahkala-Bouret, Ulpukka, Lappalainen Sirpa & Lahelma Elina (2012) Educating worker-citizens: visions and divisions in curriculum texts. *Journal of Education and Work*, iFirst Article, 1–18. DOI:10.1080/13639080.2012.718745

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126–159.

- Jokinen, Arto (2004) Diskurssianalyysin kourissa: Sotilasteksteissä muotoutuva miehisuus. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 191–208.
- Jørgensen, Charlotte (2009) Interpreting Perelman's Universal Audience: Gross versus Crosswhite. *Argumentation*, 23(1), 11–19.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa (2002) Retoriikka. Teoksessa Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki: Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. 4. painos. Helsinki: Gaudeamus, 233–272.
- Keskitalo-Foley, Seija, Komulainen, Katri & Naskali, Päivi (2010) Risto Reipas riskinottaja: Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen. Teoksessa Komulainen, Katri, Keskitalo-Foley, Seija, Korhonen, Maija & Lappalainen, Sirpa (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 15–35.
- Koch, Tom (2008) Is Tom Shakespeare disabled? *Journal of Medical Ethics* 34, 18–20.
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (1987). 3.4.1987/380.
Haettu 21.3.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977). 23.6.1977/519.
Haettu 21.3.2013 osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- Lehtonen, Mikko (2004) *Merkitysten maailma: Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Linton, Simi (2010) Reassigning Meaning. Teoksessa Davis, Lennard J. (toim.) *Disability Studies Reader*. 3rd Edition. New York: Routledge, 223–236.
- Lister, Ruth (2003) *Citizenship: Feminist Perspectives*. Second Edition. New York: Palgrave.
- Marshall, T. H. (1964) *Class, Citizenship, and Social Development*. Essays by T.H Marshall with an Introduction by Seymour Martin Lipset. New York: Doubleday & Company, Inc.

Mietola, Reetta & Lappalainen, Sirpa (2006) Storylines of worry in educational arenas. *Nordisk pedagogik* 26(3), 229–242.

Miettinen, Sonja (2010) Vammaisuutta kuvaamassa. Maailman terveysjärjestön toimintakykyluokitukset vammaisuutta koskevan tiedon tuottamisen käytäntöinä. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) *Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka*. Palmenia -sarja 68. Helsinki: Gaudeamus, 42–64.

Mouffe, Chantal (1992) Democratic Citizenship and the Political Community. Teoksessa Miami Theory Collective (toim.) *Community: Community at Loose Ends*, 70–82. Haettu 14.12.2013 osoitteesta

http://uciteljneznalica.org/upload/ebook/110_Democratic%20Citizenship%20and%20the%20Political%20Community%20-%20Chantal%20Mouffe.pdf

Oliver, Michael (1996) *Understanding Disability: from theory to practice*. Hampshire: Palgrave.

Oliver, Mike & Barnes, Colin (2010) Disability studies, disabled people and the struggle for inclusion. *British Journal of Sociology of Education* 31(5), 547–560.

Palonen, Kari (2003) Politiikka. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 467–518.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1998) Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari ja Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 7–19.

Perelman, Chaïm (1996/1977) *Retoriikan valtakunta*. Suomentanut Lehto, Leevi. Tampere: Vastapaino.

Perelman, Chaïm & Oberechts-Tyteca, Lucie (1971/1958) *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Kääntäneet Wilkinson, John & Weaver, Purcell. London: Notre Dame.

Pirttimaa, Raija (2003) Tuetun työllistymisen alkuvaiheet ja kehittyminen Suomessa. Opettajankoulutuslaitos, erityispedagogiikan yksikkö, Helsingin yliopisto. Helsinki. Haettu 21.11.2012 osoitteesta <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/opett/vk/pirttimaa/tuetunty.pdf>

- Popkewitz, Thomas & Lindblad, Sverker (2000) Educational Governance and Social Inclusion and Exclusion: some conceptual difficulties and problematics in policy and research. *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 21(1), 5–44.
- Raatikainen, Panu (2004) *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Reinikainen, Marjo-Riitta (2007) *Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 304. Jyväskylän Yliopisto.
- Rioux, Marcia, H. (1997) Disability: the place of judgement in a world of fact. *Journal of Intellectual Disability Research*, 41(2), 102–111.
- Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Saloviita, Timo (2006) Erityisopetuksen oikeuttaminen ja vammaishuollon mallit. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino, 120–151.
- Shakespeare, Tom (2006) *Disability Rights and Wrongs*. London: Routledge.
- Sheldon, Alison, Traustadóttir, Rannveig, Beresford, Peter, Boxall, Kathy & Oliver, Mike (2007) Disability Rights and Wrongs? *Disability & Society* 22(2), 209–234.
- Silverman, David (2006) *Interpreting Qualitative Data*. Third Edition. London: Sage.
- Simola, Hannu, Varjo, Janne & Rinne, Risto (2010) Vasten valtavirtaa – kontingenssi, polkuriippuvuus ja konvergenssi suomalaisen perusopetuksen laadunarvioinnin kehityskuluissa. *Hallinnon tutkimus* 29(4), 285–302.
- Snyder, Sharon L. & Mitchell, David T. (2010) Introduction: Ablenationalism and the Geo-Politics of Disability. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies* 4(2), 113–126.
- Summa, Hilikka (1989) *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu A 17. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

Summa, Hilikka (1998) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 51–83.

Suomen YK-liitto (2009) *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja*. Suomen YK-liitto. Haettu 18.1.2012 osoitteesta http://www.ykliitto.fi/files/vammaistenoikeudet_kirjanen_net.pdf.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.

Teittinen, Antti (2000) *Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä*. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 65. Jyväskylän yliopisto.

Teittinen, Antti (2006) (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino

Teittinen, Antti (2008) Normaliteetin rajat ja rakenteet. Teoksessa Kivirauma, Joel (toim.) *Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia. Kehitysvammaliitto ry, 126–148.

Teittinen, Antti (2010) (toim.) *Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka*. Palmenia -sarja 68. Helsinki: Gaudeamus.

Teittinen, Antti (2011) Onko diagnoosi tarpeellinen? Pohdintoja lääketieteellisten diagnoosien yhteiskunnallisista merkityksistä. Teoksessa Vaarla, Suvi (toim.) *Alkoholien vaurioittamat: Raskaudenaikaisen alkoholinkäytön vaikutukset lapsen elämään*. Kehitysvammaliitto ry, 164–181.

THL (2013) *Epämuodostumat 1993–2010*. Tilastoraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 8.3.2013 osoitteesta

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/103056/Tr01_13.pdf?sequence=1.

Tremain, Shelley (2002) On the Subject of Impairment. Teoksessa Corker, Mairian & Shakespeare, Tom (toim.) *Disability/Postmodernity: Embodying disability theory*. London: Continuum, 32–47.

Tuloverolaki (1992). 30.12.1992/1535. Haettu 4.4.2013 osoitteesta

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535#L4P9>

Turner, Bryan (2001) The erosion of citizenship. *British Journal of Sociology* 52(2), 189–209.

Tøssebro, Jan (2006) Deinstitutionalisaatio – Kehitysvammaisiin henkilöihin kohdistuvan politiikan ja palveluiden muuttumisesta. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino, 173–210.

United Nations (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol*. United Nations. Haettu 8.1.2013 osoitteesta

<http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>.

United Nations (2013) *Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications*. www-dokumentti. Luettu 28.1.2013 osoitteesta

<http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=12&pid=166>.

UPIAS (1997/1975) *Fundamental Principles of Disability*. Union of the Physically Impaired Against Segregation. London. Haettu 3.10.2012 osoitteesta <http://disability-studies.leeds.ac.uk/files/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>.

Vaahtera, Elina (2012) Vammaisuuden tutkimuksesta kriittiseen kyvykkyyksien tutkimukseen. *Naistutkimus* 25(1), 41–45.

Varjo, Janne (2007) *Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen: Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 209. Helsinki: Yliopistopaino.

Vehkakoski, Tanja (2006) Ominaisuuksista oireryhmiksi: Neuropsykiatriset diagnoosit ja neurotieteelliset selitysmallit vammaisuuden tuottajina. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino, 237–264.

Vehmas, Simo (2005a) *Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.

Vehmas, Simo (2005b) Erityispedagogiikka, sosiaalinen vammaistutkimus sekä erilaisuuden ja vammaisuuden käsitteellistäminen. Teoksessa Mietola, Reetta, Lahelma, Elina, Lappalainen, Sirpa & Palmu, Tarja (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: erontekoja ja yhdessä tekemistä*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Turku: Painosalama, 125–148.

Vehmas, Simo (2008) Philosophy and science: the axes of evil in disability studies. *Journal of Medical Ethics* 34, 21–23.

Vehmas, Simo (2009) Vammaisuuden ontologia ja politiikka. Realismin ja konstruktionismin väistämätön liitto. *Kasvatus* 40(2), 111–120.

Vuori, Jaana (2004) Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 93–117.

WHO (2004) *Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus ICF*. Stakes. Jyväskylä: Gummerus.

Wolbring, Gregor (2008). The Politics of Ableism. *Development* 51(2), 252–258.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender & Nation*. London: Sage.

Yuval-Davis, Nira (2011) *The Politics of Belonging: Intersectional contestations*. London: Sage.

Liitteet

Liite 1

Kunnallisia vammaispoliittisia dokumentteja

Ohjelmat ovat haettu 18.4.2012 Valtakunnallisen vammaisneuvoston (VANE)

verkkosivuilta osoitteesta

http://www.vane.to/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=6,

ellei toisin ole mainittu.

Kunta	Ohjelman nimi	Valmistumisvuosi
(1) Asikkala - Hollola - Hämeenkoski - Kärkölä – Padasjoki (Läntinen perusturvapiiri)	Kohti yhteiskuntaa kaikille: Läntisen perusturvapiirin (Asikkala - Hollola - Hämeenkoski - Kärkölä - Padasjoki) vammaispoliittinen ohjelma 2009 - 2012	2009* (1)
(2) Etelä-Suomen lääninhallitus	Enemmän kuin tavallinen – Etelä-Suomen läänin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2007 – 2010	2006* (2)
(3) Hausjärvi	Vammaispoliittinen ohjelma 2010–2012	2009* (3)
(4) Helsinki	Helsingin vammaispoliittinen selvitys 2010	2011* (4)
(5) Hämeenlinna	Esteet Pois: Hämeenlinnan vammaispoliittinen ohjelma 2009–2012	2009* (5)
(6) Hyvinkää	Yhdessä eteenpäin!: Hyvinkään kaupungin vammaispoliittinen ohjelma	2003
(7) Joensuu	Tie Yhdenvertaisuuteen: Joensuun kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2007 – 2009	2006
(8) Jyväskylä	Vammaispoliittinen ohjelma	2011* (6)

(9) Järvenpää	Yhdessä yhdenvertaisiksi: Järvenpään vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2007–2015	2006
(10) Kaarina	Kaarinan vammaispoliittinen ohjelma 2005–2007	2005
(11) Kiuruvesi	Vammaispoliittinen ohjelma – Kiuruveden kaupunki	2009* (7)
(12) Kotka	Kotkan vammaispoliittinen ohjelma 2010	2010* (8)
(13) Kouvola	Kouvolan kaupungin Vammaispoliittinen ohjelma 2010	2010* (9)
(14) Kuopio	Kuopion vammaispoliittinen ohjelma	2009* (10)
(15) Kuntayhtymä Kaksineuvoinen	Kuntayhtymä Kaksineuvoisen alueen vammaispoliittinen ohjelma 2011–2015: Evijärvi, Kauhava, Lappajärvi	2010* (11)
(16) Lahti	Lahti, Kaupunki kaikille	2006
(17) Lappeenranta	Lappeenrannan vammaispoliittinen ohjelma 2011–2015: Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta kaikille lappeenrantalaisille	2011* (12)
(18) Mikkeli	Yhdenvertainen, esteetön ja yhteisöllinen Mikkeli: Vammaispoliittinen ohjelma vuosille	2004
(19) Muhos	Muhoksen kunnan Vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2001–2003	2001
(20) Nastola ¹	Vammaispoliittiset linjaukset 2010–2012	2009* (13)
(21) Oulu	Oulun läänin vammaispoliittinen ohjelma	2009* (14)
(22) Pedersöre	Handikappolitiskt program 2004	2004
(23) Pori	Porin kaupungin vammaispoliittinen ohjelma 2007–2012	2006
(24) Porvoo	Porvoon vammaispoliittinen ohjelma	2007

¹ Haettu 20.6.2012 osoitteesta

http://www.nastola.fi/hallinto/pdf_strategiat/Vammaispoliittiset_linjaukset_2010_2012.pdf.

(25) Riihimäki	Vammaispoliittinen ohjelma Riihimäellä	2001
(26) Rovaniemi	Rovaniemen kaupungin ja Rovaniemen maalaiskunnan vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2005–2008	2004
(27) Savonlinna	Ei nimeä	Ei varmaa valmistumisajankohtaa
(28) Seinäjoki ¹	Seinäjoen kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuoteen 2015	2011* (15)
(29) Turku	Turun vammaispoliittinen ohjelma 2005–2006	2005
(30) Vaasa	Kohti yhdenvertaista ja esteetöntä Vaasaa: Vaasan kaupungin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2013	2010* (16)
(31) Vantaa	Tasa-arvosta hyvinvointiin: Vantaan vammaispoliittinen ohjelma	2002
(32) Vihti	Vihdin kunta: Vammaispoliittinen ohjelma	2006

Yhteensä 32 vammaispoliittista ohjelmaa, joista 16 on ollut tutkimusaineistona. Nämä 16 aineistona ollutta ohjelmaa on merkitty tähdellä.

¹ Haettu 18.4.2012 osoitteesta http://www.seinajoki.fi/sosiaalijaterveys/vammaispoliittinen_ohjelma.html.

Liite 2

Alla olevat Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittisen ohjelman (2010) ja Valtioneuvoston selonteon vammaispolitiikasta (STM 2006) sisällysluettelot havainnollistavat vammaispoliittisten dokumenttien sisältöä.

Hämeenlinnan kaupungin vammaispoliittisen ohjelman (Hämeenlinnan kaupunki 2010) sisällysluettelo

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	7
2. OHJELMAN TAUSTA	7
3. OHJELMAN LÄHTÖKOHDAT	8
3.1. Hämeenlinnan vammaispoliittinen toimintaohjelma 2009–2012	8
3.2 Vammaisneuvoston tehtävät ja jäsenet	8
4. VAMMAISPALVELUJEN NYKYTILANNE HÄMEENLINNASSA	9
5. VAMMAISPOLITIIKAN PERIAATTEITA	10
5.1 Itsenäinen elämä	11
5.2 Yhteiskuntaan osallistuminen	11
6. TAVOITTEET VUOSILLE 2009–2012	12
6.1 Alueella tehtävä vammaispolitiikka	12
6.2 Esteetön Hämeenlinna	13
6.3 Mielekäs elämä	14
6.4 Avoin tiedotus	14
7. VAMMAISPOLIITTISEN OHJELMAN SEURANTA	15
LÄHDELUETTELO	16
KUVAT	16

Valtioneuvoston selonteon vammaispolitiikasta (STM 2006b) sisällysluettelo

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä	3
1. Johdanto	7
2. Suomalainen vammaispolitiikka	7
2.1 Vammaiskäsityksessä tapahtuneista muutoksista	7
2.2 Suomalainen vammaispolitiikka tänään	8
3. Tasavertaiset elämisen edellytykset	9
3.1. Esteettömyys ja saavutettavuus	9
3.2. Kommunikaatio	10
3.3. Vammaisen lapsi ja hänen perheensä	10
3.4. Koulunkäynti ja opiskelu	12
3.5. Työ ja toimeentulo	12
3.6. Perhe ja asuminen	14
3.7. Ikääntyminen	14
3.8. Kulttuuri, vapaa-aika ja osallistuminen	15
3.9. Vähemmistöt ja harvinaiset vammaisryhmät	16
3.10. Elinoloja koskeva tiedontarve	17
4. Palvelut ja tukitoimet yhdenvertaisuuden edistäjinä	18
4.1. Vammaisuuden esiintyvyydestä	18
4.2. Kuntien toiminta	18
4.3. Sosiaalivakuutuksen tuki	21
4.4. Työhallinnon palvelut ja tukitoimet	22
4.5. Tapaturmavakuutuslaitosten ja muiden vakuutuslaitosten tuki	23
4.6. Verotuet	23
4.7. Rahoitusvastuu	23
5. Kansainvälinen vammaispolitiikka vammaispolitiikan muokkaajana	24
5.1. YK:n toiminta	25
5.2. EU ja Euroopan neuvosto	25
5.3. Pohjoismainen yhteistyö	26
6. Vammaispolitiikan tavoitteet, lähtökohdat ja kehittämistoimenpiteet	27
6.1. Vammaispolitiikan lähtökohdat ja keskeiset periaatteet	27
6.2. Oikeuksien toteuttaminen	28
6.3. Kehittämistoimenpiteet	29
Liitetaulukot	
1. Vammaispalvelujen kehittyminen	34
2. Kehitysvammaiset asumispalveluasiakkaat	34